FACULTATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE ŞI STUDII EUROPENE

CURS OPȚIONAL

ANUL III

RUSIA ŞI OCCIDENTUL- ISTORIE ŞI DIPLOMAȚIE

TITULAR
Conf.univ.dr. Ludmila Rotari

CONȚINUTUL TEMATIC AL CURSULUI

1. Rolul şi locul Rusiei în Europa contemporană - aspecte generale, istoriografie. Parametrii unei supraputeri în noul context internațional

2. Rusia şi Occidentul - între moştenirea imperială şi realpolitik. Evoluția relațiilor externe în perioada imperială.

3. Evenimentele anului 1917 din Rusia, prăbuşirea Imperiului rus, reacția Occidentului, declarații oficiale şi neoficiale

4. Debutul diplomației sovietice - ieşirea separată din război şi părăsirea taberei Aliaților – metode şi mijloace de promovare a politicii externe

5. Disocierea dintre fapte şi fond - diplomația oficială şi cea secretă promovată de Uniunea Sovietică în raport cu țările Europei Occidentale în perioada interbelică

6 De la confruntare la colaborare – alianța din perioada celui de-al doilea război mondial.

7 Începutul „războiului rece" şi relațiile dintre Rusia şi Occident - de la colaborare la confruntare

8 Destinderea dintre Est şi Vest - disocierea dintre formă şi fond – declarații oficiale şi reacții controversate ale liderilor sovietici

9 Noua mentalitate politică promovată de Gorbaciov şi politica sa externă. Reacția Occidentului

10 Noua Rusie în fața dilemei - putere regională sau mondială.

1. Rolul şi locul Rusiei în Europa contemporană - aspecte generale, istoriografie. Parametrii unei supraputeri în noul context internațional

Dezintegrarea Uniunii Sovietice în anul 1991 a dus la o noua configurare a spațiului geopolitic constituit cu şaptezeci de ani în urmă. Pentru a doua oară într-un secol, teritoriul uriaş controlat de Rusia s-a destrămat iar edificiul statal creat în 1922 s-a prăbuşit. Astfel, Rusia, care ocupa o suprafață de 17,1 milioane km, a pierdut controlul asupra o treime din fostul teritoriu al Uniunii Sovietice, la care se adaugă şi pierderea controlului asupra Europei Răsăritene. De-a lungul istoriei dispariția marilor imperii a fost de regulă o consecință imediată a unui război, cum s-a întamplat după primul râzboi mondial, când în urma conflagrației au dispărut Imperiul german, Imperiul Austro-Ungar, Imperiului rus, Imperiul otoman. În acest caz, spre deosebire de perioada susmențională dislocarea s-a produs fără un război. De altfel, odată cu dezintegrarea Uniunii Sovietice şi prăbuşirea regimurilor satelite din Europa Răsăriteană, pe harta politică au apărut un număr de state succesoare, în cazul ex-URSS este vorba de cinsprezece state independente, printre care Rusia ocupă un loc aparte. Federația Rusă, noul nume oficial al Rusiei începînd cu 1991, a fost principalul beneficiar al moştenirii sovietice, deşi a fost privată de multe dintre deschiderile maritime pe care, de altfel le cucerise Rusia imperială de-a lungul a peste două sute de ani de războaie, pentru a avea ieşire spre vest şi sud. Teritoriul moştenit se încadra în limitele secolului al XVII-lea, de la începuturile dinastiei Romanov.

Rusia moştenea, de asemenea, cea mai mare parte din arsenalul militar deținut de Uniunea Sovietică, inclusiv cel nuclear, cea mai mare parte din infrastructura creată de-a lungul celor şaptezeci de ani, precum şi potențialul uman şi tehnic care se afla pe teritoriul sau. Toate acestea permiteau Rusiei să râmână şi în continuare o mare putere, chiar dacă nu mai putea pretinde pentru moment la rolul de supraputere. Pentru a-şi menține pozițiile moştenite Rusia trebuiea să se străduie s-şi reconstituie, pe de o parte, spațiul geopolitic de putere, pe de altă parte, era obligată să întreprindă măsuri pentru a-şi consolida pozițiile în spațiul moştenit, şi chiar extinderea influenței dincolo de hotare. Spre deosebire de perioada anilor ’20, nu se punea problema recuceririi teritoriilor „pierdute” cu ajutorul forței, dar, pentru Moscova era important de a evita, pe de o parte, o prea mare fărâmițare a spațiului ex-sovietic, pe de altă parte, de a împiedica patrunderea altor state în sfera sa de influență.

Astfel, proiectul unional, elaborat în 1922 de liderii bolşevici, a falimentat în 1991. El a fost înlocuit cu altul, opera celor trei lideri ai republicilor slave, Rusia, Ucraina şi Bielarus, care prevedea crearea Comunității Statelor Independente. Din cele cinsprezece state moştenitoare a Uniunii Sovietice au refuzat să participe statele baltice - Lituania, Estonia şi Letonia-, iar Georgia, chiar dacă inițial a ezitat, a aderat la CSI în 1993. CSI a fost perceput drept o primă etapă în procesul demarat de Rusia în ceea ce priveşte recucerirea moştenirii imperiale. Era un proiect ce se deosebea radical de cel din 1922; se urmărea printr-un cadru politic fără constrângeri recompunerea spațiului ex-sovietic, fiind însoțit de o serie de acorduri militare şi de convenții interne.

Pe plan intern Rusia a reuşit să pună capăt procesului centrifug, substituindu-l cu un model de federalizare modernă. În această direcție noii lideri de la Kremlin au urmat fidel politica predecesorilor de a menține toate cuceririle anterioare şi încadrarea lor în sistemul federal modern.

Pe plan extern, situația Rusiei se prezintă altfel: pierderea controlului asupra Europei de Est pe de o parte, însoțită de implicarea tot mai activă în spațiul din sud-Estul Europei, în special prin intermediul crizelor balcanice, pe de altă parte, Rusia fiind chiar mai prezenta decât în epoca sovietică. Capacitatea sa de influență în acest spațiu a fost puternic concurată de axa germană-americană – în cazul Iugoslaviei, dar în special în cazul acțiunilor din 1999 din Serbia. Această confruntare indirectă a contribuit la degradarea relațiilor dintre Moscova şi Washington.

Unul dintre obiectivele prezentului curs este de a examina evoluția acestor relații din perspectivă istorică şi diplomatică. Urmărind relațiile Rusiei cu Occidentul de-a lungul istoriei putem constata o permanentă confruntare dintre Est şi Vest pentru sfere de influență. Această confruntare indirectă se observă şi în modul în care Washingtonul dialoghează cu Moscova după prăbuşirea

sistemului comunist. Astfel, mai mulți autori sunt adepții teorii Marelui Joc, chiar dacă în fiecare epocă în acest joc au fost implicați alți actori: în secolul al XIX-lea Anglia se opunea Imperiului rus, iar în secolul la XXI-lea Washinghton-ul şi aliații săi sunt cei care fac jocurile împotriva unei Rusii care se îngustează teritorial. În prezent, urmărind acelaşi obiectiv, Washington-ul fie prin lărgirea Alianței Atlantice în Europa de Est, fie printr-o uriaşă luptă de influență în Asia Centrală, în Caucaz şi în Ucraina, secondat de Berlin, Ankara, Islamabad, încearcă să respingă pe cât posibil influența rusă. Grație moştenirii sovietice, Moscova reuşeşte să se mențină în Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan şi în Armenia, se dau însă lupte aprige pentru Ucraina, Uzbekistan şi Georgia. Confruntarea se desfăşoară pe diverse paliere, cum ar fi cel economic, diplomatic, strategic, fiecare urmărind prin diverse metode eliminarea adversarului ipotetic. Washingtonul urmăreşte astfel desprinderea „vechilor colonii" şi împiedicarea expansiunii unui „neocolonialism" rus. Moscova, la rândul său, urmăreşte, realcătuirea spațiului sovietic, chiar dacă se confruntă cu o nouă încercuire şi asediere din partea adversarului, miza fiind uriaşă, chiar dacă este acuzată de „neoimperialism".

În aceste condiții, Moscova s-a orientat spre vectorul estic al politicii sale externe, apropiindu-se tot mai mult de Beijing. China, preocupată la rândul ei de presiunea nipono-americană în Asia de Nord, Este interesată în constituirea unui bloc euroasiatic chino-rus, dar fără dimensiune ideologică. Şi în această zonă noul bloc este înconjurat de Statele Unite şi aliații săi.

Această dislocare de forțe demonstrează complexitatea noii bătălii geopolitice de proporții gigantice, de încercuiri şi contraîncercuiri în care se angajează Rusia şi Statele Unite în calitatea lor de două vechi supraputeri din perioada războiului rece.

Atenția deosebită de care se bucură această confruntare denotă, pe de o parte, preocuparea pentru securitatea internațională precum şi găsirea unei soluții pentru revenirea la politica *echilibrului de forțe*. Analiştii problemei sunt interesați să afle dacă va reuşi Washingtonul să strângă Rusia în „menghina", s-o readucă la starea de Marele Cnezat al Moscovei, sau Rusia va reuşi să iasă din această enclavare şi *să-şi reia parcursul unui mari puteri mondiale.* Există numeroase argumente care permit sa pariem că Rusia, o veche națiune istorică, nu va permite Statelor Unite să înainteze prea adânc în spațiul geopolitic pe care l-a creat de-a lungul a cinci secole. Evoluția evenimentelor din ultimile luni demonstrează că Rusia, în pofida unor dificultăți interne, nu renunță la ambițiile sale de lider mondial.

Problematica menționată a stârnit mereu un interes deosebit din partea analiştilor, istoricilor, sociologilor, economiştilor din Occident. Preocuparile lor s-au materializat în lucrări consacrate istoriei Rusiei, Uniunii Sovietice, relațiilor cu Occidentul. Studiul sistematic al originilor, naturii şi comportamentului Uniunii Sovietice a generat apariția unui domeniu nou – ***sovietologia.*** Pionerii sovietologiei americane au fost diplomați precum George Kennan şi Charles Bohlen, care la începutul anilor '30 se aflau la post în capitalele baltice, pregătindu-se pentru momentul când Statele Unite şi Uniunea Sovietică vor stabili relații diplomatice, ceea ce s-a întâmplat în 1933. La Riga, menționa Kennan într-un memoriu, Secția rusă era o mică unitate care primea reviste şi alte publicații sovietice, le studia – statistici, propaganda şi toate celelalte – şi raporta guvernului SUA despre situația din URSS. „Sovieticii cu mentalitatea lor suspicioasă – comenta Kennan – i-au aplicat imediat acestui mic birou de cercetare ştampila de sinistru centru de spionaj". Însă, „oricât de incredibil le va fi părut acest lucru celor pătrunşi de obiceiurile locului, noi cei care lucram în Secția rusă eram exact ceea ce ne propusesem să fim. Nu aveam agenți secreți şi nici nu-i doream". Kenan a făcut şi o precizare importantă despre aceste activități care priveau modul de valorificare a materialelor propagandistice. „Pentru un cercetător atent –spunea el-, minciunile propagandistului pot fi la fel de revelatoare ca şi răspunsurile evazive date de un pacient psihiatrului". Din asemenea începuturi s-a ivit uriaşul domeniu de studiu şi analiză al Uniunii Sovietice, domeniu de mare actualitate în anii celui de-al doilea război mondial, care a evoulat substanțial în perioada „războiului rece". Astfel, dezvoltarea acestui domeniu a dus la apariția unei şcoli de sovietologi consacrați. Observatorilor manevrelor politice şi ai schimbărilor din ierarhia partidului comunist li se spunea adesea şi ***kremlinologi.*** Menționăm în continuare doar câteva dintre numele lor: Richard Pipes,

Stephen Cohen, David Rowley, Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger, Helene Carrere d'Encausse, Francoise Thome, Pierre Loraine, Robert ConquEst, Alain Besancon, Andre Fontaine, Francois Fejto etc. În perioada comunistă în Occident au reuşit să-şi publice opera şi o serie de autori proveniți din Rusia, care au fost expulzați din țară din considerente politice, printre care menționăm pe Vladimir Bukovski, Alexnadru Soljeniţîn, Alexandru Zinoviev, Mihail Voslensky, Andrei Amalrik etc. Istoriografia problemei cercetate Este completată de volume apărute în Rusia după 1991, precum şi o serie de memorii ale liderilor politici ai URSS.

2. Rusia şi Occidentul - între moştenirea imperială şi realpolitik. Evoluția relațiilor externe în perioada imperială.

Occidentul şi-a manifestat oficial interesul pentru Rusia cu cinci veacuri în urmă, când Curia papală, proiectase o cruciada a întregii Europe împotriva turcilor. În acest plan un rol aparte i-a fost rezervat Zoei Paleologu, nepoata lui Constantin al XI-lea, ultimul împărt al Bizanțului, ce primise educație la Roma, care trebuia să se căsătorească cu Ivan al III-lea, marele cneaz al Moscovei. Astfel, ea devenea exponentul renaşterii elenismului şi poate a unirii celor două biserici, ortodoxă şi catolică. În februarie 1469, grecul Gheorghi Trakhaniote apare la Kremlin cu o scrisoare a cardinalului, după care Ivan al III-lea accepta propunerea de căsătorie. În vara anului 1472, papa Sixt al IV-lea a constituit pentru logodna Zoiei o dotă de 60 000 de ducați aur şi se implică personal în alcătuirea unei suite impozante din demnitari greci, italieni, printre aceştia figurând şi cardinalul Antonio Bonumbre, nobilul genovez Atanas Ciceri şi alții.

Căsătorindu-se cu Zoie, care va primi un nume nou, acela de Sofia, cneazul Ivan al III-lea multiplica rețeaua de comunicații prin care spiritualitatea rusă, înghețată în tradiționalism şi fanatism, intra în legătură nemijlocit nu numai cu reprezentanta unui Bizanț dipărut ca entitate statală, dar real, prin ceea ce soția prințului reprezenta ca semnificație genealogică-politică, cu un curent de ideii influent, răspândit pe o întinsă arie est-meridională a Europei. Sofia nu întruchipa doar vocația, imprimată din acel moment Moscovei, de moştenitoare a Bizanțului, ce se va exterioriza prin adoptarea de către Ivan al III-lea, pe stema sa a vulturului cu două capete ale Paleologilor, prin introducerea la curte a ceremonialului bizantin, deprinzându-l pe cneaz "să pătrundă secretul autocrației", precum şi prin împingerea lui către o politică de centralizare şi de unificare a Rusiei. Prințesa bizantină a adus cu sine la Kremlin şi orgoliul strămoşilor săi, văzând în Moscova o a treia Romă.

Rusiei, prin componența "greco-romană" a suitei care a urmat-o, i s-a oferit prilejul de a nutri la o cultură de gen nou, neobizantină. Grecii din anturajul descendentei Paleologilor aduceau civilizației ruse o tradiție a antichității elenice, reprezentată printr-un sistem abstract de formule teologice şi filozofice, dar supus modelării ca urmare a confruntării acestuia cu umanismul Renaşterii. Italienii, la rândul lor, transmiteau Rusiei lui Ivan al III-lea erudiția lor universală rinascentistă, revelația încrederii în puterea creatoare a omului, primatul rațiunii de stat, al suveranității cugetului, valori care însă au fost supuse atrofierii, deoarece nu erau susținute de un mediu social-economic atohton.

Dominația tătară de peste două secole a determinat închistarea spiritualității ruse, refugierea ei întru-un redutabil conservatorism mistic, întreținut de lipsa unei burghezii dinamice şi numeroase, cu unele mici excepții în unele centre precum Moscova, Novgorod, Pscov, Reazan. Astfel, negustorii şi nobilii venețieni, genovezi, florentini, pisani se vor implica activ în organizarea statului moscovit, combinând reuşit tradiția locală cu elementele inovatoare pe care le-au adus cu ei din Italia.

În perioada lui Ivan al III-lea(1462-1505) marele cnezat al Moscovei se transformă într-un stat centralizat puternic iar înrudirea cu Paleologii au imprimat diplomației marelui cneaz dorința de multiplicare a legăturilor cu statele europene şi asiatice. În această acțiune perseverentă au participat nu rareori şi cei care au sosit din Italia, care au reuşit să se identifice cu societatea rusă. Un exemplu

în acest sens poate fi nobilul genovez Atanas Ciceri, care se afla în anturajul Sofiei. El a fost inclus în aparatul diplomatic al marelui cneaz, unde a reuşit să-şi valorifice vastele sale cunoştinţe istorice şi, îndeosebi, calităţile sale de poliglot. Patru secole mai târziu, strămoşul îndepărtat al acestuia, va apărea pe lume sub numele de Gheorghii Vasilevici Cicerin, în 1872, devenind un diplomat celebru al Uniunii Sovietice.

Domnia lui Ivan al IV-lea, (1533-1584), nepotul lui Ivan al III-lea, supranumit cel Groaznic, a pus capăt perioadei de divizare a statului rus feudal, iar absolutismul moscovit s-a instalat definitiv. El a fost numit cel Groaznic, la fel ca şi bunicul său, Ivan al III-lea, nu pentru faptul că ar fi fost cruzi sau răi, dar din cauza imensităţii puterii lor şi a importanţei mereu crescânde a stăpânitorilor Moscovei atât în interiorul, cât şi în afara Rusiei. *Ivan al IV-lea a fost primul monarh moscovit care s-a incoronat ca ţar, în 1547, reuşind totodată să obţină şi încuviinţarea patriarhilor Estici.* Numindu-se şi "autocrat", el şi-a sporit puterea în afară, subliniind faptul că era un monarh suveran şi nu unul dependent. Acţiunile lui Ivan cel Groaznic au fost cele care au demonstrat noua putere arbitrara a conducătorului moscovit şi al întregii Rusii. El rămâne tipul clasic al tiranului rus, avându-i ca succesori pe Petru cel Mare, Pavel I, Nicolae I.

Începând cu 1550 Ivan al IV-lea şi sfetnicii săi s-au angajat într-o reformă a armatei, care punea accentul pe artilerie şi pe tehnică, precum şi pe extinderea liniei sudice de apărare. Un element de noutate a fost crearea primelor regimente permanente, regulate, care au devenit cunoscute sub numele de *streliţi,* unităţi simlare cu trupele de muşchetari din ţările europene.

Reforma în armată a fost necesară deoarece, începînd cu 1550, statul moscovit se angajase într-o serie de războaie, dintre care cel mai important a fost cel împotriva popoarelor de stepă. Rusia era în continuare ţinta atacurilor săvârşite de armatele de tătari, mai ales din hanatele Kazan, Astrahan şi Crimeea. După ofensiva împotriva hanatului Kazan, în 1551, trupele ruseşti au reuşit să cucerească acest oraş în 1552. După ce au reuşit să-şi extindă autoritatea spre Volga de mijloc, urmăreau gurile râului, unde era situat hanatul Astrahan, pe care l-au ocupat în 1554. După ce au înregistrat trădarea hanului care a stabilit relaţii cu hanatul Crimeii, ruşii au ocupat în 1556 a doua oară acest oraş, anexând-ul la statul moscovit. Armatele din Crimeea au continuat să invadeze domeniile ţarului în 1554, 1557 şi 1558, dar au fost respinse.

Pe lângă consolidarea şi extinderea hotarelor din sudul Rusiei, în timpul domniei a lui Ivan al IV-lea au fost purtate alte războaie în partea de nord-vEst, împotriva Ordinului Livonian. Ofensiva a început în 1558 şi urmărea accesul şi expansiunea Rusiei spre Marea Baltică, printr-o mică regiune de coastă, situată la gurile râului Neva. În prima fază a luptei, până în 1563, s-au înregistrat mari succese ale armatelor moscovite; numai în 1558 au fost capturate aproximativ douăzeci de fortăreţe livoniene. În 1561, Ordinul Livonian a fost desfiinţat, teritoriile sale au fost secularizate. Ofensiva polono-lituaniană ce a urmat a fost lipsită de succes, armatele ruseşti cucerind, în 1563, oraşul Poloţk de la lituanieni.

Ivan al IV-lea avea însă mai multe interese în lumea externă. Încă din 1547 guvernul moscovit trimisese un agent, pe saxonul Slitte, în Europa vestică pentru a invita specialişti care să-l sfătuiască pe ţar. În cele din urmă, mai mult de o sută douăzeci de doctori, profesori, artişti şi diferiţi tehnicieni şi meseriaşi din Germania au acceptat invitaţia ţarului. Ei au fost opriţi însă de autorităţile Ligii Hanseatice şi ale Ordinului Livonian la Lubeck, refuzând să-i lase să treacă. Doar câţva dintre aceştia au reuşit să ajungă în Rusia pe cont propriu.

De asemenea, în perioada lui Ivan al IV-lea au fost stabilite *primele relaţii cu Anglia*. În 1553, un căpitan englez, Richard Chancellor, căutând o rută nouă spre Est prin Oceanul Arctic, a reuşit să ajungă la ţărmul rusesc al Mării Albe, aproape de gurile râului Dvina de Nord. El s-a îndreptat spre Moscova şi a stabilit relaţii directe între Anglia şi Rusia. Acordul din 1555 oferea englezilor mari avantaje comerciale în statul moscovit, fiind scutiţi de taxe şi dreptul de a forma instituţii care să fie sub jurisdicţia proprie. Arhanghelsk, oraşul situat pe Dvina de Nord, a devenit portul lor de intrare în Rusia iar Ivan al IV-lea era foarte mândru de relaţiile sale cu Anglia. Prima misiune rusească în Anglia s-a întors cu specialişti în medicină şi în minerit.

Atitudinea lui Ivan al IV-lea s-a schimbat începînd cu 1560, nemaiavând încredere în aristocraţie a alcătuit din oamenii săi credincioşi un nou guvern, numit ***Izbrannaia rada***, care a promovat o politică de centralizare a statului. În perioada următoare, impune două condiţii importante: crearea unei instituţii şi subdiviziuni speciale în statul moscovit, cunoscut sub numele de *opricinina*, care să fie administrată conform directivelor ţarului, şi recunoaşterea dreptului ţarului de a-i pedepsi pe răufăcători şi pe trădători şi de a le confisca averile acestora. Opricinina a fost creată în 1565 şi este catalogată drept "prima poliţie politică a Rusiei, strămoş începărtat al actualului KGB". Cei 6 000 de opricinici, îmbrăcaţi în negru, călăreau pe cai negri şi purtau la şei emblema unui cap de câine şi a unei mături, ce simbolizau adulmecarea în înlăturarea oricărei trădări. Dar, la fel ca în Rusia lui Stalin, majoritatea actelor de trădare existau doar în mintea opricinicilor şi a şefilor lor. Printre victimele lor s-au numărat oraşe întregi, cel mai important fiind Novgorodul; mai mult de jumătate dintre locuitorii acestui oraş au fost masacraţi într-o orgie de cruzime care a durat cinci săptămâni, în 1570. Ivan al IV-lea însuşi, a oscilat în permanenţă între perioade de sadism barbar şi perioade de rugăciune şi penitenţă. După o perioadă de domnie a terorii care a durat şapte ani, Opricinina a fost desfiinţată în 1572. Peste aproape patru secole, victimile NKVD-ului stalinist îşi numeau torţionarii "opricinici" iar Stalin a dat înaltă apreciere "rolului progresist" al Opricininei în cadrul puterii de stat centralizate, pentru reducerea puterii aristocraţiei boiereşti, dar l-a criticat pe Ivan al IV-lea pentru pierderea de timp cu rugăciunile, care ar fi putut fi mai bine folosit prin lichidarea unui număr mult mai mare de boieri.

În plan extern, pe lângă cucerirea oraşelor Kazan şi Astrahan, de numele lui Ivan cel Groaznic se leagă şi cucerirea Siberiei şi anexarea unor teritorii ale ei la Rusia. Începând cu 1558 Ivan al IV-lea a făgăduit întinsele pământuri siberiene de dincolo de Volga, de pe malurile Kamei bogaţilor negustori Stroganov, care au organizat acolo extracţia sării, a cuprului, fierului. Ei au fost cei care au înarmat detaşamentul de cazaci condus de atamanul Ermak pentru a organiza o campanie dincolo de Ural, pentru a cuceri hanul lui Kucium.

Lupta încordată cu duşmanii din interior şi din exterior i-au şubrezit sănătatea lui Ivan iar crizele de furie se repetau tot mai des. După moartea lui în 1584 lupta pentru putere a izbucnit din nou. Pe tron a fost instalat Feodor, fiul său, care a domnit în perioada 1584-1598; fiind însă incapabil să guverneze singur, a fost ajutat de cumnatul său, Boris Godunov, care în ianuarie 1598, când ţarul Feodor a încetat din viaţă fără moştenitori, a fost ales ţar de *Zemskii sobor*.

Domnia lui Boris Godunov (1598-1605) a fost în multe privinţe benefică ţării, fiind introduse o serie de măsuri de dezvoltare a economiei, sistemului de apărare. *În această perioadă biserica rusă a devenit independentă de Patriarhia de la Constantinopol.* Astfel, după mutarea scaunului metropolitan de la Vladimir la Moscova în 1326, *ridicarea acestuia la rang patriarhal în 1589, Rusia devine singura mare putere ortodoxă suverană a Europei, o realizare importantă ce-i permitea să revedince moştenirea Bizanţului, iar Moscova se erijează în cea de-a "treia Romă".* Godunov s-a sprijinit în special pe curteni, fapt ce a stârnit nemulţumirea marilor boieri, care nu-l considerau pe drept cuvânt un ţar şi încercau să-l înlăture.

În anii următori are loc o luptă crâncenă pentru putere, printre pretendenţi aflându-se şi persoane care şi-au însuşit identitatea ţareviciului Dmitrii, al doilea fiu al lui Ivan al IV-lea, care murise în 1591. Falsul Dmitrii, sprijinit de regele Poloniei, Sigismund al III-lea, a angajat mercenari pentru campania militară impotriva Moscovei, *promiţând regelui, în caz de reuşită, regiunile Smolensk, Novgorod-Seversk, încheierea unei păci eterne cu Polonia şi permisiunea propagării în Rusia a religiei catolice.* Falsul Dmitrii a trecut în secret la credinţa catolică şi a încheiat o alianţă cu iezuiţii.

Eşecul aventurii falsului Dmitrii nu a oprit elanul cuceritor al feudalilor polonezi. Ei eu avansat un al doilea Dmitrii, căruia de asemenea i-au oferit armată şi arme. Ţarul Vasilii Şuiski a încheiat un acord cu regele Suediei pentru obţinerea sprijinului militar dar, în loc de ajutor, detaşamentul suedez de mercenari a cucerit oraşul Novgorod. Acţiunile Suediei au dus la ofensiva Poloniei, care a asediat în 1609 oraşul Smolensk. În vara anului 1610 trupele poloneze au reuşit să

înfrunte trupele ruse şi s-au apropiat de capitală. Boierii l-au alungat pe Vasili Şuiski, puterea fiind luată de şapte boieri ce au trecut de partea Poloniei. Ei au hotărât să-l proclame ţar pe fiul regelui Poloniei, Wladyslaw. După pierderea Smolenskului şi a Novgorodului, masele populare au declanşat ofensiva de eliberarea a oraşelor ocupate. În frunte maselor s-a situat starostele din Novgorod, *Kuzima Minin,* iar conducător al miliţiilor populare a fost ales cneazul *Dmitrii Pojarski*, care în urma unor atacuri decesive au reuşit să-i învingă pe intervenţionişti la 26 octombrie 1612, când au intrat în Moscova. După victoriile asupra invadatorilor polonezi, tronul a fost ocupat de *Mihail Romanov (1613-1645), întemeietorul dinastiei Romanov*, punând bazele monarhiei absolutiste în Rusia.

Următorul secol a fost marcat de domnia reprezentanţilor noii dinastii, deşi luptele de palat nu au dispărut din peisajul politic. Următorul ţar, care a urcat pe tronul Rusiei după moartea lui Mihail, Alexei, a domnit în anii 1645-1676. Urmează Feodor, ce a domnit doar şase ani iar rolul hotărâtor la curte revenea familei Miloslavski, ţarul fiind minor. După moartea sa, în 1682, începe lupta între familiile celor două soţii ale ţarului Alexei - Miloslavski şi Narâşkin. Existau doi moştenitori - Ivan care provenea din familia Miloslavski şi Petru din famila Narâşkin. În 1689 Petru, la vârsta de şaptesprezece ani trebiua sa ocupe tronul, dar Sofia a refuzat să respecte decizia luată cu şapte ani în urmă, astfel lupta pentru putere dintre cele două familii a continuat, învingătoare fiind familia Narâşkin, Petru, sprijinit de adepţii săi, de câteva corpuri de armată, reuşind să o înlăture pe Sofia.

În 1695 a început războiul cu Turcia pentru ieşirea la Marea Neagră. Armatele ruse au asediat cetatea Azov, situată la gurile Donului, dar din cauza cvasiinexistenţei flotei ruse, incapabilă să ţină piept turcilor pe mare, asediul s-a prelungit trei luni. Petru a participat personal la asediul cetăţii în calitate de tunar al batalionului Preobrajenski, fapt ce l-a determinat să organizeze urgent un şantier naval în apropiere de Voronej pentru a construi o flotă capabilă să facă faţă luptelor pe mare. În scurt timp navele au coborât pe Don în Marea Azov şi au blocat cetatea. Primul pas în direcţia Mării Negre a fost făcut, ieşirea a fost cucerită, dar ea rămânea în continuare în mânile Turciei.

Din 1696, după moartea celuilat pretendent la tron, ţareviciul Ivan, a fost instituită autocraţia lui Petru. De regulă, realizările suveranilor reformatori sunt apreciate de către urmaşi, mai puţin de către contemporani, în cazul lui Petru situaţia a fost alta. Meritele lui au fost apreciate de contemporanii săi, în special realizările sale pe plan extern : «acest mare domnitor a făcut minuni şi, dacă nimic nu s-a schimbat în mintea supuşilor săi, se poate vedea cel puţin în afară o schimbare atât de mare». Petru cel Mare este o originală ipostaziere a ideii ruse, aceea ce însemna şi înseamnă acum Rusia: «Înălţându-şi ţara, a dorit să ajungă din urmă Europa pe calea progresului şi chiar să i-o ia înainte. N-a ales ca model Franţa rafinată, semeaţă şi catolică, ci ţările germanice, protestante, muncitoare, aspre şi serioase. Admiraţia faţă de model nu l-a împiedicat însă să rămână rus până-n măduva oaselor».

Experienţa căpătată în urma luptelor de la palat l-au îndemnat pe Petru să creeze o *organizaţie puternică destinată combaterii crimei politici.* Astfel, a fost fondat *Preobrajenski Prikaz,* la sfârşitul secolului al XVII-lea, creat într-un mod atât de insinuos, încât data precisă a înfiinţării sale a rămas obscură. Poliţia secretă a lui Petru cel Mare, la o scară mai redusă, a prevestit atmosfera de denunţuri şi teroare a epocii staliniste. Cei care au pierit în celulele şi camere de tortură erau nu numai nobili care au încercat să scape de serviciul statului, dar şi unii care îndrăzniseră să facă glume pe seama ţarului. Petru este prezent în istoria Rusiei ca un domnitor care a modernizat statul rus, dar, totodată, el a fost promotorul unor manifestaţii de cruzime înspăimântătoare. Victimă a fost însuşi fiul său, ţareviciul Alexei, care după ce a fugit din ţară a fost adus înapoi şi torturat până la moarte. La fel ca şi *Opricinina* lui Ivan, *Preobrajenski Prikaz* nu i-a supravieţuit fondatorului.

Sub Petru I (1682-1725) Rusia cunoaşte o remarcabilă înflorire economică, se înfăptuiesc ample reforme care urmăreeau modernizarea societăţii şi a instituţiilor după model vest-european. În această perioadă are loc întărirea absolutismului, statul rus afirmându-se şi pe eşcherul politic european.

După mai multe confruntări, Rusia reuşeşte să învingă Suedia în Războiul Nordului, cea mai spectaculoasă victorie înregistrată împotriva regelui Carol al XII fiind bătălia de la Poltava din 1709.

Prin Pacea de la Nystad, Rusia obține ieşirea la Marea Baltică, unde Petru va construi începând cu 1703 noua reşedință imperială, oraşul Sankt Petersburg. În această perioadă se reliefează care sunt vectorii expansionismului rus: spre nord în direcția Mării Baltice, în Est spre Asia Centrală, şi spre apus, în regiunea Mării Negre şi a spațiului danubiano-balcanic, cu ținta finală Constantinopolul şi ieşirea la Marea Mediterană.

În istoria Rusiei secolul al XVIII-lea a fost marcat de două mari personalități care şi-au adus aportul la consolidarea puterii autocrate şi o politică externă activă, ce a dus la extinderea hotarelor Imperiului. Politica reformatoare a lui Petru cel Mare a fost continuată cu cinste de către Ecaterina a II-a (1762-1796), împărăteasa care a reuşit prin politica externă să transforme Rusia într-o mare putere. În 1783 au fost cucerite Crimeea şi stepele nord-pontice, hotarul apusean al Rusiei fiind stabilit pe Nistru în 1792. Astfel, Rusia a dobândit accesul la Marea Neagră, unul dintre obiectivele politicii externe ruseşti din perioada lui Ivan al IV-lea. În urma celor trei împărțire ale Poloniei, la care a participat alături de Austria şi Prusia, Rusia a reuşit să-şi împingă hotare sale şi în Europa Centrală.

În perioada următoare Rusia a purtat mai multe războaie cu Imperial otoman, împotriva Persiei. Ea participă la coalițiile antinapoleoniene din anii 1805-1807 şi 1812-1815, iar după Congresul de la Viena din 1815, devine unul dintre promotorii Sfintei Alianțe, stâlpul conservatorismului şi "jandarmul Europei". Încă din secolul al XVIII-lea, după pacea de la Kuciuk Kainardji din 1774, antrenată într-o politică de expansiune, Rusia se erijează în protector al slavilor de sud şi al tuturor ortodocşilor din Peninsula Balcanică, politică continuată în secolul al XIX-lea sub drapelul *panslavismului*.

În Balcani Rusia se confruntă cu Imperial Habsburgic şi cu ostilitatea marilor puteri – Marea Britanie şi Franța – interesate în menținerea echilibrului european. Războiul Crimeii (1853-1856), în care Turcia este aliată cu Franța şi Marea Britanie, se încheie cu înfrângerea Rusiei, dar douăzeci şi doi de ani mai târziu, în 1878, prin victoria repurtată în războiul ruso-turc din 1877-1878, lichidează consecințele defavorabile ale Tratatului de Pace de la Paris din 1856.

Politica expansionistă a Rusiei repurtează mai multe succese în direcția Asiei Centrale, care este cucerita integral în intervalul 1859-1896, iar Tratatul ruso-chinez de la Aihun (1858) stipulează anexarea regiunii din zona Amur şi Sahalinul de Nord. Politica expansionistă rusă reprezintă o componentă a guvernării absolutiste, susținută de sistemul şerbiei, abolită abia în 1861, care oferea şi un potențial uman cvasinelimitat. În acelaşi timp, această structură arhaică a determinat o gravă întrârziere a evoluției Rusiei în plan economic, social şi cultural în raport cu Europa Occidentală. Acest decalaj, care a reprezentat principalul obstacol în stabilirea unor relații echitabile dintre Rusia şi Occident, era difícil de recuperat în perioada ce-a urmat până la declanşarea primului război mondial, care va favoriza prăbuşirea monarhiei absolutista.

De altfel, Rusia a fost atrasă de abilul cancelar german Otto von Bismark într-o alianță bilaterală secretă cu Germania, încheiată în 1887, valabilă trei ani, documentul semnat fiind ilustrativ pentru ceea ce se numea în epocă *echilibru de forțe*. Prin acest tratat secret Germania recunoştea aşa-numitele "drepturi istorice dobândite" de Rusia în Balcani şi "legitimitatea" influenței sale hotărâtoare în Bulgaria şi Rumelia orientală. Fără "consimțământul" Părților nu se putea opera nici o schimbare de *statu-quo*. În optica sa, Reichul trebuia să se mulțumească cu o semihegemonie continentală, cu rolul de "arbitru" şi să evite antrenarea într-o competiție pentru stăpânirea mărilor şi coloniilor cu Anglia şi să incurajeze expansiunea Rusiei spre Persia, Afganistan, India. În acest fel ambițiile monarhilor de la Sankt Petersburg trebuiau să provoace o atitidine dușmănoasă din partea Londrei, iar pe de altă parte încercau să impingă Franța spre expansiunea imperiului său colonial în direcția Africii. În acest mod ar fi apărut animozități între Paris şi Londra sau Paris şi Roma. Urmaşul lui Bismark, cancelarul Caprivi, şi noul împărat, Wilhelm al II-lea au considerat inutile aceste animozități şi n-au reînnoit alianța cu Rusia, considerând-o nefolositoare Germaniei.

În perioada ultimului țar, Nicolae al II-lea (1894-1917), Rusia se confrunta cu numeroase probleme, atât pe plan intern cât şi pe plan extern. Simțindu-se amenințată de asccensiunea

Germaniei pe plan european, Rusia se îndreaptă spre o alianţă cu Franţa şi Marea Britanie, care va duce la crearea ***Antantei***, bloc politico-militar opus Puterilor Centrale. Antanta s-a cristalizat ca "bloc" pornind de la vagile acorduri franco-ruse din 1891-1894, reflex al instabilităţii lui Wilhelm al II-lea în raporturile cu autocratul Alexandru al III-lea, căruia i s-a refuzat acordarea obişnuitelor împrumuturi bancare. Francezii au sesizat răcirea atmosferei între Berlin şi Sankt Petresburg şi au propus unele oferte politice şi financiare atractive.

Criza din societatea rusă, înfrângerea în războiul ruso-japonez, criza sistemului absolutist sunt doar câteva din cauzele ce au dus la izbucnirea revoluţiei burgheze din 1905-1906, care a fost reprimată de autorităţile ţariste. Măsurile luate de autocraţie pentru salvare - Manifestul de 17 octombrie 1905 şi crearea Dumei de Stat, nu au fost suficiente pentru consolidarea regimului şi pentru a stopa alunecarea galopantă spre un final catastrofal.

Intrarea în război de partea Serbiei împotriva Germaniei, Austro-Ungariei şi Turciei a dus la înrăutăţirea situaţiei interne, iar înfrângerile suferite pe front vor grăbi prăbuşirea regimului monarhic în martie 1917.

3. Evenimentele anului 1917 din Rusia, prăbuşirea Imperiului rus, reacţia Occidentului, declaraţii oficiale şi neoficiale

O mulţitudine de factori pe diferite planuri au dus la prăbuşirea Imperiului şi au favorizat succesul loviturii de stat bolşevice. Cauzele economice originau în economia Rusiei, incăpacităţii de modernizare a statului, agricultura arhaică, infrastructura slab dezvoltată. În 1917 situaţia se agravase, iar ţarul Nicolae al II-lea nu dispunea de un guvern capabil să rezolve problemele ţării. Pe plan militar, Imperiul încă îşi mai revenea după înfrângerea suferita în 1905 în războiul cu Japonia. Rusia a fost implicată în război fără a fi pregătită, deşi ambiţiile şi dorinţa de război nu au fost mai mari decât a altor state, chiar dacă pregătirea pentru un conflict armat s-a dovedit a fi inferioară. Interesele şi planurile ruseşti în Balcani şi în Orientul Apropiat erau comparabile cu cele ale Austro-Ungariei şi în oarecare măsură, până la urmă, cu cele ale Germaniei.

Scurta perioadă constituţională a Rusiei de după 1905 continue să stârnească şi astăzi numeroase controverse în rândul specialiştilor. Unii cercetători mai optimişti ai dezvoltării Rusiei în perioada 1905 şi până la revoluţiile din 1917 susţin teza că această scăpase de autocraţie şi se îndrepta spre liberalism şi libertate politică. Ei cred că Rusia a fost distrusă de primul război mondial, iar pesimiştii consideră că războiul a constituit doar picătura ce a umplut paharul, împingând întreaga structură spre prăbuşire. Regimul imperial s-a prăbuşit în urma crizei în care se afla ţara. Revoluţia din februarie s-a produs într-o perioadă critică pentru suveran, care se afla departe de capitală şi era dezinformat în legătură cu evenimentele de acolo. Ţarul Nicolai al II-lea a fost obligat să abdice, fapt ce s-a produs la 3/17 martie 1917, când se sfârşeşte perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613-1917) şi a Imperiului rus.

Prăbuşirea monarhiei în Rusia, în primul moment, a liniştit guvernele aliate ce se temeau că ţarul va încerca să semneze o pace separată pentru a scăpa de ameninţările crizei interne şi pentru a-şi salva coroana, deoarece au existat unele negocieri în ceea ce priveşte ieşirea separată a Rusiei din război în ianuarie-noiembrie 1916, când ministrul Afacerilor Străine a purtat tratative cu reprezentanţii Puterilor Centrale în Suedia şi Elveţia.

Liderul bolşevicilor, V.I. Lenin, ajutat de guvernul german, în aprilie 1917 a revenit în ţară, tranzitând teritoriul Germaniei şi Suediei, deoarece Italia, Franţa şi Marea Britanie nu doreau să-i acorde permis de liberă trecere pentru orientările sale de stânga. Pentru punerea la punct a acestei călătorii neobişnuite, Lenin a recurs, ca intermediar, la serviciile lui Fritz Platten, unul din secretarii Partidului Social-Democrat din Elveţia. Interesul german pentru reuşita acestei călătorii era de altfel cât se poate de mare şi pe deplin explicabil, având în vedere faptul că, la plecarea din Elveţia,

revoluționarii ruşi se angajaseră că, odată ajunşi în patrie, aveau „să intervină pentru eliberarea prizonierilor germani civili, care au fost internați şi a germanilor deportați din Prusia Orientală".

A fost prevăzută şi o altă soluție pentru cazul în care - după părăsirea Germaniei pe cale maritimă - tranzitul prin Suedia n-ar fi fost posibil: trecerea emigranților în Rusia prin liniile frontului german de răsărit. Această soluție de rezervă a fost, de altfel, avută în vedere şi pentru celelalte grupuri de emigranți ruşi din Elveția, care i-au urmat celui condus de Lenin. Temerile germane s-au dovedit însă neintemeiate. Întorşi în țară ei mai atragea atenția prin faptul că partidul dispunea de mijloace destul de mari, raportat la dimensiunea sa. Era un lucru binecunoscut că ieşirea din război a Rusiei fusese decisivă pentru conducerea germană, şi mai ales pentru generalul Ludendorff şi se mai ştia că sume considerabile de bani se transferaseră spre Rusia pentru finanțarea revoluției bolşevicilor.

O dovadă clară în această direcție este declarația secretarului de stat german, von Kuhlman, care în septembrie 1918 a menționat: „fără sprijinul permanent şi substanțial acordat de guvernul german, mişcarea bolşevică n-ar fi putut fi niciodată să cunoască o asemenea amploare şi să aibă influența pe care o are astăzi".

În iunie 1917, la primul congres al Sovietelor, Lenin a ținut un discurs în care şi-a exprimat deschis disponibilitatea sa, împreuna cu partidul pe care îl conducea, să preia întreaga putere. Liderul bolşevicilor considera că în octombrie situația era favorabilă pentru a trece la al doilea stadiu al revoluției, adică preluarea puterii de către bolşevici. Odată cu asaltul Palatului de Iarnă şi capitularea Guvernului Provizoriu, la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, la Petrograd are loc o lovitură de stat, fapt ce a decurs practic, fără vărsare de sânge, dar la Moscova lupta s-a prelungit.

V. I. Lenin se întorsese în țara prin Germania şi era evident că guvernul german avusese anumite intenții bine definite atunci când a permis acest lucru. Colaborarea ruso-germană şi implicarea germanilor la uzurparea puterii de către bolşevici este atestată de numeroase documente ce au fost publicate în diverse țări, unele dintre ele chiar în anii '20. Ele se pot circumscrie, în general, relațiilor dintre bolşevicii ruşi, cu deosebire cei din cercul conducerii superioare, cu oficialități civile şi militare ale Imperiului german în anii 1914-1918, conturându-se doua mari grupuri de probleme: pe de o parte, sprijinul financiar dat de Germania bolşevicilor ruşi şi mai apoi Rusiei sovietice, iar pe de alta parte, concursul logistic, prin detaşarea de ofițeri germani şi trimiterea de armament în vederea organizării şi instruirii gărzilor roşii, a conducerii lor în operațiunile împotriva trupelor albgardiste.

Sprijinul financiar acordat de Germania imperială bolşevicilor s-a realizat prin intermediul principalelor banci, dintre care menționăm „Deutsche Reichsbank", „Deutsche Bank", „Diskontogesellschaft" şi „Deutsche Naphta Industrie" prin filialele lor din Suedia, Norvegia, Elveția, China şi S.U.A şi chiar „Banca Siberiei" din Rusia. De altfel, istoricul rus Dmitri Volkogonov a apreciat că, numai prin intermediul „*Bancii Siberiei",* au fost livrate aproape 50 milioane ruble-aur destinate de Germania imperială miscării bolşevice. Principalii destinatari ai banilor germani au fost liderii bolşevici V.I. Lenin, L.D. Trotki, G.E. Zinoviev, Karl Radek şi Alexandra Kollontai etc.

Informațiile date publicității ne îndeamna să credem că sprijinul financiar german a început din februarie 1914, când Ministerul de Finanțe al Reichului a cerut deschiderea de filiale bancare germane în Finlanda, Danemarca, Norvegia, Olanda şi Statele Unite ale Americii. În această problemă este semnificativ faptul că măsură a fost luata cu o jumătate de an înainte de izbucnirea războiului mondial, motivele invocate fiind: „Înființarea unor astfel de agenții pentru supravegherea mai eficientă a acționarilor firmelor ruse, franceze şi engleze poate deveni necesară în anumite imprejurări".

Izbucnirea şi victoria revoluției ruse din februarie 1917 au scos în evidență amplificarea şi eficiența legăturilor întreținute de oficialitătile germane nu numai cu bolşevicii, ci si cu alte partide ruse, indeosebi cu socialistii-revoluționari, care au cerut noi sume de bani pentru a face propaganda pacifistă in rândul trupelor ruse aflate pe front.

Autoritatile politice şi militare germane s-au concentrat în mod cu totul deosebit asupra relaţiilor cu Partidul Comunist (bolşevic) Rus, mai ales pentru „a submina activitatea Guvernului Provizoriu şi relaţiile ţării lor cu aliaţii". Sprijinul financiar german a luat o amploare deosebită spre sfârşitul verii anului 1917, având să inregistreze apoi, în toamnă, proporţii de-a dreptul spectaculoase. Pe filiera suedeza, în septembrie-octombrie 1917, lui Lenin i-au fost expediate 400 000 mărci, iar Sindicatul industriei carbonifere din Renania-Westfalia a deschis un cont de alte 400 000 marci „pentru intreprinderea tovarăşului Troţki". Imediat după lovitura de stat din octombrie 1917, guvernul Comisarilor poporului a dispus investigarea arhivei Ministerului de Justitie pentru a elimina dintre acte mai ales *Directiva* cu privire la aprobarea unor fonduri „pentru propaganda de pace în Rusia pe seama tovarăşilor Lenin, Zinoviev, Kamenev, Trotki, Sumenson, Kozlovski, Kollontai, Sivers, Merkalin si alţii".

Odata cu lovitura de stat bolşevică din octombrie, politica agresiva faţă de Antanta a imbrăcat forme care reprezentau o adevarată sfidare a normelor dreptului internaţional. În acest sens s-au remarcat nu numai acţiunile de supraveghere, prin echipe mixte, germano-bolşevice sau bolşevico-austriace, a reprezentanţelor diplomatice ale statelor Antantei la Petrograd, ci chiar arestarea unor şefi ai acestora, cum a fost cazul trimisului român Constantin Diamandy, sau şicanarea lor, cum i s-a întâmplat ambasadorului Italiei în Rusia. O altă expresie a colaborării strânse dintre bolşevici şi organele de informaţii germane a fost supravegherea permanenta a misiunilor diplomatice acreditate la Petrograd ale statelor Antantei şi ale celor socotite ostile Puterilor Centrale. In acest caz, guvernul Comisarilor Poporului a urmat întru totul ordinele primite de la Berlin.

Un alt aspect important al colaborării dintre germani şi bolşevici îl reprezintă conlucrarea celor doua părţi pe plan militar. Beneficiarul principal era Germania: Rusia era îndepărtată de aliaţii ei; transfera întegrul efort militar pe frontul de vest. Bolşevicii, la rândul lor, reuşeau să pună - cu sprijinul financiar şi logistic german - bazele noii puteri militare ruse - gărzile roşii şi mai apoi Armata Roşie. O întreagă reţea de ofiţeri germani a fost trimisă în Rusia europeană meridională pentru a perturba activitatea trupelor albgardiste ruse sau a contingentelor poloneze. Ei aveau ordin de a lua măsuri energice, „mergând până la împuşcarea în masă", împotriva trupelor poloneze, „care s-au lăsat cuprinse de propaganda contrarevoluţionară şi imperialistă".

In consecinţă, lovitura de stat din octombrie a fost în realitate puciul unui partid socialist, organizat şi finanţat din exterior. S-a vâzut însă că partidul bolşevic era şi partidul unei păcii separate, deoarece începând cu 22 noiembrie, Lenin le cerea soldaţilor şi marinarilor să ducă tratative de armistiţiu cu inamicul.

4. Debutul diplomaţiei sovietice - ieşirea separată din război şi părăsirea taberei Aliaţilor – metode şi mijloace de promovare a politicii externe

Principala preocupare a bolşevicilor după octombrie 1917 era să îşi consolideze puterea la Petrograd şi apoi să extinda cât mai rapid cu putinţă „revoluţia în Rusia" şi pe întregul glob. Pentru a-şi îndeplini acest obiectiv, trebuiau să încheie pacea iar raţionamentul lui Lenin era că nu puteau supravieţui dacă nu obţineau armistiţiul. Astfel, germanii au obţinut un avantaj clar pe frontul de Est, datorita sprijinului pe care acestia îl acordaseră bolşevicilor, fie ca era vorba de fonduri, fie ca era vorba de dreptul de tranzit prin Germania în drumul său spre Rusia, strategia lor având finalul dorit.

Germania Kaiserului, pregătindu-se de război era interesată în organizarea în Rusia a unei "coloane a V-a", care trebuia să submineze din interior forţa statului rus. Politicienii germani, diplomaţii şi serviciile de spionaj au mizat în realizarea acestui scop pe bolşevici. După ce bolşevicii au uzurpat puterea politică în Rusia, germanii au continuat să-i susţină prin diverse mijloace, inclusiv prin agenţii ce s-au încadrat în serviciile speciale.

Lenin era dispus să încheie pace cu Puterile Centrale în orice condiţii, atâta timp cât acestea i-ar fi permis sa rămâna la putere. Trotki şi Buharin, principalii adversari ai lui Lenin în această privinţă, erau de părerea că acesta se autoiluziona: Puterile Centrale nu aveau să dea niciodata răgaz

noului regim să se consolideze; dimpotrivă, pacea, ar fi servit la consolidarea poziției acestor state. În viziunea celor doi lideri bolşevici, dacă germanii vor invada Rusia, masele vor fi provocate şi astfel va izbucni un nou val revoluționar, ce va duce la revoluția mondială.

Bolşevicii nu doreau să recunoască principiile diplomatice şi de drept internațional pe care Europa le fixase de-a lungul ultimilor 400 de ani. Ei respingeau mai ales ideea că un stat trebuie să respecte suveranitatea altor state şi să întrețină relații numai la nivelul guvernelor, contestând atât principiul suveranității, cât şi legitimitatea guvernelor existente. Dar, deoarece pentru moment - adică până la izbucnirea revoluției mondiale - trebuiau să întrețina relații cu statele „burgheze", fie şi numai pentru a contracara acțiunile dirijate de acestea împotriva lor, ei se vedeau nevoiți să ducă *o politică externă dublă*. Sovietologul Richard Pipes a realizat o analiză reuşită a felului în care bolşevicii promovau această politică dublă. Astfel, la nivelul statului pledau pentru menținerea unor relații externe corecte din punct de vedere formal, respectând standardele diplomatice acéptate, dar la nivelul partidului, vor promova o politică externă cel puțin neortodoxă, trecând peste guverne şi adresându-se direct cetățenilor altor state, cu lozinci încântatoare. În vreme ce se amestecau permanent în afacerile interne ale altor țări, bolşevicii respingeau orice astfel de interferențe din partea guvernelor străine în Rusia, calificându-le drept „imperialiste".

La Congresul al II-lea al Sovietelor, care a avut loc 25 octombrie/7 noiembrie 1917 a fost prezentat *Decretul despre pace,* redactat de Lenin. El propunea puterilor beligerante un armistițiu imediat, propunerea fiind însoțită de un apel adresat muncitorilor din Anglia, Franța şi Germania, de a ajuta Rusia sovietică să „desavârşească... eliberarea maselor populare de sclavie şi orice forma de exploatare". *Decretul despre pace* a fost transmis la 9 noiembrie Aliaților, care 1-au respins, văzând în el o stratagemă propagandistică; drept urmare, Trotki a notificat Puterilor Centrale disponibilitatea Rusiei de a începe negocieri de pace. Astfel, strategia Berlinului de sprijinire a bolşevicilor îşi arata roadele. Perspectiva unei păci separate a făcut să renască speranțele Germaniei de a infrânge Franța şi Marea Britanie, înainte ca Statele Unite să poată pregăti şi desfăşura suficiente forțe militare pe continent.

Germania, în relațiile cu Rusia sovietică, avea aparent toate atuurile, fiindcă dispunea de un guvern şi de o armată bine pregătită, în timp ce Rusia era lipsită de ambele elemente. Dar, în realitate, raportul de forțe nu era dezechilibrat, deoarece blocada Aliaților împinsese Puterile Centrale la un pas de înfometare iar germanii erau dezavantajați şi de ignoranța lor în legătură cu bolşevicii, pe care îi considerau o adunătură de utopişti ponosiți şi lipsiți de simțul realității. Pe de altă parte, mulți politicieni şi intelectuali germani sperau să învingă Rusia şi să o transforme într-un soi de Africa, într-o colonie menită să le furnizeze materii prime şi capacități de prelucrare ieftine.

In 1918, documentele emise de instituțiile politice germane abundau în argumente în favoarea sprijinirii bolşevicilor, care, oricât de odioşi ar fi fost, puteau contribui prin incompetență şi lipsa lor de popularitate, la menținerea în Rusia a unei permanente stări de dezordine. Un influent comentator politic german, Paul Rohrbach, răspundea astfel în iunie 1918 acelora dintre compatrioții săi care începuseră să se îndoiască de oportunitatea susținerii lui Lenin: « Bolşevicii ruinează din temelii inima Rusiei, sursa oricărei amenințări ruseşti potențiale în viitor. Ei au reuşit deja să înlăture cele mai multe din neliniştile noastre privitoare la Rusia Mare şi ar trebui să facem tot ce ne stă în putință pentru a-i ajuta să-şi continue atât de folositoarea lor activitate».

Astfel, între cei doi parteneri atât de improbabili - Rusia radicală şi Germania monarhica - s-a dezvoltat o alianță tacită, care avea să dureze pâna la capitularea germană din noiembrie 1918, pentru a renaşte din nou la începutul anilor ’20. Alianța nu 1-a salvat pe Kaiser, dar i-a permis lui Lenin să supraviețuiască.

Germanii şi austriecii aşteptau propunerea rusească de armistițiu la care au răspuns prompt, fiind convinşi că vor urma rapid şi convorbirile de pace. La 18 noiembrie/1 decembrie 1917, o delegație rusă condusă de Adolf Ioffe, a plecat la Brest-Litovsk, unde se afla cartierul general al Înaltului Comandament German de pe frontul de Est. Delegația germană îl avea în frunte pe von

Kühlmann, fostul ministru de externe, care jucase un rol cheie în aranjamentul privitor la tranzitarea lui Lenin prin Germania, în momentul părăsirii Elveției.

Odată cu încheierea armistițiului au încetat luptele, iar rușii au declanşat o viguroasă campanie propagandistică destinată trupelor germane de pe frontul de Est, prin care acestea erau îndreptate împotriva propriului guvern şi îndemnate să fraternizeze cu fostul inamic. Tactica ruşilor la Brest Litovsk a fost de a temporiza cât mai mult şi de a folosi negocierile pentru lansarea de lozinci revoluționare adresate populației germane.

După încheierea primei runde de negocieri (15/28 decembrie 1917), germanii au început să-şi puna întrebări asupra adevăratelor intenții ale rușilor: doreau acestia să incheie pace sau vroiau doar să câştige timp pentru a provoca o revoluție socială la scară mondială? Militării, dându-şi seama că bolşevicii trăgeau de timp, au cerut să se pună capăt mascaradei. Intr-o scrisoare din 25 decembrie/7 ianuarie 1918, adresată Kaiser-ului, generalul von Hindenburg critica „slabiciunea" şi „conciliatorismul" tacticii aplicate la Brest de diplomații germani, care lăsau impresia ca Germania dorea cu disperare să obțină pacea. Fără a cere consimțământul Rusiei, Germania a recunoscut în mod unilateral suveranitatea Ucrainei, ca un prim pas spre semnarea unei păci separate cu această. Vizibil şocat, Trotki avea sa protesteze - însă fără nici un rezultat.

Şocul a fost şi mai mare în momentul în care germanii au prezentat la negocieri o hartă cu frontiera revizuită dintre cele două țări. Polonia, Ucraina, Lituania şi Letonia urmau să iasă din componența statului rus. Troțki i-a răspuns că propunerile erau inacceptabile pentru guvernul său. La 5/18 ianuarie, în chiar ziua în care era dizolvată Adunarea Constituantă, liderul bolşevic a declarat că guvernul sovietic consideră ca cel mai bun mijloc de a cunoaşte voința poporului este referendumul. Buharin, făcându-se purtatorul de cuvânt al membrilor de rând ai partidului, a cerut sistarea negocierilor pentru a provoca o revolta populară împotriva imperialiştilor. Troțki a lansat sloganul „*nici pace, nici război",* prin care sugera sistarea convorbirilor şi declararea unilaterala de către Rusia a încheierii ostilităților cu Puterile Centrale.

Lenin, sprijinit de Kamenev, Zinoviev şi Stalin, a calificat drept utopice asemenea strategii, deoarece Rusia nu dispunea de o armata capabila să îi opreasca în cazul în care aceştia ar fi hotărâți să ocupe Petrograd-ul şi Moscova şi să răstoarne guvernul bolşevic. După cum arată Henry Kissinger, din nefericire pentru ruşi, negociatorul german era un general victorios şi nu un filosof. Max Hoffman, şeful Statului major al Frontului de răsărit a înțeles dinamica echilibrului de forțe şi a avansat nişte condiții brutale în ianuarie 1918. La 9/10 februarie, von Kuhlmann, actionând la indicatiile Kaiser-ului, a prezentat ruşilor un ultimatum: fie semnau pacea în termenii propuşi de Germania, fără alte discuții şi amânari, fie negocierile erau sistate şi armata germană invada Rusia. Troțki a refuzat să semneze documentul prezentat iar Rusia se considera deja ieşita din starea de război şi avea să înceapă demobilizarea armatei.

În viziunea lui Richard Pipes noua stratagemă a ruşilor i-a descumpănit total pe germani. Ei nu mai aveau deja nici o indoiala ca bolşevicii foloseau convorbirile de pace ca pe o diversiune, dar nu ştiau ce concluzii sa traga din acest fapt. Von Kuhlmann îndemna la răbdare, temându-se ca reluarea ostilităților pe frontul de Est va provoca noi tulburări printre muncitorii germani. Era de asemenea îngrijorat de eventualitatea ieşirii din război a Austriei. Generalii, care reuşisera să se facă ascultați de Kaiser, convinşi ca bolşevicii erau nişte parteneri slabi şi imprevizibili, au cerut trecerea la acțiuni hotărâte. După afirmațiile lui Hindenburg, dacă în Est nu se întreprindeau măsuri imediate, războiul pe frontul de vest se putea prelungi pe termen nedefinit. Hindenburg vroia ca „ruşii să fie zdrobiți şi guvernul lor turnat". Kaiser-ul se situa de partea generalilor: bolşevicii, pe care îi considera membri ai unei „conspirații iudeo-masonice" universale, trebuiau eliminați.

Ultimul atu al lui Lenin în această criză pe care o prevăzuse fără a o putea impiedica, erau Aliații. Aceştia nu aveau decât o singura preocupare în legătura cu Rusia: să o facă să rămâna în război. Atitudinea Aliaților era lipsită de aimbiguitate: regimul bolşevic le era duşman dacă încheia pace cu Puterile Centrale şi prieten dacă rămânea în luptă. După expresia ministrului de Externe

britanic, Arthur Balfour, cauza ruşilor era şi cauza Marii Britanii, atâta vreme cât luptau împotriva germanilor, Statele Unite au adoptat o poziţie similară.

După iniţierea de către ruşi a negocierilor de pace cu Germania, Aliaţii şi-au transferat misiunile diplomatice de la Petrograd la Vologda, mic oraş de provincie, relaţiile cu guvernul lui Lenin continuând doar prin emisari neoficiali. La 21 februarie, contactându-i pe francezi în legătură cu un eventual sprijin împotriva germanilor, Troţki a primit un răspuns prompt din partea ambasadorului Franţei: „Puteţi conta pe colaborarea militară şi financiară a Franţei în rezistenţa pe care o opuneţi Germaniei". Cu aprobarea lui Lenin, Consiliul Comisarilor Poporului a cerut in mod oficial ajutor, iniţiind negocieri pentru a stabili forma pe care urma sa o ia această..

În ceea ce priveşte implicarea factorului german în evenimentele din Rusia am dori să menţionăm aici şi câteva aspecte ale rolului germanilor în scoaterea României din război la sfârşitul anului 1917 şi semnarea păcii de la Bucureşti (mai 1918). Prin Declaraţia din 13/26 ianuarie 1918 a Consiliului Comisarilor Poporului, au fost rupte unilateral relaţiile diplomatice româno-sovietice. Măsurile luate de guvernul român, de dezarmare şi expediere a trupelor ruseşti, ce au provocat dezordini şi anarhie, pe de o parte, au fost interpretate de fostul aliat ca având caracter antisovietic, pe de altă parte, generalul Berthelot a remarcat la 13/26 decembrie 1917, măsurile de ordine luate de guvernul român pe teritoriul său, pentru a pune capăt actelor de banditism ce au început să le comită trupele ruse.

La indicaţia lui V.I.Lenin, preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului, în seara zilei de 31 decembrie/13 ianuarie 1918 au fost arestaţi şi încarceraţi la închisoarea Petropavlovsk ministrul României la Petrograd, împreună cu tot personalul diplomatic şi consular, precum şi Misiunea militară română, ei fiind eliberaţi abia după două zile, în urma protestului energic adresat lui Lenin de către şefii a douăzeci de misiuni diplomatice. La acuzaţia adusă privind încălcarea inviolabilităţii diplomatice, recunoscută de-a lungul secolelor de către toate guvernele, Lenin a declarat că ambasadorul român Diamandy a fost arestat *în virtutea unor circumstanţe excepţionale care nu sunt prevăzute în nici un fel de tratate diplomatice* şi de nici un fel de *cutume diplomatice*. Răspunsul dat de liderul bolşevic poate fi considerat un debut al noilor autorităţi de la Petrograd în istoria diplomaţiei, în secolul XX, fără a se supune rigorilor dreptului internaţional, rol pe care l-au jucat cu succes de-a lungul a peste 70 de ani.

Ministrul României la Petrograd, Constantin Diamandy, era la curent cu intenţiile bolşevicilor privind arestarea misiunii diplomatice române, iar documentele relevă care au fost factorii ce l-au determinat pe Troţki să facă aceste propuneri. Neînduplecarea Statului Major şi conducerii Armatei Române de a încheia armistiţiul cu Puterile Centrale nu era pe placul generalului Hoffmann, care a cerut lui Troţki să înfrângă rezistenţa opusă de Statul Major român şi a propus drept soluţie trimiterea unor agenţi pe frontul român pentru destabilizarea lui, precum şi arestarea Misiunii diplomatice române de la Petrograd.

Neavând încredere că Germania avea să-şi oprească agresiunea, chiar şi după acceptarea neconditionată a termenilor ultimatumului, Lenin a considerat prudent să transfere capitala de la Petrograd la Moscova. Operaţiunea s-a desfăşurat în cel mai deplin secret, la sosire liderul bolşevic nefiind intimpinat decât de sora lui. Şi-a stabilit reşedinţa şi biroul in fortăreaţa medievală din Kremlin. Siguranţa clădirii a fost încredinţată puşcaşilor letoni. Deşi bazată pe considerente de securitate, decizia lui Lenin de a muta capitala la Moscova şi de a se instala la Kremlin avea şi o semnificaţie mai profundă: *ea simboliza respingerea cursului pro-occidental inaugurat de Petru cel Mare si reorientarea spre tradiţia veche moscovită*. Măsura reflectă şi teama bolnavicioasă a noilor conducători pentru siguranţă personală. Astfel, puşi în faţa înfrângerii totale, Lenin şi colegii lui au acceptat termenii lui Hoffmann şi au semnat Tratatul de la Brest Litovsk, acceptând coexistenţa cu Germania imperială.

Termenii Tratatului de la Brest-Litovsk, semnat de ruşi la 3 martie, erau extrem de impovărători. Rusia era obligată la concesii teritoriale majore, pierzând toate provinciile vestice pe care le cucerise începând cu mijlocul secolului al XVII-lea. In plus, Rusiei i se impuneau concesii

economice importante, prin care cetățenii Puterilor Centrale care deținеau proprietăți în Rusia ieşeau de sub incidența oricaror decrete de naționalizare. În fine, forțele armate ruse trebuiau demobilizate. Nici un guvern rus nu cedase până atunci teritorii atât de întinse şi nu acordase unei puteri străine atâtea privilegii. Scoțând Rusia din război într-un moment critic al desfăşurării acestuia, Lenin a reuşit în plus să-şi atragă dușmănia Aliaților, care se simțeau trădați şi se vedeau acum confruntați cu perspectiva unei înfrângeri.

S-a spus despre Lenin că a dat dovadă de o viziune profetică acceptând acest tratat umilitor, care i-a dat timp să-şi organizeze armata şi care avea de altfel să devina caduc o dată cu capitularea Germaniei în fața Aliaților, la 11 noiembrie 1918. Când, la doua zile după aceea, bolşevicii au denunțat Tratatul de la Brest-Litovsk, credibilitatea lui Lenin in rândurile partidului a atins cote fără precedent. Nimic din ceea ce făcuse până atunci nu a contribuit mai mult la reputația lui de infailibilitate; de acum înainte, Lenin nu s-a mai văzut pus niciodată în situația să amenințe cu demisia pentru a obține câstig de cauză.

Şi totusi, nimic nu pare să indice că insistența cu care Lenin a cerut colegilor lui să accepte ultimatul german ar fi provenit din faptul ca prevăzuse înfrângerea Germaniei. Dimpotriva, în primavara şi vara lui 1918, el împartăşea optimismul Înaltului Comandament german, care prevedea pentru Aliați o înfrângere zdrobitoare. Convingerea bolşevicilor că Germania avea să iasă învingătoare este dovedită de acordurile economice şi militare pe care Moscova le-a semnat cu Berlinul în august 1918, acorduri pe care cele două părți le considerau un prim pas spre încheierea oficială a unei alianțe. La 30 septembrie, când Germania imperială era deja în pragul prăbuşirii, Lenin a autorizat transferul către Berlin al unor valori estimate la 312,5 milioane de marci, în conformitate cu prevederile acordurilor semnate. Concluzia care decurge în mod inevitabil de aici este ca Lenin a cedat dictatului german nu pentru că se baza pe faptul că, oricum, Germania nu avea să mai beneficieze de urmările acestuia, ci pentru că se aştepta ca Germania să câştige războiul şi vroia să se afle de partea taberei învingătoare. Pe de altă parte, el trebuia să semneze acest tratat drept răsplată pentru sprijiul acordat de Germania în uzurparea puterii din Rusia, altfel, bolşevicii care erau *de facto* un partid minoritar, nu ar fi ajuns să conducă destinele țării pentru mai mult de şaptezeci de ani.

Circumstanțele încheierii Tratatului de la Brest-Litovsk conturează modelul clasic a ceea ce avea să fie politica externă sovietică în următorii şaptezeci de ani. Principiile acestui model au fost rezumate reuşit de Richard Pipes:

1. Prioritatea maxima trebuie să o constituie întotdeauna *păstrarea puterii politice* — mai precis, menținerea de către aparatul de stat a autorității şi controlului deplin asupra cel puțin a unei părți - oricât de mici - din teritoriul național. Această reprezintă minimul necesar. Nici un preț nu e prea mare pentru a realiza acest lucru: viețile oamenilor, pământul şi resursele țării, onoarea națională, totul poate fi sacrificat. Principiul pleaca de la premisa că timpul lucrează în favoarea comunismului şi că tot ceea ce este cedat astăzi va fi recâştigat mâine.

2. O data cu lovitura de stat din Octombrie, care a făcut din Rusia centrul vital al socialismului mondial, securitatea şi *interesele statului rus trebuie să treacă înaintea securității şi intereselor oricăror altor țări,* partide sau cauze, inclusiv înaintea intereselor „proletăriatului internațional".

3. Pentru obținerea unor avantaje tactice, este permisa realizarea unei păci cu statele „imperialiste", dar această pace nu reprezintă decât un armistițiu temporar, care trebuie încălcat de îndată ce situația devine favorabilă propriilor interese. Istoria ne învață - argumenta Lenin necesitatea ratificării Tratatului de la Brest-Litovsk - că pacea nu este decât „un moment de respiro între doua razboaie". Atâta vreme cât mai exista capitalism, afirma el în mai 1918, toate acordurile internaționale nu sunt decât simple „petice de hârtie". Chiar şi în timp de aşa-zisă pace, lupta trebuie continuată prin mijloace subterane, pentru a submina guvernele capitaliste.

4. *Politica fiind de fapt o stare de război permanent, relațiile externe trebuie abordate cu sânge rece şi raporturile de forțe trebuie evaluate cu cea mai mare atenție*. Spre a-l cita din nou pe Lenin: «Marea noastra experiență revoluționară ne învață ca, atâta vreme cât condițiile obiective o

permit, ofensiva implacabilă este singura tactica demnă de luat în considerare... Dar atunci când condițiile obiective ne impiedică să continuăm această ofensivă generală, trebuie adoptată tactica amânarii, a strângerii rândurilor».

După semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk avea să iasă la iveală un alt principiu fundamental al politicii externe bolşevice: *acela că promovarea intereselor statului bolşevic în afără (ca şi în interior) trebuia să se bazeze pe aplicarea dictonului „dezbina si stăpâneşte", pe exploatarea cu maxima circumspecție, grija, prudența si abilitate a celor mai mici „fisuri" din tabăra inamică, a tuturor conflictelor de interese dintre burgheziile diferitelor țări şi dintre diferitele grupuri şi categorii ale burgheziei din fiecare țară.*

5. Disocierea dintre fapte şi fond - diplomația oficială şi cea secretă promovată de Uniunea Sovietică în raport cu țările Europei Occidentale în perioada interbelică

La Conferința de Pace de la Paris din anii 1919-1920 au lipsit două state care au deținut o poziție importantă în ceea ce privește menținerea echilibrului de forțe după Congresul de la Viena din 1815 - Rusia şi Germania. Absența se datorează în parte situației speciale în care se afla Rusia precum şi statutul de putere învinsă al Germaniei. De la Revoluția franceză, după cum relevă Henry Kissinger, «la orizontul diplomației europene nu mai apăruse nimic care să semene cât de cât cu Rusia sovietică. Pentru prima dată după un interval mai mare de un secol, o țară îşi asumase în mod oficial misiunea de a răsturna ordinea existentă. Revoluționarii francezi se străduiră să schimbe tipul de stat; mergând un pas mai departe, bolşevicii îşi propuseseră să abolească statul cu totul. Conform teoriei lui Lenin, după ce statul se ducea de râpă, nu mai era nevoie nici de diplomație, nici de politică externă ». Această apreciere reflectă obiectiv motivul pentru care Rusia nu a fost admisă la masa tratativelor la Conferința de la Paris. Aliații nu doreau să implice în deliberări o țară care semnase deja o pace separată cu Germania, ai cărei agenți au depus un efort substanțial în răsturnarea guvernului rus. Pe de altă parte, nici Rusia sovietică nu dorea să participe la instaurarea unei ordini internaționale pe care de fapt încercau să o răstoarne. Astfel, Rusia sovietică a preferat să încheie o pace separată cu Germania decât să respecte condițiile asumate de fosta putere în calitate de aliat al Antantei. În anii următori această colaborare va continua în diverse domenii, punctul culminat al cărora Este tratatul de neagresiune Molotov-Ribbentrop şi protocolul adițional secret din 23 august 1939.

Primul tratat oficial semnat de Rusia sovietică a fost cel de la Brest Litovsk cu Puterile Centrale. Condițiile dure impuse de către Germania nu au descurajat nici pe departe pe liderii de la Kremlin, în faza inițială ei erau preocupați de menținerea puterii, iar pentru această erau dispuşi să facă o serie de cedări teritoriale, ferm convişi că să apropia momentul important - declanşarea revoluției mondiale. Capitularea Germaniei şi anularea prevederilor Tratatului de la Brest Litovsk au contribuit la creşterea capitalului politic al liderului bolşevic V.I.Lenin, care apărea drept un profet. Evoluția evenimentelor au demonstrat că nu era vorba de profeție ci doar de conjuncturi internaționale favorabile pe care el ştia să le valorifice reuşit.

După pacea de la Brest Litovsk şi Rusia sovietică a fost izolată pe plan mondial din cauza regimului care s-a instaurat în octombrie 1917. In continuare singurul stat care continuă să o sprijine a fost Germania, chiar şi după prăbuşirea monarhiei. Relațiile stabilite în perioada războiului cunosc o nouă etapă de dezvoltare. Ambele state au fost absente la Conferința de Pace de la Paris, motiv pentru care ele se vor situa pe poziții similare în ceea ce privește revizuirea tratatelor şi revanşismul. Germania era dominată de ideea eludării Tratatului de la Versailles iar Rusia urmărea distrugerea întregului sistem internațional stabilit prin Tratatele de pace.

Unitatea de interese au stat la temelia relațiilor dintre cele două state, chiar dacă în ceea ce privește regimul politic existau diferențe majore. De altfel, Rusia sovietică a încercat de mai multe ori să sprijine forțele comuniste din Germania în vederea declanşării unei revoluții, tentative ce s-au soldat cu un eşec. În Germania, spre deosebire de Rusia lui Kerenski, forțele politice au realizat

pericolul care îl reprezentau forţele extremiste de stânga pentru stabilitatea ţării şi au reuşit să opună rezistenţă atât în 1919 cât şi în 1923.

In pofida acestor tentative de destabilizare a situaţiei politice din Germania, în aprilie 1922 la Rapallo cele două state au semnat un Tratat oficial care va avea un impact deosebit asupra viitorului relaţiilor dintre cele două state. În primul rând, acest tratat insemna o recunoaştere internaţională a Rusiei sovietice şi un debut deosebit pe scena politică la Conferinţa de la Genova. În al doilea rând, el ce s-a caracterizat prin sfidarea normelor dreptului internaţional şi încercarea de a impune condiţiile dorite în problemele discutate.

În continuare relaţiile dintre cele două state vor cunoaşte o perioadă de colaborare intensă în diverse domenii, un loc aparte îl ocupând-ul domeniul militar. Rusia sovietică a oferit Germaniei teritoriul şi potenţialul său economic pentru crearea viitoarei armate germane, deoarece conform prevederilor Tratatului de la Versailles ea nu avea voie să dezvolte o industrie de război, să pregătească cadre calificate. Astfel, prin acordurile încheiate, în mare parte secrete, pe teritoriul sovietic s-au creat baze de antrenament pentru aviaţie, trupele de tancuri şi gaze asfixiante, o armă nouă care a fost utilizată în primul război mondial. În urma acestei colaborări au avut de câştigat ambele părţi: sovieticii au reuşit să-şi organizeze o industrie performantă de război, pe baza tehnologiei germane, iar partea germană a avut ocazia de a experimenta şi pregăti tehnică şi cadrele necesare în condiţiile în care acest lucru le era interzis prin Tratatul de la Versailles.

Aşadar, colaborarea dintre sovietici şi germani poate fi privită drept o „căsătorie din interes", ambele părţi având de câştigat din urma ei. Interesele comune de data această se referă la politica revizionistă şi revanşistă a Germaniei şi politica „exportului de revoluţie" promovată de sovietici, care poate fi considerată drept o politică imperialistă. Astfel, în politica externă Rusia sovietică a urmat coordonatele mai vechi ai politicii imperiale, intenţionând să creeze un nou imperiu de sorginte sovietică: Marea Baltică, Marea Mediterană, Dunărea, Marea Neagră, Europa Centrală şi de Sud-Est. Exclusă de la Conferinţa de pace din 1919-1920, supusă unei blocade economice, izolării politice ea se va îndrepta spre Germania de la Weimar, care era şi ea supusă unor constrângeri economico-financiare-militare ale Tratatului de la Versailles. Astfel, două state mari, Germania şi Rusia, aşezate la extremităţile continentului s-au regăsit pe o platformă comună.

În ceea ce priveşte politica promovată de Franţa, Marea Britanie, Statele Unite faţă de Rusia sovietică s-a manifesat duplicitatea. Pe de o parte nu erau de acord cu sistemul politic instaurat de bolşevici după octombrie 1917, izolând Rusia, treptat însă, interesele economice au prevalat şi au recunoscut guvernul sovietic, stabilind relaţii diplomatice. Astfel, condamnând Germania, ei vor deveni foarte curând parteneri în relaţiile cu Moscova. Interesele economice au predominat atunci când la nivel politic existau divergenţe de opinii. Astfel, politica de conciliere, alături de revizionismul german şi imperialismul sovietic au fost cauze majore care au dus la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Rusia sovietică s-a lansat într-un program ambiţios de consolidare a statalităţii în interior, înainte de a iniţia şi colecta sistematic informaţii externe necesare pentru consolidarea regimului dar şi exportul de revoluţie. Înainte loviturii de stat din octombrie, Lenin nu credea că este necesară o poliţie politică şi un spionaj extern, după modelul celor care au existat în perioada imperială. După ce a transferat capitala la Moscova, era ferm convins în eminenţa unei revoluţii mondiale. Bolşevicii erau dominaţi de ideea că exemplul lor va fi urmat de proletariatul internaţional care va declanşa o mişcare revoluţionară ce va duce la desfiinţarea capitalismului internaţional. În noua ordine post-revoluţionară nu va mai fi loc pentru diplomaţie şi nici pentru spioni.

Primul Comisar al Poporului pentru Afaceri Externe, Leon Troţki, când a fost numit în această funcţie declara: «Desfiinţarea diplomaţiei secrete este condiţia de bază pentru o politică externă democratică, populară, realistă ». De alfel, şi Lenin avea o viziune utopică. În lucrarea «Statul şi Revoluţia », scrisă în vara lui 1917, el declara că nu va mai fi nevoie de o forţă poliţienească şi cu atât mai puţin de o poliţie secretă. După octombrie 1917, problemele ce au apărut în legătură cu opoziţia din ţară dar şi din afară l-au convins pe Lenin că este totuşi nevoie de un «aparat special » care să

rezolve aceste chestiuni. Liderii bolşevici, convinşi că ei deţineau monopolul înţelepciunii marxiste, aveau tendinţa de a considera orice opoziţie, independent de proveniența socială, ca fiind «contrarevoluționară ».

La 20 decembrie 1917, Consiliul Comisarilor Poporului aprobă înfiinţarea *Comisiei Extraordinare pentru Întreaga Rusie de Combatere a Contrarevoluţiei şi a Sabotajulu*i, sub conducerea lui Felix Dzerjinski, cunoscută mai bine sub numele de Ceka (abreviere de la Cerezvîcainaia Komisia- Comisia Extraordinară), strămoşul KGB-ului, actualul FSB. Emblema noii instituţii era scutul şi spada: scutul pentru a apăra revoluţia şi spada pentru a-i ucide pe duşmanii ei. Ceka a fost gândit iniţial ca o instituţie cu caracter temporar. Nici chiar Lenin nu credea că aceasta avea să devină repede cea mai puternică poliţie politică şi cel mai vast sistem de spionaj internaţional.

Armele de luptă a Ceka erau teroarea, penetrarea cu agenţi a organizaţiilor contrarevoluţionare. Lenin, după ce subapreciase opoziţia la regimul bolşevic, tot astfel a ajuns la concluzia că ar fi necesar «un sistem special de violenţă organizată » pentru instaurarea dictaturii proletariatului, încurajând masele să practice «justiţia stradală» şi să-i terorizeze pe «duşmanii de clasă». În ceea ce priveşte folosirea agenţilor penetraţi, deşi Dzerjinski a denunţat tradiţia ţaristă a agenţilor provocatori, el a devenit expert în folosirea acestora. Încă din 1918 cekiştii au întreprins în mod frecvent astfel de operaţiuni periculoase. Primul succes major de penetraţie a Ceka a fost realizat împotriva organizaţiei «Uniunea de luptă împotriva bolşevicilor şi expediţia trupelor Kaledin», localizată la Petrograd.

Prima expansiune majoră a terorii şi penetraţiei cu agenţi s-a experimentat în timpul Războiului Civil. Pericolele care ameninţau supravieţuirea tânărului regim erau complexe şi variate. Iniţial, preluarea puterii după lovitura de stat din octombrie s-a limitat la oraşul Petrograd, la Moscova şi la o zonă limitată din jurul ei. Restul Rusiei era prada unui haos administrativ. Problemele cu care se confruntau bolşevicii erau complicate de condiţiile draconice impuse de pacea de la Brest Litovsk, care a fost anulată opt luni mai târziu. În luna mai 1918, revolta în Siberia a Legiunii Cehe marchează începutul celor doi ani şi jumătate de Război Civil. Recunoscuţi doar de germani, regimul bolşevic era un intrus pe scena internaţională. În vara lui 1918, diplomaţii Aliaţi rămaşi în Rusia sovietică, încep să comploteze cu oponenţii bolşevicilor, iar guvernele Marii Britanii, Franţei, Statelor Unite şi Japoniei pregătesc intervenţia militară.

Bolşevicii au considerat declanşarea Războiului Civil drept un complot al Aliaţilor. În realitate, revolta Legiunii Cehe se datora temerii pentru propria supravieţuire, după tentativele lui Troţki de a o dezarma. Lenin şi guvernul bolşevic au prezentat aceste acţiuni drept uneltiri ale «agenţilor anglo-americani», cum au fost catalogaţi cehii. De altfel, istoriografia sovietică, urmând indicaţiile KGB, a interpretat toate comploturile şi atacurile împotriva regimului sovietic ca fiind «manifestări ale unei conspiraţii unite a duşmanilor de clasă şi a forţelor imperialiste», căutând să reliefeze imaginea unui duşman care ameninţă permanent securitatea ţării. Realitate a fost total diferită. Regimul bolşevic nu ar fi supravieţuit dacă ar fi existat o «conspiraţie unită». În anul 1919 bolşevicii se confruntau pe trei fronturi diferite cu armate care urmăreau acelaşi obiectiv: înlăturarea bolşevicilor de la putere, fără însă a exista o coordonare între acţiunile lor. Atacul din primăvară al forţelor amiralului Kolceak, fost comandant al forţelor navale ţariste, în Siberia, a fost continuat de ofensiva generalilor Denikin în Caucaz şi Judenich dinspre Golful Finic. Bolşevicii au rezistat acestor atacuri, pe de o parte, datorită modului în care Troţki a reuşit să organizeze Armata Roşie, pe de altă parte, datorită dispersării forţelor care li se opuneau. În viziunea unor autori, haosul Războiului Civil a oferit guvernelor occidentale ocazia unică de a răsturna guvernul bolşevic, însă această ocazie a fost ratată. Scopul principal al intervenţiei aliate, până în momentul când victoria asupra Germaniei a fost certă, era militar, nu unul ideologic, cum au reclamat istoricii sovietici.

Comploturile puse la cale de oponenţi şi de diplomaţii occidentali în Rusia nu au reprezentat o ameninţare reală pentru regimul bolşevic. În organizarea unor acţiuni Ceka-ul a jucat un rol important, încurajându-i pe complotişti, pentru ca prin dezvăluirea lor ulterioară să câştige importante victorii propagandistice. Ceka-ul a fost aclamat mai târziu de către KGB pentru rolul crucial pe care

l-a jucat în apărarea tânărului stat sovietic împotriva unei gigantice conspirații a capitalului Vestic şi serviciilor sale secrete. În anul 1921, Lenin declara: «Domnilor capitalişti din Rusia şi din străinătate! Ştim că voi nu puteți iubi această instutuție. Intr-adevăr, nu puteți! Ea a fost capabilă să contracareze intrigiile şi maşinații voastre, ca nimeni altcineva, atunci când ne-ați înconjurat cu invadatori, când ați organizat conspirații interne şi nu v-ați oprit în fața nici unei crime, cu scopul de a tulbura munca noastră paşnică".

Unica putere cu care regimul bolşevic avea relații formale în 1918 era Germania imperială. În aprilie la Moscova se instalează o ambasadă germană, sub conducerea contelui Wilhelm Mirbach. Câteva zile mai târziu, un membru al misiunii diplomatice scria în jurnalul său: "Aici trebuie să fim tot timpul în alertă din cauza agenților şi provocatorilor. Autoritățile țariste au revitalizat repede fosta Ohrană țaristă…cel puțin cu aceleaşi dimensiuni, dar cumva diferită ca formă». În lunile următoare are loc un incident care pune în pericol însăşi existența Ceka-ului. Într-un atentat organizat de doi colaboratori a lui Dzerjinski, care erau eseri, a fost asasinat contele Mirbach. Asasinarea ambasadorului german a pus în pericol regimul sovietic, care se afla la «un pas de război» cu Germania, care amenință să încalce prevederile păcii de la Brest-Litovsk. Asasinatul a fost urmat de o revoltă organizată de membrii *Partidului Socialiştilor Revoluționari* (eserii), care au ocupat sediul Ceka şi l-au luat în calitate de ostatic pe Dzerjinski. Eserii însă nu aveau un plan de acțiune iar rebeliunea a fost înfrântă la scurt timp cu sprijinul trupelor puşcaşilor letoni, fideli bolşevicilor. După acest incident, din 22 august 1918, Ceka devine o agenție exclusiv bolşevică, unde teroare împotriva oponenților poitici nu mai era stagnată de influența moderatoare a eserilor.

Infiltrarea agenților Ceka în misiunile Aliate şi rețelele de spionaj din Rusia a avut mai mult succes. Printre rezultatele înregistrate în această direcție se înscrie şi dezvăluirea aşa-numitului «complot Lockhart», în care au fost implicați diplomați şi agenți secreți britanici, francezi şi americani. Robert Bruce Lockhart, fost consul general al Marii Britanii în Rusia, a fost trimis din nou pentru a stabili contacte neoficiale cu regimul bolşevic. Scopul misiunii sale era de a-i convinge pe bolşevici să continue războiul cu Germania, cu promisiunea sprijinului din partea Aliaților, dar el nu a reuşit să-l îndeplinească. Lockhart a fost atras în cursa întinsă chiar de Comisarii de Război şi Afaceri Externe, respectiv Troțki şi Cicerin, care l-au încurajat să creadă că Tratatul de la Brest Litovsk nu va dura mult timp. Când şi-a văzut spulberate speranțele de a menține Rusia în război şi a reînvia frontul de Est, el a virat spre tabăra antibolşevică, intrând în contact cu agenți ai rezistenței antibolşevice, conduse de Boris Savinkov, fost adept al curentului terorist, organizator al mai multor atentate antebelice. La 23 mai 1918, el avansa la *Foreign Office*, un plan pe care îl procurase de la agenții lui Savinkov, de «asasinare a tuturor liderilor bolşevici, în noaptea sosirii aliaților şi de formare a unui nou guvern care va fi în realitate o dictatură militară ». În luna iulie, Lockhart însuşi, deşi mai târziu avea să nege aceasta, este implicat în sprijinirea comploturilor ce vizau răsturnarea regimului comunist. Împreună cu consulul general al Franței, Fernand Grenard, el pune la dispoziția organizației contrarevoluționare din Moscova suma de peste zece milioane de ruble. Aceste organizații sunt infiltrate de agenți ai Ceka, trimişi de Dzerjinski, care ajung în anturajul diplomatului englez. Ceka era la curent cu planurile elaborate de Serviciul de informații secrete englez (MI1c), reuşind cu succes să împiedice realizarea lor. Ceka a privit «lichidarea conspirației lui Lockhart» ca pe un triumf de proporții eroice. În realitate, oponenții Ceka nu reprezentau o coaliție hotărâtă a guvernelor capitaliste, ci doar un grup de diplomați occidentali aventuroşi, naivi din punct de vedere politic şi nişte agenți secreți lăsați de capul lor să acționeze în începuturile tulburi ale erei bolşevice. Componenta cea mai sofisticată a conspirației lui Lockhart, planul de revoltă a trupelor letone a fost montată de Ceka înseşi. O victorie reală asupra Serviciilor de Informații britanice a fost înregistrată de Ceka în cursul anului 1920.

La începutul anului 1920, forțele Albilor, fără a fi încă învinse definitiv, nu mai reprezentau o amenințare reală pentru regimul bolşevic. Un decret semnat de Lenin şi Dzerjinski la 17 ianuarie a abolit pedeapsa cu moartea pentru «duşmanii autorităților sovietice». Numărul total de execuții efectuate de agenții Ceka între anii 1917-1921 a depăşit cifra de 250 000. Din 1921, după victoria în

Războiul Civil, dezvoltarea Ceka a fost oarecum temporizată, fiindu-i reduse unele prerogative, însă metodele utilizate au fost menținute şi în continuare. Din 8 februarie 1922, Ceka a fost înlocuită cu Direcția Politică de Stat (GPU), care a fost încorporată în Comisariatul pentru Afacerile Interne (NKVD). Puterea GPU a fost redusă comparativ cu cea avută de GRU, sfera sa de acțiune limitându-se la subversiunea politică. Treptat GPU a recuperat majoritatea atribuțiilor Ceka, cu binecuvântarea lui Lenin. La crearea URSS în 1922, GPU a fost ridicată la rangul de agenție unională, Direcția Politică Unificată de Stat (OGPU), fiindu-i anexată un « colegiu de justiție » destinat a evalua cazurile de judecare a contrarevoluționarilor, spionilor, teroriştilor. Ceka a fost creată pentru a apăra regimul bolşevic care se afla în fază embrionară şi avea statut de comisie extraordinară, pe când GPU, OGPU şi urmaşele sale vor ocupa poziții solide în statul sovietic, inclusiv domeniul politicii externe. În anii '30 cele două metode principale utilizate de Ceka au constituit baza celor două mari realizări ale NKVD-ului lui Stalin: cea mai mare teroare înregistrată în Europa pe timp de pace şi cea mai mare penetrație a cancelariilor guvernamentale străine, înfăptuită vreodată de un serviciu de spionaj.

Ceka în perioada Războiului Civil apăra regimul bolşevic iar agenții sovietici în străinătate urmăreau răspândirea revoluției. Organizatorul majorității acțiunilor acoperite nu era această comisie, ci Internaționala Comunistă. Organizația cunoscută şi sub numele de ***Komintern***, a fost înființată la Moscova la 3 martie 1919. Conducătorul statului sovietic, V.I.Lenin a considerat necesar să creeze o organizație ce trebuia să conducă partidele comuniste şi să promoveze necondiționat politica noului stat sovietic. În opinia unor istorici, Conferința de înființare a Internaționalei Comuniste a fost una din cele mai frauduloase acțiuni ale propagandei bolşevice. În sala erau doar cinci delegați din alte țări, restul au fost simpatizanți din rândul prizonierilor, ce se aflau în Rusia după prima conflagrație mondială. România era "prezentă" la Conferință prin Cristian Rakovski, care s-a autoales ca delegat al Federației Socialiste Balcanice, din partea «Partidului Socialist-Comunist Român», inexistent la acea dată.

Liderii bolşevici din Rusia odată cu crearea Komintern-ului şi a secțiunilor sale de peste hotare au urmarit scopul de a produce o scindare la nivel organizatoric, politic şi ideologic a mişcării social-democrației internaționale. Rolul dominant al Komintern-ului s-a manifestat la cel de-al doilea Congres, unde au fost formulate şi impuse cele 21 de condiții de afiliere. Conducerea bolşevică intenționa să creeze o organizație rigidă, subordonată intereselor P.C. (b) din Rusia şi guvernului sovietic, un fel de *partid mondial*, *un centru* căruia urmau să i se supună partidele afiliate, obligate să execute orice indicații, directive, elaborate fără a se ține cont de particularitățile şi diversitățile politice, sociale, economice şi culturale ale țării, pe care o reprezentau prin titulatură.

Caracterul dominant al Komintern-ului s-a manifestat printr-o serie de trăsături negative: impunerea unor rețete considerate universal valabile; învinuiri brutale la adresa diferitelor partide afiliate; metode de intimidare morală, chiar şi fizică, ce au avut efecte negative atât pentru partidele de stânga din diferite țări cât şi pentru această organizație. Propaganda comunistă se orienta, *în primul rând,* spre țările unde existau condiții favorabile pentru a se manifesta – tensiuni sociale sau naționale. Regiunile din fostul Imperiu rus aveau prioritate. Ele erau incluse în planurile noilor cuceriri teritoriale, grație poziției geostrategice, importante pentru Moscova. Lenin, adeptul şi promotorul ideii "autodeterminării naționale" până la separare, se opunea cu vehemență atunci când era vorba de aplicarea acestui principiu în unele regiuni ce au aparținut Imperiului rus.

Komintern-ul, prin propaganda dusă peste hotare, a fost, de fapt şi de drept, instrumentul de realizare a expansionismului promovat de Moscova. Conducerea Internaționalei Comuniste a decis crearea unor birouri speciale pentru realizarea planurilor vizând țările din Balcani, inclusiv România, precum şi pentru coordonarea legaturilor cu grupurile comuniste din aceste țări. Centre ale Internaționalei Comuniste, au fost înființate pe teritoriul Ucrainei, la Harkov şi Odessa, pentru coordonarea acțiunilor în direcția țărilor din Europa de Sud-Est. Secții ce coordonau acțiunile în România, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia au fost create în cadrul acestor centre. Curieri bine instruiți, aprovizionați cu mijloace financiare, erau trimişi în aceste țări. Birouri, care coordonau activitatea

agenţilor comunişti, au fost create în străinătate, în oraşele Berlin, Viena, Praga, Sofia, Constantinopol etc. Unele activau sub acoperirea reprezentanţelor comerciale sovietice, unde ele existau. La Berlin era Biroul principal, iar la Viena se afla centrul de coordonare a agenţilor trimişi în ţările din Balcani, inclusiv în România.

Komintern-ul a recrutat pentru realizarea planurilor întocmite de Moscova agenţi străini, în special comunişti, care trebuiau să fie fideli Centrului, să fie dispuşi să execute orice misiune. Odată selectaţi, în calitate de agenţi a Komintern-ului, ei deveneau automat şi colaboratori ai secţiei externe ai serviciilor speciale sovietice G.P.U-lui, iar mai târziu O.G.P.U.

Conducerea bolşevică a Rusiei considera noua hartă a Europei de Est şi de Sud-Est o "creaţie a sistemului tratatelor de pace de la Versailles". În viziunea lor tratatele de pace n-au fost un factor de stabilitate nici pentru ţările din Balcani, nici pentru ţările europene, iar «artizanii» acestui sistem nu reuşiseră să lichideze contradicţiile naţionale dintre aceste state, să atenueze focarele noilor conflicte, existente între unele ţări dar şi pe cele din interiorul lor. Situaţia în ţările din Balcani în perioada postversallieză, ei o vedeau dependentă de contradicţiile naţionale interne şi externe ce se acutizau, catalogate drept «probleme»: "problema macedoneană", ce viza relaţiile dintre Bulgaria, Iugoslavia şi Grecia; "problema basarabeană", ce viza relaţiile româno-sovietice sau cea "tracică", ce viza relaţiile dintre Bulgaria, Turcia şi Grecia etc. Şirul acestor «probleme» din Balcani este continuat, fiind invocate contradicţiile sârbo-albaneze din regiunea Kosovo, precum şi pericolul revizionismului din partea Bulgariei, ce a suferit pierderi teritoriale în urma primei conflagraţiei mondiale. Planurile Komintern-ului vizând ţările din Balcani, inclusiv în România au fost determinate de aceste aşa-zisele «probleme». În privinţa României planurile kominterniste se orientau spre o subtilă lucrare din interior, condusă cu inteligenţă şi consecvent, pentru a eroda stabilitatea politică a statului naţional unitar român. Komintern-ul a încredinţat această sarcină importantă agenţilor ce treceau în mod fraudulos graniţele României.

Pentru o mai bună coordonare a propagandei comuniste peste hotarele Rusiei sovietice în vederea expansiunii spre Sud-Vest, Internaţionala Comunistă a creat şi unele organizaţii regionale, subordonate Moscovei, printre care se înscrie şi *Federaţia Comunistă Balcanică*. La Sofia, la 13 ianuarie 1920, s-a desfăşurat cea de-a III-a Conferinţă oficială a *Federaţiei Socialiste Balcanice.* În rezoluţia întitulată *Cu privire la sarcinile partidelor comuniste şi socialiste din Balcani,* se menţiona: "Eliberarea popoarelor balcanice de sub dominaţia politică, financiară şi economică a imperialismului Antantei, eliberarea şi unirea lor naţională, crearea condiţiilor pentru dezvoltarea forţelor lor de producţie sunt posibile numai pe calea revoluţiei proletare, sunt posibile numai prin unirea în cadrul Republicii Socialiste Sovietice Balcanice".

Federaţia Comunistă Balcanică a fost un organism regional al Komintern-ului şi a căutat să impună partidelor – membre principiile organizatorice şi ideologice ale Internaţionalei Comuniste. În documentele emise în conformitate cu directivele Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste se reflectă interesele Moscovei în Balcani. România, Iugoslavia, Grecia erau permanent atacate în presă de către liderii comunişti bulgari.

Propaganda comunistă, în perioada 1919-1923, dominată de sloganul *revoluţiei mondiale*, *internaţionalismului proletar* nu făcea, iniţial, o delimitare între regiunile istorice ale României. Agenţii comunişti din Bulgaria au suferit un eşec, în vara lui 1923, prin tentativa de a declanşa o insurecţie bolşevică. Acest eşec a impus schimbarea directivelor majore ale propagandei, prin ***impunerea*** *tezei despre dreptul la autodeterminare până la separare*, la cea de-a VI-a Conferinţă a Federaţiei Comuniste Balcanice.

România era inclusă în rândul statelor unde problema naţională nu era rezolvată, iar misiunea de a realiza în practică instrucţiunile Komintern-ului revenea Partidului Comunist din România. Constituit în cea mai mare parte din alogeni, supus integral Moscovei şi având rolul de a servi docil obiectivele politicii externe sovietice în această parte a Europei, secţia din România a Komintern-ului (Partidul Comunist), s-a plasat de la început pe o poziţie antinaţională, de subminare

a suveranității naționale a României, de distrugere a statului național unitar, de provocare de tulburări sociale în provinciile istorice.

La Moscova, într-o şedinţă secretă a Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) din Rusia, din 12 mai 1922, s-a discutat problema pazei frontierilor şi a organizării "spionajului activ" la frontierile Rusiei sovietice. Printre multiplele hotărâri adoptate există una de mare inters: cea despre necesitatea intensificării şi organizării "spionajului activ". Prin "spionaj activ" se înțelegea crearea de către serviciile speciale, în țările vecine cu Rusia: Polonia şi România, precum şi în alte țări, a unor organizații paramilitare pentru realizarea diversiunilor şi a altor acțiuni de subminare a statului. Agenții sovietici trebuiau să se ocupe de organizarea şi înzestrarea tehnică şi financiară, de legăturile cu centrele din Rusia sau cele de peste hotare. Aceste grupări au existat până la 25 februarie 1925, când conducerea Biroului Politic al C.C. al P.C.(b) din Uniunea Sovietică a luat decizia de a lichida această formă de spionaj, din cauza schimbărilor care au avut loc la nivel internațional: "*nici într-o țară nu trebuie să existe grupări de ale noastre, care pot realiza acțiuni militare şi care au fost asigurate de noi cu tot materialul necesar: mijloace financiare, arme, indicații şi instrucțiuni*".

De altfel, colaborarea strânsă dintre Komintern şi serviciile sovietice de informații devenise un lucru obişnuit în perioada interbelică. Unii martori ai acestei colaborări denumea plastic acest itinerar « linia Lux-Lubeanka », făcând referire la sediile din Moscova a celor două instituții- Hotelul Lux, unde locuiau membrii partidelor comuniste afiliate la Internaționla Comunistă şi sediul OGPU de pe strada Lubeanka. Atât topografic cât şi metaforic distanța dintre cele două era destul de mică. Istoricul Arkadii Vaksberg, care a studiat atent această relație, scoate în evidență numeroase exemple care vin în sprijinul unui adevăr incontestabil : de la început şi până la sfârşit, Kominternul a fost, de fapt, un departament al G.P.U.- N.K.V.D., deşi a îndeplinit în paralel funcții care ieşeau din cadrul competențelor acestui serviciu.

Kominternul a fost pus la dispoziția serviciilor secrete sovietice de informații pe numeroşi agenți remarcabili – germanul Richard Sorge, comunistul polonez Leopold Trepper (rezident în Belgia şi om de legătură cu faimoasa rețea clandestină « Orchestra roşie » din Germania), comunistul ungur Sandor Rado. Comuniştii străini alcătuiau arsenalul permanent al serviciilor speciale sovietice, o inepuizabilă rezervă de cadre, un lucru pe care îl cunoştea şi Occidentul. Mocova şi comuniştii străini respingeau cu indignare acuzațiile aduse, catalogate drept « calomnie a propagandei burgheze », menționând că, animați de înaltele idealuri marxist-leniniste, comuniştii luptau cu devotament şi dintr-o convingere adâncă pentru dreptatea socială. Lubeanka exploata cu cinism această credință pe care nici unul dintre evenimentele din Uniunea Sovietică n-o zdruncinase şi nu o spulberase încă; ea recruta îndeosebi comunişti străini, fără ca să-i pese că aceştia aveau să atragă atenția serviciilor de contraspionaj din țările lor.

Serviciile staliniste de informații, care se caracterizau printr-un înalt grad de profesionalism, puneau accentul tocmai pe convingerea ideologică a comuniştilor străini ca factor de stabilitate. Ele considerau că acesta era cel mai bun atu în activitatea conspirativă, fără acest imbold celelalte atuuri, inclusiv banii, li se păreau nesigure, deoarece orice alt serviciu le putea racola un agent pe această bază. Comuniştii, şi în general cominterniştii, au demonstrat că erau gata să îndeplinească orice sarcină, cu orice preț, fără a ține cont de normele morale. De regulă, pentru ei, aceste norme nu existau: binele şi răul erau determinate ideologic, trebuia considerat moral totul ce era util proletariatului. Numai înalții responsabili, investiți cu puteri depline, aveau dreptul de a considera că o acțiune sau act era sau nu util «proletariatului.

Cea mai ambițioasă acțiune acoperită în care a fost implicat atât OGPU cât şi Kominternul a fost ultima tentativă de lansare a unei revoluții în Germania. De data aceasta inițiativa a venit din partea Kominternului, dar a fost aprobată şi de Biroul Politic. Liderii Kominternului erau decişi să exporte revoluția în Germania, convinşi că ea se va răspândi apoi în toată Europa. Pentru a instrui Partidul Comunist German îşi întrerupe concediul în august 1923 liderul Internaționalei, Zinoviev. Membrii Biroului Politic, în cadrul unei şedințe secrete din 23 august, au audiat raportul specialistului în problema germană din cadrul Kominternului, Karl Radek. În viziunea lui Troțki «revoluția

germană însemna colapsul capitalismului mondial» iar Biroul Politic a decis trimiterea unei misiuni secrete compuse din patru persoane la Berlin în vederea pregătirii revoluției. În realitate, nu a existat o perspectivă serioasă de revoluție în Germania anului 1923. În ultimul moment, Radek şi membrii Partidului Comunist German au contramandat insurecția plănuită, din cauza lipsei de sprijin din partea clasei muncitoare.

După acest eveniment ratat, speranța răspândirii revoluției s-a deplasat din Europa către Asia, cu referire specială la India şi China. Eşecul proiectatei revoluții germane din 1923 a confirmat oportunitatea transferării sponsorizării insurecțiilor revoluționare pe stabilirea de relații economice şi diplomatice cu țările capitaliste. Misiunile comerciale şi ambasadele stabilite la Moscova începând cu 1921 s-au dovedit a fi mai uşor penetrabile decât ministerele din străinătate. Supravegherea misiunilor străine cădea în sarcina departamentului de contrainformații al Ceka, condus de Artauzov, de origine italo-elvețiană. Istoria secretă a Direcției Întâi (serviciul de contrainformații) demonstrează căpacitățile lui Artauzov, inițiatorul unor noi tehnici de penetrație împotriva misiunilor străine, unele metode de intimidare ce au fost utilizate mai târziu şi de KGB. Curierii diplomatici străini erau urmăriți chiar înainte de intrarea în Uniunea Sovietică.

În perioada următoare Uniune Sovietică, urmărind ascensiunea lui Hitler, *devine din ce în ce mai activă în planul politicii externe, principalul obiectiv* al lui Stalin fiind, ca şi în cazul lui Hitler, *revizuirea ordinii internaționale*. În toamna anului 1935, şeful misiunii comerciale sovietice la Berlin, Kandelaki, declara că „pozițiile ideologice ale Kominternului nu afectează cu nimic *realpolitika* URSS".

Pentru puterea de la Kremlin nu exista absolut nici o diferență între un regim totalitar de extremă dreaptă, cum era cel nazist din Germania, şi democrațiile occidentale, ambele modele de organizare politică având o trăsătură comună – anticomunismul – ce estompa în percepția sovietică diferențele majore dintre ele. În acest mod se poate explica declarația lui Kandelaki la numai câteva luni după ce URSS semnase un tratat cu Franța, in 1935. . În vreme ce URSS acționa în politica externă ca o adeptă a realismului politic, Marea Britanie şi Franța considerau că idealismul de tip wilsonian, construit în jurul ideii de securitate colectivă, le va ajuta să tempereze cerințele mereu crescânde ale lui Hitler, fără a avea nevoie de o colaborare strânsă cu comuniştii de la Moscova.

Una dintre cauzele care orientau diplomația britanică într-o direcție greşită era o concepție strategică eronată, conform căreia Polonia reprezenta, în deceniul la patrulea al secolului al XX-lea, o forță militară cel puțin egală, dacă nu chiar superioară celei sovietice. Din această concepție a rezultat opțiunea guvernului de la Londra, care îşi dorea o alianță cu Polonia, preferând să ignore URSS.

În primăvara anului 1939, după ce la 15 martie armata germană intră în Praga, ocupând ce mai rămăsese din statul cehoslovac, discuțiile dintre URSS, Marea Britanie şi Franța au fost reluate. La 18 martie guvernul sovietic a lansat propunerea pentru convocarea unei conferințe, cu scopul de a stabili măsurile ce trebuie luate împotriva agresiunii, propunere la care diplomația engleză a răspuns la 21 martie, apreciind-o ca prematură. Pozițiile pe care se plasa Marea Britanie nu făceau decât să-i întărească lui Stalin convingerea că nu există nici o diferență între Germania şi democrațiile occidentale, oricând fiind posibil un acord al celor două părți împotriva sa. Prioritatea sa reprezenta constituirea unei zone tampon între URSS şi Germania, concepție ce viza, după cum rezultă şi din proiectul unui pact de asistență mutuală anglo-franco-sovietic, propus occidentalilor la 17 aprilie 1939, „toate statele Est europene situate între Marea Baltică şi Marea Neagră". Se aveau în vedere aici țări precum Finlanda, Polonia, Estonia, Letonia, Lituania şi România.

În aceste condiții, URSS a optat pentru o altă variantă pe care o avea la îndemână – pactul cu Germania. Însăşi schimbarea, survenită la 3 mai 1939, a ministrului de externe Maxim Litvinov, de origine evreu, cu Viaceslav Molotov, a fost interpretată de ambasadorul Franței la Moscova ca un pas spre apropierea sovieto-germană. Moscova, simțind tot mai aproape pericolul german, îşi dorea semnarea unui tratat militar, făcând presiuni asupra Poloniei să accepte anumite condiții puse de sovietici. Reacția a fost tardivă, în aceeaşi zi fiind semnat la Berlin *Acordul economic sovieto-german*, pentru ca peste două zile, la Moscova, ministrul de externe al Germaniei, J. Ribbentrop, şi

Molotov să semneze *Tratatul de neagresiune sovieto-german*. Este lesne de înțeles că nici germanii, nici sovieticii nu puteau crede că acest tratat va fi respectat 10 ani.

Atacul Germaniei asupra Poloniei şi decizia Marii Britanii şi a Franței de a declara război Germaniei a fost exact ceea ce își dorea diplomația sovietică – un război între occidentali, care să ducă la slăbirea tuturor celor implicați. De asemenea, protocolul secret asigura sovieticilor libertate de acțiune în țările baltice şi în Europa de Sud-Est, unde „își manifestă interesul pentru Basarabia". Uniunea Sovietică își definea cu exactitate interesele sale externe şi își alegea ca aliați acele state care o ajutau la momentul respectiv să-şi apere aceste interese.

La 30 noiembrie 1939, URSS a invadat Finlanda, în urma răspunsului negativ dat de această țară la un ultimatum sovietic prin care se cerea cedarea istmului Karelia din apropiere de Leningrad, precum şi amplasarea unor baze militare sovietice pe teritoriul finlandez. Războiul sovieto-finlandez este un episod important din cadrul relațiilor dintre URSS şi puterile occidentale. Marea Britanie şi Franța au luat hotărârea de a ajuta Finlanda, alcătuind în acest sens un plan conform căruia urmau să trimită 30.000 de soldați, ce ar fi traversat Suedia şi nordul Norvegiei. Nici una dintre aceste țări nu şi-a manifestat disponibilitatea de a permite tranzitul acestor trupe pe teritoriul lor, iar planul a fost în cele din urmă abandonat. Atitudinea manifestată de democrațiile occidentale i-a confirmat lui Stalin neîncrederea pe care o manifesta față de aceste țări.

11 De la confruntare la colaborare – alianța din perioada celui de-al doilea război mondial.

În 1940, când aviația germană bombarda oraşele engleze, guvernul de la Londra îşi dorea o apropiere de U.R.S.S., dar Stalin nu vedea nici un motiv care să justifice implicarea în conflict. În toamna lui 1940, Churchill a propus ca, în schimbul unei declarații privind neutralitatea U.R.S.S., Marea Britanie să o consulte în reglementarea generală ce urma la sfârşitul războiului şi să rămână în afără oricărei coaliții antisovietice. Totodată, Marea Britanie era dispusă să recunoască schimbările teritoriale din Europa de Est şi să încheie cu U.R.S.S. un pact de neagresiune. Maniera de abordare va fi diametral opusă în momentul în care armata germană va invada Uniunea Sovietică.

Atacul inițiat de Hitler l 22 iunie 1941 împotriva Uniunii Sovietice a determinat apropierea dintre Marea Britanie şi sovietici, ambele aflându-se în stare de război cu Germania. Prim ministrul englez, W. Churchill, la 22 iunie 1941 a menționat poziția guvernului de la Londra față de războiul sovieto-german: „vom da Rusiei şi poporului ei tot ajutorul ce ne stă în putință". La 24 iunie, F.D. Roosevelt, preşedintele SUA, deşi țara sa era la data respectivă neutră, a transmis un mesaj asemănator: „am oferit guvernului Rusiei sovietice tot ajutorul economic şi tehnic ce-l putem da si ce i-ar putea fi de folos". U.R.S.S. a trimis o misiune militara la Londra, au fost inițiate negocieri ce au dus la semnarea unui acord sovieto-englez „Cu privire la acțiunile comune în războiul împotriva Germaniei", la 12 iulie 1941.

Premierul britanic nu credea, în faza inițială, că Armata Roşie va avea capacitatea de a rezista în fața armatei germane, dar fiecare zi în care reuşea acest lucru era o zi în plus câştigată pentru armata sa. SUA, până la cuvântarea lui Roosevelt din 1941, evita să se pronunțe în favoarea ajutorării U.R.S.S.. La 18 iulie 1941, la numai şase zile după încheierea acordului cu Marea Britanie, Stalin va aprecia alianța nou constituită între guvernele lor, pentru ca apoi să menționeze necesitatea deschiderii unui al doilea front în vestul Europei de către occidentali, cu scopul de a forța Germania să mute trupe de pe frontul rusesc în Franța.

La 23 august 1941, guvernul american a comunicat oficial că SUA a hotărât „să acorde tot sprijinul economic posibil în vederea întăririi Uniunii Sovietice împotriva agresiunii armate ... întrucât aceasta corespunde intereselor apărării Statelor Unite". Ulterior, la 4 octombrie 1941 va fi

încheiat un acord ce stabilea valoarea ajutorului acordat – pe toată perioada războiului acesta va atinge suma de 11 miliarde de dolari americani.

Discuția privitoare la al doilea front va constitui o problemă permanentă în cadrul relațiilor dintre U.R.S.S. şi aliații săi occidentali – Marea Britanie şi SUA - pe tot parcursul războiului până la 6 iunie 1944, când a avut loc debarcarea aliată din Normandia. Datorită lipsei de încredere pe care o avea față de anglo-americani, înca de la începutul colaborării cu aceştia Stalin a cerut să-i fie recunoscute achiziițiile teritoriale pe care U.R.S.S. le făcuse în urma pactului Ribbentrop-Molotov.

Pe parcursul celui de-al doilea război mondial, în special după intrarea SUA în conflict, se va dezvolta o relație speciala de colaborare între englezi şi americani. Desi uneori cele două părți au avut anumite divergențe de opinie, ele au fost minore, comparativ cu tensiunile care au existat între SUA si Marea Britanie pe de o parte, şi U.R.S.S. de cealaltă parte. Aceste tensiuni au căpătat amploare în timp, în special începând cu 1943, când U.R.S.S., după victoria de la Stalingrad, a preluat inițiativa strategică în războiul împotriva Germaniei. Până la sfârşitul anului 1943 majoritatea întâlnirilor vor fi bilaterale, între englezi şi americani, care se mulțumeau de fiecare dată să informeze U.R.S.S. asupra hotărârilor luate, fapt ce provoca nu de puține ori nemulțumirea sovieticilor.

In august 1941 prim-ministrul Marii Britanii, Winston Churchill, şi preşedintele american, F. Roosevelt, s-au întâlnit cu scopul de a efectua o analiza a situatiei politico-militare mondiale. Discuțiile purtate cu privire la obiectivele pe care cele doua țări le au în războiul aflat în desfăşurarea, cât şi după încheierea acestuia, au dat naştere unui document programmatic, intitulat *Carta Atlanticulu*, o declaratie comuna în care erau expuse principiile generale ce guvernau politica celor doi semnatari. La 24 septembrie 1941, U.R.S.S. va semna *Carta Atlanticului*, sub rezerva unei mențiuni, referitoare la dreptul la autodeterminare, despre care a precizat că se va aplica în funcție de nevoi şi necesități.

La 16 decembrie 1941, ministrul de externe al Marii Britanii, A. Eden, a condus delegația engleză, aflată în vizită la Moscova. Desi situația militară pe frontul sovieto-german era incertă, Stalin a abordat problema referitoare la configurația postbelică a Europei, formulând două cerințe. El dorea in primul rând ca Germania să fie dezmembrată în mai multe state, urmând a se stabili într-o discuție ulterioara modul exact în care va fi realizat acest lucru. In al doilea rând, a cerut stabilirea graniței dintre U.R.S.S. şi Polonia de-a lungul liniei Curzon. De asemenea, Stalin a menționat ministrului de externe britanic, dorința Uniunii Sovietice de a-i fi recunoscute granițele pe care acest stat le avea în momentul declanşării atacului german de la 22 iunie 1941.

Pe frontul răsăritean, odată cu venirea primăverii, trupele germane şi-au reluat ofensiva împotriva Armatei Roşii care, în efortul de apărare, suferea pierderi foarte mari, umane şi materiale. Din acest motiv, Stalin a dorit să reia discuțiile cu aliații *privitoare ala deschiderea de către aceştia a unui al doilea front in Europa de vEst, fără a renunța la problemele privitoare la organizarea postbelica a continentului european.* In acest sens, ministrul de externe sovietic, V. Molotov, va merge în luna mai a anului 1942 în vizită la Londra şi Washington.. Rezultatul convorbirilor purtate la Londra a fost semnarea, la 26 mai 1942, a unui acord denumit *Tratat de alianță în războiul dus împotriva Germaniei hitleriste şi a sateliților ei în Europa şi de colaborare şi ajutor reciproc între U.R.S.S. şi Marea Britanie.* Prima parte stipula angajamentul celor doua state de a-şi acorda reciproc sprijin militar, precum şi angajamentul lor de a nu încheia o pace separată cu Germania. A doua parte a tratatului enunța principiile de baza în jurul cărora se va realiza colaborarea dintre Marea Britanie şi U.R.S.S., pentru o perioadă de 20 ani.

Marea Britanie va fi prima care nu va respecta acest punct al tratatului, în 1949, când va semna la Washington, tratatul prin care s-a constitui NATO. In privința granițelor europene, Marea Britanie, după ce s-a consultat şi cu guvernul de la Washington, a adoptat o poziție rezervată, admițând doar includerea în tratat a unei clauze în care se menționa că Londra recunoaşte „interesele speciale ale Rusiei in România şi Finlânda".

In comparație cu Roosevelt şi Churchill, Stalin, datorita modului cum înțelegea să poarte războiul şi a resurselor umane uriaşe de care dispunea, nu urmărea să economisească vieți omeneşti.

Dintre cei doi aliați occidentali, Roosevelt era cel care încerca să se înțeleaga pe cât posibil cu liderul sovietic, despre care avea personal o parere foarte buna, ce avea să şi-o confirme mai târziu, când îl va întâlni. In acest sens la sfârşitul convorbirilor purtate în mai 1942 cu Molotov, el va semna împreuna cu acesta o declarație comună, în care se preciza că „s-a ajuns la un acord deplin în legatura cu necesitatea urgentă de a crea un al doilea front în Europa în anul 1942".

Germania şi aliații săi au pierdut la Stalingrad 32 de divizii şi trei brigăzi, iar alte 16 divizii au suferit pierderi grave. Rolul important pe care l-a jucat aceasta bătălie, va fi evidențiat de evenimentele ulterioare. Având în vedere că înfrângerea Germaniei devenea acum o problemă de timp, în anul 1943 a avut loc inițierea unei serii de conferințe la nivel înalt, cu participarea celor trei aliați – SUA, Marea Britanie şi U.R.S.S. – având ca scop configurarea scenei internaționale postbelice. Înainte de încheierea bătăliei de la Stalingrad, între 14-26 ianuarie 1943, au avut loc noi discuții bilaterale, între britanici şi americani, în cadrul conferinței de la Casablanca. Subiectele discutate au fost de ordin militar, in cadrul intalnirilor au fost analizate perspectivele strategice de evoluție a războiului.

Printr-un gest menit sa demonstreze bunele sale intenții, la 15 mai 1943, Internaționala Comunista a fost dizolvată de către Stalin. In fapt, acest organizm nu-şi mai justifica existența, în condițiile în care Stalin intenționa să exporte ideologia comunistă în toate țările cu ajutorul armatei. Prezența trupelor anglo-americane in Balcani, zona pentru care Uniunea Sovietica manifesta un interes deosebit, era percepută drept o amenințare pentru planurile sovietice. Convingerea sa a fost determinată de declarația preşedintelui Roosevelt la Casablanca, în care se preciza că, din partea Germaniei, Italiei şi a Japoniei, nu poate fi acceptată decât o *capitulare necondiționată.*

Intre 19 si 30 octombrie 1943 s-au desfăşurat lucrările Conferinței de la Moscova, la care au participat miniştrii de externe aliați – Cordell Hull din partea Statelor Unite şi Anthony Eden din parte Marii Britanii, iar Uniunea Sovietica a fost reprezentata de Viaceslav Molotov. Lucrarile au fost conduse de reprezentantul sovietic.

Prima problema discutată a fost cea referitoare la debarcarea anglo-americană in vestul Europei. Molotov a amintit de promisiunile făcute de aliați anterior, conform cărora operațiunea ar fi trebuit să aibă loc in 1943, promisiuni ce nu au fost respectate. Drept urmare, el a cerut Statelor Unite şi Marii Britanii să precizeze dacă pot da asigurări că noul termen, stabilit pentu primavara anului 1944, nu va mai suferi nici o amânare.

Noi controverse au fost determinate de punctul opt de pe agenda Conferinței, *Polonia, statele dunărene şi balcanice, inclusiv problema confederațiilor.* Guvernul de la Londra cerea Uniunii Sovietice sa stabileasca legaturi cu guvernul polonez aflat în exil, în vreme ce Moscova considera că toate guvernele constituite în emigrație nu merită atenția sa întrucât ele nu au nimic in comun cu lupta împotriva nazismului. Problema poloneza va fi obiectul unei tensiuni între aliați, şi in cadrul întâlnirilor ulterioare.

În finalul conferinței, s-a luat decizia ca cele trei puteri să acorde dupa incheierea conflictului ajutor economic celorlalte state ce au fost ocupate de fortele Axei. Totodata a fost adoptata o *Declarație cu privire la atrocități* în care se punea pentru prima data problema pedepsirii criminalilor de război.

Deciziile la care s-a ajuns in urma discuțiilor purtate la conferința de la Moscova au atins obiectivul propus la începutul întâlnirii, acela de a pregăti viitoarea întrunire la nivel înalt dintre cele trei puteri, ce va avea loc peste o lună.

În privința perioadei în care această reuniune ar trebui să aibă loc s-a acceptat propunerea preşedintelui Roosevelt - intervalul 15 noiembrie-15 decembrie, locul ce urma să găzduiască viitoarea conferință a fost mai greu de fixat. Având în vedere distanța dintre Washington şi Moscova, preşedintele american şi-a manifestat dorința ca întrunirea să se desfăşoare într-o localitate din nordul Africii. El a fost însă, refuzat de Stalin care, motivând prin necesitatea de a supraveghea operațiunile militare, a răspuns că nu se poate deplasa mai departe de Iran, indicând la 12 septembrie disponibilitatea de a se intâlni cu Roosevelt si Churchill la Teheran.

În condiții de securitate deosebită, Conferința de la Teheran a celor trei şefi de stat şi de guvern a început la 28 noiembrie 1943. În aceeaşi zi, a avut loc prima întâlnire dintre preşedintele american şi premierul sovietic. După cum prevedea preşedintele american, deşi era pentru prima dată când îl vedea pe Stalin, el avea să se înțeleagă foarte bine cu liderul sovietic. Totodată, devenea clar că rolul principal în luarea deciziilor îl vor avea Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Abilitatea diplomatică de care dădea dovadă Churchill nu a putut decât să diminueze rolul de auxiliar pe care întâlnirile tripartite îl vor conferi țării sale.

Stalin a adoptat o poziție de forță față de cei doi aliați. După o prezentare succintă a evoluțiilor înregistrate pe frontul sovieto-german, el a subliniat necesitatea urgentă a unei acțiuni anglo-americane în Franța. La 29 noiembrie a avut loc o nouă întâlnire între Stalin si Roosevelt, în urma căreia preşedintele american a prezentat premierului sovietic cereri legate de viitoarea contribuție a U.R.S.S. în războiul împotriva Japoniei. Discuțiile tripartite au fost reluate cu revenirea la problema celui de-al doilea front. Churchill şi-a reafirmat punctul de vedere, încercând să-şi convingă interlocutorii de importanța frontului din Mediterana. Întrucât preşedintele american nu era de acord cu aceasta poziție, Stalin a lansat propunerea de a fi fixate trei obiective militare: să fie luate toate măsurile necesare pentru a evita o noua amânare a operațiunii *Overlord*; să fie luată în calcul o acțiune militară în sudul Franței; să fie numit un comandant militar responsabil cu desfăşurarea operațiunii.

Statele Unite respingeau punctul de vedere britanic, ce condiționa debarcarea din Franța de evoluția frontului din Mediterana. Stalin a fost mulțumit de rezultatul la care s-a ajuns: operațiunea Overlord trebuia sa fie declanşată în perioada 15-20 mai 1944. Aceasta a fost cea mai importantă problemă discutată în cadrul Conferinței de la Teheran. Subiectele abordate vor prefigura relațiile tensionate dintre sovietici şi anglo-americani ce vor marca conferințele de la Ialta si Potsdam.

Întâlnirea din capitala Iranului va prilejui, de asemenea, o consultare între cele trei puteri asupra configurației postbelice pe care o va avea Germania. Din acest punct de vedere, atât sovieticii, cât şi anglo-americanii erau de acord că se impune luarea unor măsuri care să nu permită reluarea greşelilor din perioada interbelică.

Atât Roosevelt, cât şi Stalin, s-au declarat mulțumiți de rezultatele întâlnirii. Preşedintele american a reuşit să aducă în discuție subiectul referitor la organizarea păcii în perioada postbelică, un punct important pe agenda sa politică. De cealaltă parte, Stalin a primit garanții în privința deschiderii unui nou front în vestul Franței. Totodată, el a întâmpinat o opoziție slabă în celelalte probleme care interesau în mod direct Uniunea Sovietică, în special cea legată de granițele acestui stat.

După conferință, presa de la Moscova a apreciat favorabil "hotărârile istorice" luate la Teheran. Ea aprecia în special că aliații occidentali nu s-au opus ideii că U.R.S.S. trebuie să revină la frontierele stabilite în 1939, în urma Pactului Ribbentrop-Molotov. Forțând nota într-o manieră specifică, se menționa "dreptul Rusiei de a institui guverne prietene în țările învecinate", deşi această problemă nu fusese discutată de cele trei puteri. Marea victorie a lui Stalin a fost însă respingerea proiectului militar britanic, referitor la o debarcare anglo-americană în Peninsula Balcanică.

Evoluția evenimentelor în primăvara anului 1944 a permis celor trei puteri să-şi orienteze discuțiile exclusiv asupra problemelor politice. Se aveau în vedere, în primul rând, aspectele legate de organizarea internațională postbelică, precum şi construirea unui organism al cărui principal obiectiv urma să fie garantarea păcii. Guvernul american şi-a manifestat disponibilitatea de a organiza o conferință în scopul discutării celui de-al doilea punct. Astfel, în urma unei activități diplomatice intense, în vederea pregătirii acestei întâlniri, în perioada 21 august-28 septembrie 1944, s-au desfăşurat lucrările Conferinței anglo-sovieto-americane de la Dumbarton Oaks. Delegația sovietică şi-a manifestat dorința ca, în rândul membrilor viitoarei organizații internaționale, să fie incluse toate cele 16 republici ce alcătuiau U.R.S.S.. Preşedintele Roosevelt nu a fost de acord cu această propunere, în replică, guvernul de la Moscova a insistat asupra interesului manifestat pentru

soluționarea cererii, în special în ceea ce priveşte Ucraina şi Bielorusia, dar a acceptat amânarea propusă de partea americană.

Comitetul organizator a luat o serie de hotărâri, în urma cărora viitorul organism a primit denumirea de "Organizația Națiunilor Unite". De asemenea, plenara organizației a primit titulatura de "Adunare Generala", ea urmând a fi condusă de un preşedinte. În calitate de organe constitutive au fost desemnate Consiliul de Securitate General şi Consiliul militar al statelor majore. Textul statutului pe care îl va avea organizația a fost semnat de cele trei puteri la 28 septembrie 1944.

Marea Britanie şi-a manifestat, încă de la Conferința de la Teheran, interesul pentru statele din Balcani. Spre deosebire de Roosevelt, guvernul de la Londra nu aprecia favorabil instaurarea unui control sovietic asupra întregii Europe de Est. Evoluția de pe frontul sovieto-german, favorabilă Armatei Roşii l-a determinat pe Churchill să se gândeasca la necesitatea unui acord cu Stalin pentru definirea intereselor pe care cele două state le aveau în zona balcanică. În acest sens el s-a deplasat la Moscova, la 9 octombrie 1944, alături de ministrul său de externe, A. Eden.

Inițial, guvernul de la Moscova a crezut că întâlnirea dintre cei doi are drept scop continuarea discuțiilor militare ce au avut loc între Marea Britanie şi Statele Unite la Quebec. Imediat după sosirea lui Churchill în capitala sovietică s-a convenit de comun acord ca cei doi lideri să încerce identificarea unor soluții în problemele legate de statul polonez, în acest sens urmând a fi invitați la Moscova şi reprezentanți ai guvernului polonez aflat in exil. În seara zilei de 9 octombrie, Churchill a abordat într-o discuție purtată cu premierul sovietic problema legată de statele din Peninsula Balcanică. El i-a prezentat lui Stalin soluția propusă de guvernul de la Londra: "Să reglementăm problemele noastre din Balcani. Armatele dumnevoastră se află în România şi în Bulgaria. Noi avem interese, misiuni şi agenți în aceste țări. Să nu ne certăm pentru chEstiuni puțin importante. În ceea ce priveşte Marea Britanie şi Rusia ce a-ți zice de o predominanță de 90 % în România pentru dumnevoastră, de 90% în Grecia pentru noi şi de egalitate 50% - 50% în Yugoslavia?!". Churchill i-a întins lui Stalin o foaie pe care scrisese: România: Rusia 90 % ; alții – 10 %; Grecia: Marea Britanie şi SUA – 90%; Rusia – 10%; Yugoslavia: 50% - 50%; Ungaria: 50% - 50%; Bulgaria: Rusia – 75 % ; alții –25 %".

Prin Acordul de Procentaj se împărțeau practic sferele de influență în Balcani. Adept, ca şi Stalin, al concepțiilor ce stau la baza realismului politic, bazate pe conceptul de putere, Churchill şi-a dorit ca această înțelegere să fie realizată cu mult timp înainte, când Uniunea Sovietică se afla într-o poziție mai puțin favorabilă decât cea din toamna anului 1944. Având în vedere circumstanțele în care a avut loc întâlnirea, premierul britanic a obținut maximun posibil. La rândul său, Stalin a fost mulțumit de rezultatul discuțiilor avute cu Churchill

Acordul de Procentaj a reprezentat ultimul moment semnificativ, din cadrul relațiilor interaliate, înainte de a se desfăşura cea mai importantă întâlnire de pe parcursul celui de-al doilea război mondial – Conferința de la Ialta. Conferința a fost precedată de activitate diplomatică intensă, ce a avut drept scop stabilirea de comun acord a subiectelor ce urmau a fi dezbătute. Preşedintele Roosevelt avea convingerea fermă că se poate înțelege foarte bine cu Stalin dacă nu ar exista pretențiile britanicilor. Divergențele dintre americani şi englezi îl vor avantaja pe premierul sovietic, foarte abil atunci când era vorba să exploateze avantajele pe care i le conferea momentul.

Lucrările Conferinței de la Ialta au fost deschise la 4 februarie 1945. La fel cum procedase şi la Teheran, Stalin, însoțit de Molotov, a avut mai întâi o întâlnire separată cu preşedintele american. Abilitatea cu care Stalin făcea concesii în probleme pentru care nu prezentau un interes deosebit câştiga bunavoința lui Roosevelt şi întărea convingerea acestuia că poate colabora eficient cu liderul sovietic. Amândoi şi-au manifestat lipsa de încredere pe care o aveau în preşedintele guvernului francez, Charles de Gaulle. Totuşi, Stalin a fost iritat de propunerea lansată de interlocutorul său ca Franța să administreze, la sfârşitul războiului o zonă de ocupație din teritoriul Germaniei.

Prima şedința la nivel înalt a avut ca subiect viitorul statut al Germaniei. Problema a dat naştere unei noi discuții tensionate între Stalin şi Churchill. Premierul sovietic nu accepta prezența Franței în zonele de ocupație, îi reproşa comportamentul pe care l-a avut în 1940 când, a cedat prea uşor în fața

lui Hitler. Churchill a precizat că refuzul de a primi Franța în Comisia de Control va reprezenta o jignire pentru această țară. Asemenea Franței, guvernul de la Londra simțea că pierde, în fața celor doi aliați, statutul de mare putere.

La fel ca la începutul celui de-al doilea război mondial, sovieticii păreau a înțelege cel mai bine evoluțiile ce vor avea loc la sfârșitul conflictului. Astfel, Stalin considera că principalele probleme vor fi cauzate de neînțelegerile dintre cei trei aliați, nu de statele mici. Afirmația constituia totodată o amenințare voalată la adresa partenerilor săi, cărora le transmitea că trebuie să ajungă la un acord cu el, indiferent de cerințele pe care le formulează.

Stalin avea o poziție avantajoasă în cazul Poloniei, dat fiind faptul că Armata Roşie era deja prezentă în această țară. Întâlnirea de la Ialta era ultimul moment când Marea Britanie mai putea emite pretenții în legătură cu Polonia. Britanicii au înțeles foarte bine, spre deosebire de americani, politica de putere dusă de guvernul de la Moscova. Churchill apreciase necesitatea unor alegeri democratice, conştient de adeziunea populației. El înțelegea foarte bine că, în cazul în care Stalin nu va fi determinat să accepte poziția britanică în cazul Poloniei, rezultatul va fi comunizarea acestei țări. Spre deosebire de Roosevelt, care-şi manifestase dezinteresul pentru teritoriile de la Est de Berlin, premierul britanic dorea ca linia de demarcație între cele două sfere de influență să fie cât mai aproape de Moscova. El nu credea, asemeni preşedintelui american, că organizarea postbelică a lumii se va construi în jurul conceptului de securitate colectivă, sub garanția Organizației Națiunilor Unite.

În cadrul întâlnirii la nivel înalt dintre cei trei, au fost reluate discuțiile referitoare la situația Poloniei. Nici de această dată nu s-a putut ajunge la un acord. Fiecare dorea să îşi impună propria influență în Polonia. În cele din urmă, s-a luat hotărârea ca problema să fie discutata amănunțit într-o şedință a miniştrilor de externe. De asemenea, cei trei aliați au confirmat acordul stabilit de miniştrii de externe în privința Organizației Națiunilor Unite. Prima întrunire urma să aibă loc la 25 aprilie 1945. În cadrul acesteia trebuia să fie luată o hotărâre în legatură cu posibilitatea ca Ucraina şi Bielorusia să fie admise ca membre.

În finalul întâlnirii delegația americană a propus semnarea unui document în care se reafirmau principiile enunțate în Carta Atlanticului. Textul a fost adoptat fără nici o opoziție şi a fost intitulat *Declaratia Privind Europa Eliberata.*

Conferința de la Ialta a fost cea mai importantă întâlnire la care au participat cei trei aliați în cursul celui de-al doilea război mondial. Atât Marea Britanie, cât şi Uniunea Sovietică au avut ca obiectiv obținerea unei zone cât mai întinse în care să-şi exercite influența politică. Din acest motiv, la Ialta cele două state s-au confruntat permanent, în special în cazul Poloniei. Atât britanicii, cât şi sovieticii, îşi revendicau drepturile de a domina statul polonez. În cele din urmă, prezența Armatei Roşii pe teritoriul acestei țări a dat câştig de cauză guvernului de la Moscova.

La 12 aprilie 1945 a murit preşedintele american F.D. Roosevelt, cel care reuşise să se înțeleagă foarte bine cu Stalin şi să tempereze tensiunile dintre acesta şi Churchill. Noul preşedinte american, Harry Truman, era mai puțin deschis negocierilor decât predecesorul său, având aceaşi intransigență cu a premierului sovietic. La 9 mai 1945, reprezentanții militari ai celor trei puteri, la care s-a adăugat Franța, au semnat capitularea necondiționată a Germaniei.

Peste numai patru zile, la 13 mai, preşedintele Truman a suspendat acordul de împrumut-închiriere, prin care Statele Unite trimitea ajutoare Uniunii Sovietice. Întrucât acordul nu expirase la data respectivă, decizia l-a nemulțumit pe Stalin. Totodată, Truman, s-a raliat poziției britanice în cazul Poloniei. La prima Conferință a Organizației Națiunilor Unite, desfăşurată la San Francisco, în perioada 25 aprilie-26 iulie, Statele Unite au refuzat să accepte Polonia între membrii fondatori ai acestui organizm.

De asemenea, au apărut tensiuni între aliați legate de Austria şi Iugoslavia. În Austria, trupele sovietice au instalat un guvern provizoriu, fără a se consulta cu occidentalii. În cazul Iugoslaviei, mareşalul Tito, conducătorul comuniştilor, a refuzat orice colaborare cu trupele engleze ce acționau în această țară. În cadrul Acordului de Procentaj, Stalin şi Churchill se înțeleseseră ca în Iugoslaviei

cei doi să aibă influenţă egală, 50% - 50%. Deşi acordul nu era respectat, premierul sovietic nu a dat nici un răspuns protestului înaintat de Churchill, la 28 aprilie 1945.

Toate aceste probleme, ce făceau dificilă orice colaborare între cele trei puteri, au impus necesitatea organizării unei noi întâlniri la nivel înalt. În urma unei activităţi diplomatice intense între Moscova, Londra şi Washington, s-a hotăt ca aceasta să aibă loc în apropierea Berlinului, la Potsdam, începând cu 17 iulie 1945.

În deschiderea Conferinţei, preşedintele american a propus ca dezbaterile să urmărească în primul rând soluţionarea a patru probleme, considerate de importanţă majoră: crearea unui consiliu al miniştrilor de Externe destinat să pregătească tratatele de pace cu unele state, precum şi conferinţa finală de pace; formarea unei comisii de control în Germania; politica în Europa orientală; problemele legate de Italia.

La rândul său, Stalin nu a fost deloc interesat de sugestiile lui Truman. El a prezentat propria listă cu problemele care îl interesau în mod direct: repartiţia flotei militare şi comerciale germane între cele trei mari puteri; reparaţiile ce urmau a fi impuse Germaniei; problema poloneză, plecând de la necesitatea stabilirii frontierei de vest şi a lichidării guvernului emigrant de la Londra; situaţia teritoriilor aflate sub tutelă; relaţiile cu statele foste aliate ale Axei.

În cele din urmă, s-a recurs în cadrul conferinţei la discuţii asemănătoare celor care avuseseră loc la Ialta. Delegaţia americană a propus în acest sens formarea unui consiliu al miniştrilor de externe, alcătuit din reprezentanţii celor cinci state membre ale Consiliului de Securitate al ONU – SUA, U.R.S.S., Marea Britanie, China şi Franţa. Atât Marea Britanie, cât şi U.R.S.S., au fost de acord cu propunerea guvernului de la Washington. Cel mai important subiect dezbătut în cadrul conferinţei de la Potsdam a fost cel privitor la statutul postbelic al Germaniei. Încă de la începutul discuţiilor a fost confirmată împărţirea acestui stat în patru zone de ocupaţie. Pe lângă cei trei aliaţi, anglo-americanii obţinuseră la Ialta acordul sovieticilor pentru participarea Franţei la administrarea teritoriului german.

Tensiunile dintre cei trei aliaţi au reapărut în momentul discuţiilor asupra modului în care urmau să fie plătite de către Germania despăgubirile de război. La Conferinţa de la Ialta, Roosevelt anunţase că Statele Unite nu sunt interesate de problema despăgubirilor. Guvernul de la Washington şi-a schimbat poziţia la Potsdam. El dorea, în primul rând, să fie micşorată suma la care erau evaluate acestea în total. Principalul obiectiv, urmărit de americani erau ameliorarea deciziilor stabilite la Ialta în acest sens. Ei doreau crearea unor condiţii necesare pentru a se asigura refacerea economică a Germaniei, sau cel puţin a zonelor de ocupaţie aflate sub administrarea occidentalilor.

În cazul Germaniei, Stalin a obţinut o nouă concesie din partea aliaţilor occidentali. La 22 iulie a înaintat un memoriu prin care se cerea încorporarea oraşului Kőnigsberg în teritoriul Uniunii Sovietice. Atât Truman, cât şi C Attle, noul prim-ministru al Marii Britanii, au fost de acord cu această pretenţie şi au declarat că o vor susţine în cadrul Conferinţei de Pace. În replică, premiereul sovietic a dat curs cererii înaintate de anglo-americani referitoare la Austria. Deşi trecuseră cinci luni de la eliberarea acestei ţări, trupele sovietice nu se retrăseseră din zonele de ocupaţie în care ar fi trebuită să intre armata britanică. Mulţumit de soluţiile adoptate în cazul Germaniei, Stalin şi-a retras imediat armata din aceste teritorii.

Forţate de evoluţia evenimentelor, SUA, Marea Britanie şi U.R.S.S., au devenit aliate pe parcursul celui de-al doilea război mondial. Cu toate acestea, relaţiile dintre cele trei state au cunoscut tensiuni permanente, în special în cea de-a doua parte a conflictului, când înfrângerea iminentă a Germaniei a canalizat discuţiile pe problemele ce priveau configuraţia postbelică a lumii. Era evident că alianţa dintre cele trei puteri nu va continua după sfârşitul războiului, datorită intereselor diferite pe care le avea fiecare stat. Din acest motiv, conferinţele la nivel înalt ce s-au desfăşurat în anii celui de-al doilea război mondial cu participarea SUA, a Marii Britanii şi a Uniunii Sovietice au influenţat decesiv organizarea sistemului internaţional postbelic.

Aceste conferinţe au însemnat pentru Marea Britanie pierderea statutului de mare putere, având în vedere faptul că toate deciziile importante au fost luate de U.R.S.S. şi SUA. Deşi Statele

Unite au dorit să construiască un sistem internațional bazat pe conceptul de securitate colectivă, realitățile politice de la sfârşitul războiului nu au permis acest lucru. Uniunea Sovietică a considerat că securitatea sa națională poate fi asigurată numai în măsura în care va reuşi să-şi impună controlul asupra țărilor din Europa de Est, considerate la Moscova drept zone tampon, menite să protejeze U.R.S.S. de marile puteri occidentale. Stalin a reuşit să realizeze acest lucru, cu ajutorul consistent oferit de Statele Unite. Deşi nu doreau un sistem internațional bazat pe conceptul de putere, americanii au luat decizii care au împărțit lumea în două sfere de influență, ceea ce a dus la bipolarismul Războiului Rece.

La fel cum Congresul de la Viena, din 1815, a construit sistemul internațional al secolului al XIX-lea, Conferința de la Ialta, desfăşurată la începutul anului 1945, a definit coordonatele care au marcat relațiile internaționale în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Şi, asemeni sistemului instituit de Congresul din 1815, cel de la Ialta nu a putut fi schimbat decât în urma unor transformări radicale ce s-au produs în anii '90 pe scena politică europeană.

7. Începutul „războiului rece" şi relațiile dintre Rusia şi Occident - de la colaborare la confruntare

Suspiciunea reciprocă dintre Occident şi URSS a existat încă din perioada războiului. După încheierea acestuia, occidentalii se simțeau amenințați de o eventuală politică expansionistă continuă a Uniunii Sovietice. De altfel, întreaga istorie a regimului sovietic s-a desfăşurat sub semnul nesiguranței, dacă nu chiar al fricei de adversari, indiferent unde s-ar afla: în interior sau adversarul din afară. Henry Kissinger realizând o comparație între *leadership*-ul chinez şi cel sovietic, Mao Tse-tung şi Chou En-lai versus Brejnev, menționează că cel din urmă reprezenta „o națiune care supraviețuise nu prin civilizația cuceritorilor, ci prin faptul că dăinuise mai mult decât ei, un popor suspendat între Europa şi Asia, fără să aparțină nici uneia pe de-a întregul, cu o cultură care îşi distrusese tradițiile, fără să le înlocuiască în întregime. El încearcă să ascundă lipsa lui de siguranță prin furie şi sentimentul său de latentă insuficiență, prin fanfaronade ocazionale". Prezentarea lui Kissinger reliefează pe de o parte incertitudinea şi nesiguranța sovieticilor, pe de altă parte comparându-l pe Brejnev cu liderii chinezi, despre care spune că sunt „rezervați, siguri de dânşii şi calmi", consolidează poziția altui lider sovietic, Stalin, cel care pe parcursul războiului a demonstrat că şi Uniunea Sovietică poate fi comparată cu China care de-a lingul istoriei „îi absorbise pe cuceritori şi îşi dovedise tăria sa interioară, impunându-şi stilul său social şi intelectual asupra lor". Comparația poate părea hazardată, însă comportamentul lui Stalin, catalogat drept un *leadership* al *realpolitik*-ului de către analişti, vine în sprijinul acestei afirmații.

Stalin, pragmatic în luarea deciziilor care vizau politica externă a Uniunii Sovietice, nu-şi făcea iluzii în privința revoluții mondiale, chiar dacă retorica Moscovei păstra frazeologia revoluționară. Uniunea Sovietică, la fel ca şi orice mare putere, indiferent de discursul oficial, era preocupată de dobândirea triadei care guvernează politica lor- ***securitate- putere-prestigiu,*** care a devenit pentru liderul de la Kremlin o adevărată obsesie. Teama de lumea exterioară, de „încercuirea capitalistă" a generat o sete de securitate, care se manifesta în plan extern prin efortul de a crea un spațiu protector de-a lungul frontierelor.

Acordurile sovieto-germane din 23 august 1939 (Pactul Molotov-Robbentrop) şi 28 septembrie 1939 (Tratatul de prietenie şi frontieră) au oferit condiții pentru constituirea unui brâu de securitate de-a lungul frontierei apusene, prin anexarea unor părți din teritoriul polonez, finlandez şi românesc, a statelor baltice. Aceste achiziții au permis crearea unei „zone de protecție" care a tergiversat ofensiva Wehrmacht-ului şi salvarea țării de pieire. Astfel, Stalin şi-a confirmat crezul său în importanța unui *glacis stategic* pentru asigurarea securității țării sale, sau în terminologia tradițională a politicii de putere, o sferă de influență. În perioada războiului unul dintre principalele obiective ale lui Stalin era obținerea recunoaşterii noilor achiziții de către noii săi aliați, Churchill şi Roosevelt. Inițial, el s-a lovit de rezistența celor doi, care susținuseră ferm prin Carta Atalanticului că popoarele îşi vor hotărâ singure soarta, libere de orice fel de constrângere.

Râzboiul şi legile aspre ale politicii i-au făcut pe liderii celor mai mari democraţii din lume să abandoneze progresiv aceste principii. Printre concesiile făcute de anglo-americani lui Stalin două au o importanţă majoră: recunoaştrea anexiunilor făcute de Uniunea Sovietică în anii 1939-1940 şi acceptarea faptului că statul sovietic trebuie să deţină o zonă de influenţă la fontierile sale vestice. Statele ce urmau să facă parte din brâul de securitate al URSS, în concepţia liderilor anglo-americani, aveau să-şi păstreze independenţa, structurile economice şi sociale, sa fie cârmuite de „guverne prietene" care nu trebuia să întreprindă nici o acţiune prin care să lezeze interesele Moscovei. La Londra şi Washington, după dispariţia Komintern-ului, se credea că Uniunea Sovietică devenise o mare putere, în înţelesul clasic al termenului, la fel ca Marea Britanie şi Statele Unite, care aveau şi ele interesele lor de securitate şi sferele lor de influenţă. Percepţia americană privind sfera de influenţă sovietică este prezentată reuşit de analistul Eduard Mark „factorii politici de decizie credeau că o sferă sovietică de influenţă în Europa de Est nu ar polariza în chip primejdios comunitatea internaţională dacă statelor incluse în această sferă avea să le fie permisă o largă autonomie de politică internă. Ei considerau că guvernele reprezentative – ca opuse dictaturilor comuniste depinzând de Moscova pentru însăşi existenţa lor – nu ar fi fost percepute ca nişte creaţii primejdios de docile ale Uniunii Sovietice încât să reclame un bloc occidental".

Ca urmare a înaintării Armatei Roşii şi a concesiilor făcute de Churchill şi Roosevelt, Stalin în primăvara anului 1945 îşi realizase obiectivele fixate: recunoaşterea achiziţiilor teritoriale şi crearea unei zone de control cu funcţie de glacis strategic. Intenţiile sovieticilor în privinţa regimului din ţările incluse în acest spaţiu sunt evocate în faimosul răspuns dat lui Tito în aprilie 1945: „Acest război nu este ca acela din trecut. Oricine ocupa un teritoriu impune şi propriul său sistem social. Fiecare impune propriul său sistem social până unde înaintează armatele sale".

Deşi aceste cuvinte denotă intenţiile lui Stalin, documentele cunoscute până în prezent arată că, în planificarea politică postbelică, diplomaţii sovietici nu au luat în consideraţie destrămarea Marii Alianţe dintre URSS, SUA şi Marea Britanie. Invers, ei intenţionau păstrarea ei sub forma unui directorat, în condiţiile respectării intereselor de securitate ale Uniunii Sovietice şi a delimitării sferelor de influenţă. Însă, o astfel de structură politică mondială nu putea funcţiona dacă Moscova nu respecta „regulile jocului", dacă, în loc să se comporte după regulile clasice ale politicii de mare putere, ar fi reluat mesianismul ideologic, ameninţându-şi din interior partenerii.

Schimbarea produsă la nivel înalt în SUA, când Harry Truman l-a succedat pe Roosevelt în funcţia de preşedinte, a produs o modificare majoră în atitudinea americană faţă de ruşi. El şi-a definit astfel poziţia în faţa colaboratorilor săi, la 23 aprilie 1945: „Acordurile noastre cu Uniunea Sovietică au fost până acum o stradă cu sens unic, şi aceasta nu poate continua: acum ori niciodată". Modificarea nu a însemnat sfârşitul concesiunilor făcute Moscovei de către SUA, dar era un semnal că la nivel prezidenţial exista o altă perspectivă în evaluarea relaţiilor americano-sovietice. Astfel, SUA au păşit de la conciliatorismul de tipul celui manifestat de anglo-francezi faţă de Hitler (*appeasement*) la fermitatea care avea să fie primul semn al doctrinei îndiguirii (*containment*).

Într-un memorandum, redactat în cadrul Oficiului Serviciilor Strategice, din 2 aprile 1945, întitulat *Problemele şi scopurile politicii SUA*, autorii avertizau asupra ameninţării pe care aveau să o reprezinte după încheiarea războiului Uniunea Sovietică: „SUA vor fi confruntate cu o situaţie potenţial ce mai primejdioasă din întreaga lor istorie. Rusia ieşea din război ca statul cel mai puternic din Europa şi din Asia, capabil, dacă SUA vor sta la o parte, să domine Europa şi, în acelaşi timp să-şi stabilească hegemionia în Asia. Într-un viitor nu prea îndepărtat, Rusia poate ignora total chiar SUA, graţie potenţialului său militar". Aceste vederi circulau în cercurile politice, diplomatice şi ştiinţifice din SUA, deşi încă nu se regăseau într-o doctrină anume. În 1945, chiar dacă Truman încerca să utilizeze un limbaj ferm cu sovieticii, în SUA nimeni nu lua în consideraţie un război împotriva fostului aliat, în primul rând din motive pragmatice.

De altfel, SUA nu au contestat dreptul URSS la o zonă de securitate la frontierile sale vestice, însă cereau Moscovei să nu o depăşească şi să trateze cu moderaţie statele din zonă. Secretarul de stat James Byrnes, la 31 octombrie 1945, declara că SUA recunoscuse „explicit"

„interesele speciale" ale URSS în Europa de Est. În lunile septembrie 1945-martie 1946, administrația Truman se afla sub focul celor mai severe critici ale republicanilor, care reproşau concesiile şi compromisurile acceptate de secretarul de stat în negocierile cu URSS. Cotitura decesivă în politica americană față de Uniunea Sovietică se produce în perioada sfârşitului lui februarie-începutul lui martie 1946. Anume în acest interval se plasează câteva evenimente şi luări de poziție care scot la suprafață o nouă orientare politică a SUA față de fostul aliat.

În ordine cronologică, primul eveniment al acestei schimbări a fost faimoasa „telegramă lungă", trimisă la 22 februarie 1946 de la Moscova de ambasadorul George Kennan, prin care atenționa Washingtonul în legătură cu primejdia ce emana de la Kremlin, că aveau de-a face cu o forță politică "angajată fanatic în credința că nu poate exista un *modus vivendi* permanent cu SUA, că este de dorit şi necesar ca armonia internă a societății noastre să fie dislocată, modul nostru tradițional de viață distrus, autoritatea internațională a statului nostru sfărâmată, dacă este necesar pentru securitatea Puterii Sovietice". În opinia sa, o coexistență paşnică permanentă a Uniunii Sovietice cu SUA era imposibilă. Textul, grație rigorii observațiilor şi caracterului său sistematic, a devenit clasic în analiza politicii externe a URSS. «Lunga telegramă » a fost cunoscută doar unui cerc îngust, astfel că prima manifestare publică a atitudinii ferme a SUA față de URSS a fost discursul rostit de secretarul de stat James Byrnes, la «*Overeas Press Club*» din New York la 28 februarie 1946. Prin aceast discurs, şeful diplomației americane, după ce relevă cât de mult a mers SUA în întâmpinarea dorințelor şi intereselor sovieticilor, avertiza că Washingtonul nu va mai permite încălcarea principiilor Chartei ONU.

Fostul premier britanic, Winston Churchill, la 5 martie 1946, în prezența preşedintelui SUA, H.Truman, la Fulton, Missouri, a tras semnalul de alarmă în legătură cu expansionismul sovietic, descriind o "Cortină de fier" care se lasă din "*Stettin, în Balcani, până în Trieste, în Andriatic*". Prezența preşedintelui demonstra că textul evocat de fostul premier englez era în asentimentul conducerii americane. De altfel, istoricul rus Vladimir Peceatnov, analizând acest eveniment, menționează că textul discursului a fost elaborat cu acordul conducerii SUA. Truman nu a încercat să tempereze elanul lui Churchill, care aştepta de mai mult timp ocazia de a-şi exprima poziția sa față de amenințarea sovietică, n-a încercat nici să se distanțeze de el, invers, îşi demonstra relațiile sale cordiale, efectuând o călătorie la Fulton şi făcându-i reclamă. Când la 3 martie Churchill a sosit la Washington la invitația lui Truman, textul a fost prezentat lui Byrnes, care au fost impresionat şi l-a informat şi pe preşedinte. Truman, inițial, a declarat că nu va citi varianta finală, pentru a evita discuțiile ce pot apărea ulterior, dar în tren, când textul a fost distribuit membrilor delegației Casei Albe şi ziariştilor, nu s-a abținut. Churchill a descris astfel reacția preşedintelui: « El mi-a spus că discursul este, în viziunea lui, excepțional şi nu va aduce decât foloase, deşi va produce un mare zgomot ».

Cuvântarea, după cum a prezis preşedintele Truman, a produs zgomot pe ambele maluri ale Atlanticului, deşi reacția opiniei publice din SUA, Europa Occidentală şi chiar în Anglia, s-a dovedit a fi contradictorie, ea reflectând incapacitatea de a merge aşa de departe în confruntarea dintre anglo-americani şi Uniunea Sovietică, cum propunea Chruchill. În Statele Unite au existat voci care se opuneau creării unei alianței anglo-americane, care ar atrage America în diverse conflicte străine de interesele țării. Reacțiile negative l-au determinat pe Truman la scurt timp să se detaşeze public de conținutul discursului. Guvernul englez s-a abținut de la comentarii, deşi au existat voci care opinau pentru condamnarea lui Chuirchill pentru tentativa sa de a deteriora « relațiile cordiale » dintre cei trei aliați, iar discursul a fost catalogat de Bernard Show «declarație de război la adresa Rusiei».

Stalin, fără îndoială, era la curent cu această cuvântare şi condițiile în care a fost rostită, textul complet find tradus chiar a doua zi. Circumspect şi atent ca de obicei, el a aşteptat câteva zile ca să de-a replica, după ce a văzut reacția opiniei internaționale. În ziarul « Pravda » au fost publicate unele opinii critice din SUA şi Marea Britanie. Când reacția la nivel mondial a început să se diminueze, a fost publicat textul integral şi un comentarii al redacției întitulat «Churchill pregăteşte armele», în care a fost criticat discursul şi planurile premierului britanic. De altfel, tezele prezentate

de Churchill în discurs nu erau noi pentru Stalin, ferm convins că acesta a rămas fidel poziției sale antisovietice, că s-a dezis temporar de discursul său sub presiunea amenințării nazismului. În noiembrie 1945, el l-a criticat pe Molotov pentru publicarea în presa sovietică a unui discurs laudativ a lui Churchill la adresa sa, motivând că îi face un serviciu, deoarece prin acest discurs fostul premier încerca să mascheze atitudinea dușmănoasă față de Uniunea Sovietică şi că el Este inițiatorul alianței anglo-americano-franceze îndreptată împotriva URSS. Cuvântarea lui Churchill a oferit un prilej favorabil lui Stalin de a agita teza privind dușmanul din exterior, iar amenințarea cu un nou război a revenit în atenția propagandei sovietice, prilej de a face presiuni asupra economiei şi asupra necesității creşterii capacității de apărare a țării.

Discursul lui Churchill a reprezentat începutul unei noi confruntări, cunoscut sub numele de „Război rece". Pentru următorii patruzeci şi cinci de ani relațiile internaționale vor evolua în aceste condiții vitrege, cunoscând diverse perioade - de la crize şi situații conflictuale până la dezgheț şi destindere relativ. Pe de altă parte, fostul premier britanic oferea şi unele soluții printre care se înscrie şi soluția pe termen lung - ***unitatea europeană,*** "*din cadrul căreia să nu fie exclusă nici o națiune*".

Alianța americano-sovietică din timpul celui de-al doilea război mondial se afla în pragul unei noii confruntări când Churchill rostea aceste cuvinte, iar câțiva ani mai târziu ea avea să dispară complet, lăsând locul unor animozități ce avea să definească evoluția relațiilor dintre cele două supraputeri în următorii ani. În spatele cortinei de fier, în sfera sovietică se aflau capitalele vechilor orașe din Europa de Est : Varşovia, Berlin, Praga, Budapesta, Belgrad, Bucureşti, Sofia, toate aceste orașe faimoase, precum şi populația lor se aflau sub controlul strict al Moscovei. Un episod de o însemnătate deosebită pentru evoluția raporturilor Est-Vest l-a constituit tatonarea de către URSS a reacției Occidentului în august 1946, când a adresat o notă Turciei prin care cerea revizuirea regimului strâmtorilor, prin excluderea țărilor neriverane la Marea Neagră şi prin protecția strâmtorilor de către forțe comune sovieto-turce. Astfel, Grecia şi Suezul se vedeau amenințate, fapt ce a determinat Washington-ul să ia în considerare posibilitatea unei replici militare la acțiunile agresive ale Uniunii Sovietice.

Discursul lui Churchill a avut un impact deosebit în Europa, influențând politicile țărilor occidentale şi creând premisele elaborării unor noi modalități de abordare a relațiilor cu URSS – şi anume politica de îndiguire ce s-a materializat prin « doctrina Truman » şi Planul Marshall – care au determinat separarea, pentru aproape o jumatate de secol, Europei în două blocuri antagonice.

Doctrina Truman prezentată la 12 martie 1947 reprezintă un program de politică externă a SUA, care prevedea susținerea guvernelor Greciei şi Turciei, amenințate de comunism, fiind prezentat ca un program la nivel global al luptei dintre democrație şi dictatură. În viziunea lui Henry Kissinger, *Doctrina Truman* a marcat "o cumpănă a apelor" deoarece, o dată ce America aruncase mănuşa morală, avea să termine pentru totdeauna cu genul de *Realpolitik* pe care Stalin îl înțelegea cel mai bine, şi negocierea de concesii reciproce avea să fie scoasă din discuție.

La mai puțin de trei luni după anunțarea *Doctrinei Truman*, a fost prezentat *planul Marshall*, prin care Statele Unite se angajau să ajute la refacerea economică şi socială a Europei. Planul urmărea refacerea Europei pentru a evita "tulburările politice" şi "disperarea", pentru a reface economia mondială şi pentru a forma instituții libere. Participarea la *Planul Marshall* era deschisă şi guvernelor aflate pe orbita sovietică - o indicație recepționată la Varşovia şi Praga şi redusă la tăcere de Stalin. Uniunea Sovietică a respins *Planul Marshall*, care era considerat drept un amestec în afacerile interne ale statelor comuniste.

Încordarea dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite sporea pe măsură ce Stalin transforma Europa de Est într-o anexă politică şi economică a Uniunii Sovietice. Henry Kissinger menționa în acest sens: „Prăpastia culturală dintre conducătorii americani şi cei sovietici a contribuit şi ea la apariția Războiului rece". În viziunea lui „noua ordine mondială pe care o avea el în minte (Stalin) era panslavismul întărit prin ideologia comunistă". În favoarea acestei afirmații el evocă cuvintele disidentului iugoslav Milovan Djilas care a relatat o conversație cu Stalin, unde acesta declara „Dacă

slavii rămân uniți și-și mențin solidaritatea, nimeni nu va putea mișca un deget, pe viitor. Nici măcar un deget" a repetat, și-a subliniat gândul spintecând aerul cu arătătorul".

La rândul său, Stanley Hoffmann, un discipol al lui Hans Morghentau, fondatorul teoriei realiste în domeniul relațiilor internaționale, prezintă politica externă sovietică drept un răspuns la politica ofensivă americană și de indiguire, sovieticii încercând și ei prin diverse metode să-și protejeze teritoriile cucerite sau aflate în sfera de influență. În viziunea lui „Comunizarea unor țări ca România (în 1945), Polonia și Germania de Est apare ca fiind mai puțin un rezultat al prozelitismului ideologic decât al căutării certitudinii absolute a controlului în țări în care se părea că nu există un spațiu intermediar între puterea comunistă și forțele antisovietice sau anticomuniste". El vorbește despre necesitatea de a studia și înțelege politica externă sovietică, pe care o numește „politica ursului", ce conține numeroase paternuri dar și enigme în comportamentul său internațional.

Doctrina Truman a aparut datorită amenințării sovietice la adresa existenței statului, datorită condițiilor fizice, financiare și economice tragice în care se afla Grecia, precum și datorită amenințării la adresa economiei și independenței Turciei. A fost un ajutor acordat popoarelor pentru a-și menține libertatea instituțiilor, integritatea națională împotriva agresiunii din partea diferitelor mișcări ce urmăresc impunerea regimurilor totalitare.

În opinia lui G. H. Soutou, „esența acestei doctrine nu a fost aceea a unei confruntări permanente cu URSS, sau a unei victorii asupra acesteia, ci o fază de *îndiguire* pasageră, destinată a-i dovedi acesteia ca nu poate continua așa și trebuie să se întoarcă la principiile stabilite în 1945".

Conceptul politicii de îngrădire era folosit în două sensuri diferite: în accepțiunea generală, îngrădirea a constituit abordarea oficială a politicii externe americane în timpul războiului rece, din 1947 până la sfârșit; dar el a fost folosit și pentru a descrie un principiu particular de politică externă, care făcea parte din strategia politică Est-Vest a SUA din timpul războiului rece. Noțiunea de „containment" a fost pentru prima dată folosită în relațiile americano-sovietice în 1946, și a fost adusă în atenția publicului în cadrul unui articol care apărea în 1947 în *Foreign Affaires* sub titlul *„The Sources of Soviet Conduct"*.

Pe de altă parte, statele occidentale au încercat să rețină răspândirea comunismului prin politica de constituire a blocurilor militare, fapt ce s-a produs la 4 aprile 1949 când a fost formată Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (N.A.T.O.). N.A.T.O. a oferit Europei Occidentale două mari avantaje, participarea americană la menținerea securității și la dezvoltarea economică a acesteia. Pe măsură ce puterea și influența Uniunii Sovietice dădea semne de slăbire, distribuirea costurilor suportate în cadrul instituționalizat al apărării și dezvoltării Europei Occidentale se impunea modificată în detrimentul europenilor.

Răspunsul lui Stalin la acțiunile occidentalilor din 1947 a fost „satelizarea politică și economică a țărilor din Europa de Est". În aceşti ani continuă suprimarea elitei societății civile, sunt înterzise partidele politice și eliminați conducătorii lor. Partidele comuniste au jucat rolul de "*cal troian*" în procesul de comunizare, îndeplinidu-și cu succes misiunea: comuniștii, sprijiniți de Moscova, s-au străduit să "câștige" alegerile prin orice mijloace: au creat o atmosferă apăsătoare, au destabilizat opoziția prin presiuni și tensiuni.

În condițiile regimului stalinist partea sovietică nu a manifestat dorința de a dialoga cu Occidentul, de a colabora în baza compromisurilor reciproce. Viaceslav Molotov, ministrul Afacerilor Externe al U.R.S.S., datorită intransigenței proverbiale în disputele cu diplomații străini, a intrat în istoria postbelică a diplomației ca „domnul niet" (nu)". La baza concepțiilor despre lume și despre relațiile internaționale a fost pusă teza enunțată în septembrie 1947 de Andrei Jdanov, conform căreia lumea s-a scindat în două tabere – cea socialistă, în frunte cu U.R.S.S. și cea imperialistă, în frunte cu S.U.A. iar acest mod de a vedea relațiile internaționale au determinat starea de intransigență între statele comuniste și cele occidentale.

„Criza Berlinului" din anii 1947-1948 în viziunea lui Henry Kissinger a „marcat consolidarea finală a celor două sfere de influență care, timp de aproape două decenii, s-au împins una pe cealaltă de-a lungul liniei de diviziune ce împărțea continentul european". Astfel, diplomatul american

menționa faptul că în prima fază a acestul proces, din 1945 până în 1948, Stalin stabilise sfera de influență sovietică, transformând țările din Europa de Est în state-satelit şi, implicit, amenințând Europa Occidentală. În cea de-a doua fază, din 1949 până în 1956, democrațiile au reacționat prin formarea NATO, prin consolidarea propriilor zone de ocupație din Republica Federală Germania şi prin inițierea procesului de integrare vest-europeană.

Politica de reținere a comunismului de pe poziții de forță, promovată de S.U.A. şi aliații lor, a întâmpinat o rezistență înverşunată din partea Uniunii Sovietice. Sistemul administrativ de comandă nu a fost în stare să evite confruntarea, cursa înarmărilor. Cheltuielile enorme pentru înarmare, risipirea materiei prime, a bunurilor materiale au influențat negativ nivelul de trai al populației, care la începutul anilor cincizeci începe să-şi manifeste nemulțumirile, în deosebi după moartea liderului comunist de la Kremlin, I.V.Stalin, la 5 martie 1953. Moartea lui Stalin a constituit punctul de început atât al scăderii importanței Uniunii Sovietice cât şi al necesității unei alte abordări din partea Occidentului a relațiilor cu țările comuniste.

Dar, în condițiile *războiului rece* exista permanent pericolul intervenției directe şi aplicării forței militare pentru a pedepsi pe cei care contestau legitimitatea sistemului şi pledau pentru reformarea sau chiar schimbarea lui definitivă. Deşi dominația sovietică era relativ absolută asupra acestor state, ele nu erau încorporate Uniunii Sovietice, fiind în continuare state suverane, dar guvernate de regimuri numite „democrații populare". Primul stat din Europa Răsăriteană care a respins dominația sovietică, dar care ultimul a înlăturat comunismul, a fost Iugoslavia lui Iosif Broz Tito.

Ruptura dintre Belgrad şi Moscova a distrus mitul monolitului comunist în Europa şi a compromis, în viziunea lui Stalin, probitatea, credința şi loialitatea membrilor marcanți ai partidelor comuniste față de ideologia comunistă. Lipsa unor progrese economice reale, influența unor prejudecăți arhaice şi nu în ultimul rând moartea lui Stalin au făcut ca *mitul comunismului*, aşa cum fusese el implantat, să fie spulberat definitiv şi ireversibil, deşi cei ce l-au urmat pe acesta la conducerea Uniunii Sovietice au obținut şi rezultatele economice relativ mai bune.

8. Destinderea dintre Est şi Vest - disocierea dintre formă şi fond – declarații oficiale şi reacții controversate ale liderilor sovietici

Printre subiectele care incită şi atrag atenția cercetătorilor din domeniul relațiilor internaționale se înscriu perioadele cunoscute sub denumirea de *destindere*. Termenul a fost folosit pentru a desemna reducerea tensiunilor în relațiile dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite în timpul „războiului rece". El a fost asociat cu procesul de reducere a armamentelor şi cu progresele înregistrate. Perioadă cea mai importantă este intervalul cuprins între 1963, odată cu semnarea tratatului privind interzicerea parțială a testelor nucleare până către sfârşitul anilor '70, când ratificarea acordurilor SALT II a fost compromisă de invazia sovietică din Afganistan iar între supraputeri începe o nouă perioadă de tensiuni. Destinderea a reînceput o dată cu venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov în Uniunea Sovietică, termenul fiind scos din uz la sfârşitul anilor '80. Sintagma are mai degrabă un sens generic şi a fost utilizat pentru a descrie orice reducere a tensiunilor dintre state când se presupune că există condiții pentru ostilități.

După moartea lui Stalin, la fel ca şi în cazul morții lui Lenin, începe o adevărată luptă pentru putere, nefiind desemnat un candidat oficial. Dintre cei care sperau să ajungă în fruntea statului sovietic cel mai abil s-a dovedit a fi Nichita Hruşciov, care este ales prim-secretar al P.C.U.S. în septembrie 1953. Un rol important în demararea liberalizării regimului totalitar l-a avut Congresul al XX-lea al partidului comunist din februarie 1956, în cadrul căruia, Nichita Hruşciov a prezentat într-un cadru închis, un raport în care critica "cultul personalității lui Stalin". Raportul relevă în linii mari dimensiunile atrocităților comise de Stalin şi de echipa sa.

Nichita Hruşciov a fost un personaj controversat al sistemului sovietic. Pe de o parte a contribuit la declanşarea criticii regimului stalinist, a scos la iveală unele fapte din acea perioadă, pe de altă

parte a rămas produsul sistemului, el însuşi fiind de multe ori autorul unor decizii specifice regimului. A comis o serie de greşeli atât în politica internă cât şi cea externă, cum a fost şi cazul crizei rachetelor din Cuba. Reformele introduse de N.Hrusciov după moartea lui Stalin, nu au avut darul de a transforma sistemul, ci doar de a amâna falimentul lui, dar în acelaşi timp a dat un impuls mişcărilor sociale din unele ţări (Germania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria) care au început să-şi reclame din ce în ce mai vehement independenţa faţă de U.R.S.S..

În 1956 omenirea era martora derulării a trei evenimente care, într-o ierarhie a momentelor fierbinţi din perioada « războiului rece", pot fi clasate între primele zece locuri. Într-o ordine cronologică este vorba de „primăvara varşoviană" (iunie-octombrie), de revoluţia ungară (octombrie-noiembrie) şi de criza Suezului (octombrie-noiembrie)". Două dintre aceste evenimente au loc în sfera de influenţă sovietică în perioada când în relaţiile dintre cele două blocuri se instalase un climat de încredere reciprocă în condiţiile politicii de destindere promovată de către Moscova, comparativ cu perioada anterioară. Obiectivul iniţial era reducerea tensiunii din cadrul relaţiilor internaţionale fără însă a modifica obiectivul principal al politicii sovietice: *instaurarea comunismului în lume.* Factorii care provocaseră o nouă abordare erau: slăbiciunile U.R.S.S. după moartea lui Stalin; credinţa conducerii de la Kremlin potrivit căreia felul în care Stalin promovase interesele sovietice determinase pe occidentali să-şi creeze instrumentele respingerii ofensivei comuniste (de exemplu N.A.T.O.); necesitatea reducerii riscului unui război general din cauza pericolului nuclear; preţurile ridicate ale armamentului modern; speranţa că diminuarea încordării internaţionale va determina pe occidentali să-şi reducă efortul militar.

După moartea lui Stalin se înregistrează diferenţe notabile între caracterul relaţiilor dintre Moscova şi sateliţii săi din perioada stalinistă şi al relaţiilor din perioada poststalinistă, fapt ce se datora destinderii promovate de U.R.S.S.. Un loc aparte îl ocupă noul curs enunţat de Hruşciov la tribuna Congresului al XX-lea al P.C.U.S., atunci când pe lângă denunţarea abuzurilor şi a crimelor lui Stalin, opinia publică a fost impresionată şi de reiterarea principiului *coexistenţei paşnice*. Astfel, pentru ei U.R.S.S. se arăta gata să contribuie la anihilarea focarelor de conflict existente, la împiedicarea apariţiei altora în Europa şi Asia, la îmbunătăţirea relaţiilor cu Germania de Vest şi Iugoslavia. Toate aceste trebuiau realizate în vederea dezamorsării tensiunii, a câştigării încrederii Occidentului, dar fără a renunţa la continuarea efortului militar propriu care trebuia să asigure hegemonia sovietică.

Primul lider care şi-a afirmat dorinţa de a-şi stabili singur linia politică, în conformitate cu interese definite după propriile precepte, a fost I.B.Tito, conducătorul Iugoslaviei. Lupta lui Tito pentru recunoaştere a inaugurat aşa-zisul „comunism naţional" pentru că în realitate el îşi promova propria versiune de ideologie comunistă. Deşi îl critica pe Stalin, I.B.Tito a apelat aproximativ la aceleaşi metode pentru care îl blama pe fostul său mentor atunci când simţea că-i este subminată autoritatea, cum a fost cazul fostului său locotenent Milovan Djilas.

După anul 1953, respectiv după decesul lui Stalin, au început să apară şi condiţii din ce în ce mai favorabile evidenţierii activităţii societăţii civile, mai ales sub forma unor manifestări culturale. Demolarea mitului lui Stalin, reabilitarea lui Tito şi apelurile lui Hruşciov, în sensul abordării în mod creator a doctrinei revoluţionare, au creat premisele unor abordări mai îndrăznețe chiar a ordinii existente. În aceste condiţii, în perioada 1950-1960 în toate ţările comuniste din Europa au apărut tendinţe revizioniste, mai mult sau mai puţin profunde, în funcţie de condiţiile specifice.

Singura ţară comunistă în care mişcarea socială a depăşit aşteptările şi obiectivele facţiunii revizioniste a fost Ungaria. Graţie şi lui Imre Nagy, aceasta a îmbrăţişat deziderateloor revoltei populare, transformând-o astfel într-o revoluţie îndreptată împotriva totalitarismului. În contextul procesului de destalinizare, declanşat de discursul lui Nichita Hruşciov, poziţia dictatorului comunist-stalinist al Ungariei, Matyas Rakosi, a devenit din ce în ce mai precară. În iulie 1956, presat de conducerea de la Kremlin, el a demisionat. Imre Nagy, fost premier şi duşman a lui Rakosi, a fost reprimit în rândurile partidului la 14 octombrie. Noile schimbări au generat un val de speranţe de libertate. Societatea civilă a solicitat sprijin Consiliului de Securitate a ONU dar au fost refuzaţi.

La Budapesta au intervinit forțele Armatei Sovietice, care înăbuşă în sânge revoluția anticomunistă

Un alt exemlpu este oferit de *Cehoslovacia,* țara care în timpul râzboiului a apelat la spijinul sovietic iar în 1968 a fost victima politicii dure promovate de Moscova. În ianuarie 1968, în fruntea Partidului Comunist din Cehoslovacia ajunge Alexander Dubcek, reprezentant al aripei reformatoare, care a declarat că va promova reforme în societate şi va construi un "socialism cu chip uman". Procesul reformator, cunoscut drept "*Primăvara de la Praga*", a anulat cenzura, s-au activizat partidele democratice, au apărut noi formațiuni politice şi obşteşti, şi-au reluat activitatea

Toate aceste inițiative au deranjat conducerea de la Kremlin precum şi a unor lideri comuniști din țările Est-europene, care şi-au exprimat dezacordul față de noile tendințe ale Cehoslovaciei. Trupele armate a cinci state membre a Tratatului de la Varşovia- Bulgaria, Ungaria, R.D.G., Polonia şi U.R.S.S.- au intrat pe teritoriul cehoslovac la 21 august 1968. Intervenția sovieticilor şi a țărilor satelite a fost condamnată de comunitatea internațională, fapt ce a contribuit la inițierea unor convorbiri cu A.Dubcek, fiind semnat un acord cu privire la reglementarea situației din țară. Trupele sovietice au rămas în continuarea pe teritoriul Cehoslovaciei, cele ale sateliților s-au retras. Adversarii reformelor au trecut la ofensivă.

La începutul anilor '70 raporturile Est-Vest au intrat într-o nouă fază de destindere, țările din cele două blocuri militare ajungând la concluzia că pacea poate fi păstrată şi că un nou război mondial poate fi evitat.

Intervenția armată în Cehoslovacia a trupelor Tratatului de la Varşovia au servit drept motiv pentru lansarea unei noi doctrine în abordarea politicii externe, spre deosebire de *coexistența paşnică,* promovată de Hruşciov- justficarea intervenției armate în cazul când regimul comunist era amenințat, cunoscută sub denumirea de *Doctrina Brejnev*. De altfel, liderul P.C.U.S. Leonid Brejnev, cât şi propaganda comunistă a negat existența unei „doctrine Brejnev". Leonid Brejnev a declarat câteva săptâmâni mai târziu că U.R.S.S. avea datoria să intervină, fără să țină cont de frontierele naționale, oriunde socialismul era amenințat de mişcări care pledau pentru „restaurarea capitalismului". Într-o întâlnire de la Kremlin, Brejnev le-a declarat ferm liderilor cehioslovaci că țara lor era legată „pe vecie„ de Uniunea Sovietică. În condițiile absenței unei baze juridice internaționale care să prevadă utilizarea forțelor armate pe teritoriul unui stat suveran împotriva voinței organelor de conducere recunoscute juridic, suveranitatea statului, în concepția adepților „doctrinei suveranității limitate", cum a mai fost numită „doctrina Brejnev" trecea pe planul doi. Această teză a fost expusă pentru prima oară de către S.Kovaliov în articolul întitulat *Suveranitatea şi obligațiunile internaționale ale țărilor socialiste* în ziarul „*Pravda*" din 26 septembrie 1968.

În momentul când au apărut primele fisuri ale blocurilor, celor două mari puteri li se impunea o certitudine: cursa înarmărilor, generată de Războiul rece, a atins un ritm aproape ireversibil. În domeniul financiar costul ei a devenit greu de susținut, mai ales dacă anumiți parteneri se retrăgeau progresiv sau parțial. Încă la începutul anilor '60, în special după criza rachetelor din Cuba, a fost evident că escaladarea terorii şi a cursei înarmărilor putea duce la declanşarea unui conflict în care era imposibil ca țările beligerante să ia în considerare distrugerea inamicului fără a risca propria lor distrugere. Din această cauză acordurile startegice de limitare a armamentelor se impuneau ca primele măsuri ale destinderii.

Premise ale apropierii startegice globale sunt oferite de perioada dintre anii 1963-1968. La 5 august 1963 la Moscova a fost semnat un Tratat internațional care interzicea experiențele nucleare atmosferice (explozii în aer liber şi chiar sub apă). Uniunea Sovietică, Statele Unite şi Marea Britanie au fost primele țări semnatare ale acestui document, care a fost ratificat apoi de către 102 state, cu două excepții importante: cea a Franței şi cea a Chinei care doreau să-şi păstreze propria libertate de experimentare în domeniul nuclear.

În aceeaşi ordine, pentru a preveni riscul unei „escaladări a terorii nucleare", în iunie 1963 a fost deschisă o nouă formă de comunicare dintre Washington şi Moscova: „Telefonul roşu", instalat

în septembrie - în realitate un teleimprimator destinat să controleze responsabilitățile militare şi să evite cauza unei erori sau neînțelegeri între cei doi şefi de stat, puşi în contact direct, în eventualitatea unei crize, imediat înaintea folosirii armei nucleare. În anul 1968 a fost depăşită o nouă etapă, odată cu deschiderea negocierilor internaționale privind neproliferarea armelor nucleare. Pactul de neproliferare care decurgea de aici interzicea celor 60 de țări semnatare – excepție făcând China, Franța şi India – dezvoltarea armamentului nuclear suplimentar.

În continuare vor avea loc negocieri referitoare la limitarea armamentelor, având loc, în subsidiar, dezbateri asupra oportunitîții dezarmării „marilor puteri" şi a aliaților lor apropiați. Aceste subiecte au constituit obiectul negocierilor începute în noiembrie 1969 sub titlul *Strategic Arms Limitation Talks – Discuții privind limitarea armelor strategice*, desemnate în mod curent sub sigla SALT. Primul tratat, intuitulat SALT I a fost semnat la Moscova, la 26 mai 1972. Prin intermediul lui Brejnev şi Nixon, Uniunea Sovietică şi Satele Unite se angajau să favorizeze limitarea armamentelor lor ofensive strategice (în principal rachete şi sisteme antirachetă). Peste un an (iunie 1973) încep tratativele SALT II, care vor trebui să stipuleze că sovieticii şi americanii renunță la orice proiect de război nuclear, între ele sau cu terțe țări.

Acordurile SALT au reprezentat eforturi reale pentru controlarea extinderii geografice şi tehnice a armei nucleare. Conform opiniei lui Nixon arma nucleară era „arma descurajării prin teroare reciprocă", iar acordurile vor constitui o etapă nouă şi radicală în escaladarea terorii nucleare.

Politica de destindere dintre Est şi Vest, născută din imperative strategice, treptat se va extinde şi asupra cooperării ştiințifice şi economice. Primele jaloane ale cooperării sunt puse în domeniul spațial. De la începutul anilor 60 (63-64) se făcea schimb de informații tehnice cu privire la mijloacele de cucerire a spațiului. Mai durabile şi mai eficiente se vor dovedi achizițiile în domeniul cooperării comerciale. Volumul schimburilor convenite între U.R.S.S. şi țările din Est, pe de o parte, şi cele convenite între Statele Unite şi Europa Occidentală, pe de altă parte, creşte considerabil începând cu mijlocul anilor '60.

Obiectivul principal al „destinderii" rămâne semnarea unui anumit număr de acorduri de ordin politic. Țările din Est şi Vest se lansează într-o acțiune amplă care se materializează printr-o serie de acorduri politice - de la reglementarea problemei germane până la Conferința de la Helsinki. Relațiile dintre cele două Germanii pot servi drept model de colaborare în domeniul politic în pofida problemelor care le dominau. Schimbarea intervine odată cu alegerea în funcția de cancelar al R.F.G. a social-democratului Willy Brandt, fost primar al Berlinului, în octombrie 1969. Spre deosebire de cancelarul creştin-democrat Konard Adenauer, Willy Brandt admite, împreună cu partidul său, că „reunificarea Germaniei a devenit din ce în ce mai iluzorie". Această constatare caracterizează o etapă decesivă atât în ceea ce priveşte concepția asupra „problemei germane" – întrucât se revine la ideea că numai R.F.G. Este expresia voinței politice a națiunii germane.

Normalizarea relațiilor dintre cele două Germanii are un impact deosebit asupra relațiilor dintre Est şi Vest. În anii '70 sunt elaborate o serie întreagă de acorduri multilaterale, considerate drept manifEstări directe sau indirecte ale politicii numite ***Ostpolitik***- politica de deschidere spre Est, inaugurată de Brandt. La 12 august 1970 la Moscova Este semnat un Tratat germano-sovietic, prin care se recunoşteau realitățile postbelice din Europa şi a statutului oraşului Berlin. A urmat încheierea Tratatului între R.F.G. şi Polonia la 7 decembrie 1971, prin care se reafirma in mod oficial caracterul intangibil al liniei Ored Neisse „care constituie granița occidentală a Poloniei şi granița dintre R.F.G. şi R.D.G.".

Chiar dacă raporturile dintre cele două Germanii nu au fost soluționate definitiv, ***Ostpolitik***-ul lui Willy Brandt marchează o etapă importantă în evoluția raporturilor Est-Vest la scara continentului european. A avut loc o schimbare asupra căreia nu vor mai reveni succesorii lui Brandt, oricare a fost orientarea lor politică. Această schimbare a determinat unele rezerve chiar din partea statelor occidentale – SUA, Franța, Marea Britanie, care s-au temut ca această politică promovată de R.F.G. să nu se înscrie prea mult într-o logică europeană răsăriteană, aproape infidelă față de matricea sa occidentală.

Aceste schimbări favorabile în climatul internațional au creat premisele elaborării bazelor juridice ale securității şi colaborării interstatale pe continentul european.

Perioada anilor 1970-1980 a fost cea a renaşterii speranței de schimbare socială, deoarece oamenii din aceste țări au început să fie din ce în ce mai convinşi că regulile jocului nu erau eterne, că merită să lupte şi mai ales au ajuns la concluzia că o astfel de luptă are şanse reale de succes.

În această perioadă s-au înregistrat mişcări sociale în R.D.G., Polonia, Ungaria, România, dar şi în alte țări socialiste, fapte ce au dus la crearea de rețele de inițiativă neoficiale între oamenii de rând.

Deşi organizarea postbelică a lumii a fost statuată prin unele documente programatice – *Carta Atlanticului, Declarația privind Europa eliberată* şi Carta ONU, felul în care au evoluat relațiile dintre foştii aliați, impunerea unor regimuri docile în cazul sovieticilor, fără a ține cont de prevederile documentelor susmenționate au demonstrat existența unor probleme serioase în problema cooperării şi asigurării securității. Schimbările ce au intervenit în cadrul relațiilor internaționale după anul 1963 au contribuit la generarea unei atmosfere favorabile pentru o cooperare dintre Est şi Vest. În acest sens se punea tot mai acut problema convocării unei Conferințe care să dezbată problemele privind securitatea europeană. Încă în februarie 1954, la Conferința de la Berlin al foştilor aliați, V.Molotov a propus pentru prima oară convocarea unei conferințe privind securitatea europeană, care ulterior avea să ia forma unei reuniuni între membrii Pactului Atlantic şi cei a Pactului de la Varşovia şi să devină Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE).

Începând cu 1969 occidentalii au pus patru condiții: participarea Statelor Unite şi a Canadei; încheierea unui acord cvadripartit cu puterea de la Kremlin, realizat în 1971; negocierea unei reduceri reciproce şi echilibrate a forțelor militare; înscrierea pe ordinea de zi a problemelor libertăților individuale, a liberei circulații a persoanelor şi ideilor.

xponentele grupului de organizații care şi-au adus o contribuție esențială la cooperarea tradițională între statele suverane ale Europei au fost Consiliul Europei şi Organizația pentru Securitate şi Cooperare în Europa (O.S.C.E.), apărută în 1970 sub forma „Conferinței pentru Securitate şi Cooperare în Europa" şi concepută, inițial, ca forum de dialog între țările occidentale şi cele din blocul comunist.

Țârile membre şi-au îndreptat eforturile către convocarea unei conferințe general-europene pentru securitate. Aceste eforturi au dus la convocarea, la 22 noiembrie 1972 la Dipoli (lângă Helsinki), a reprezentanților statelor europene, S.U.A. şi Canadei, pentru consultări în vederea pregătirii Conferinței. Rezultatele acestei consultări au fost incluse în „Recomandările finale de la Helsinki" şi au stat la baza negocierilor propriu-zise ale Conferinței pentru Securitate şi Cooperare în Europa care au început la nivel de experți la 18 septembrie la Geneva, unde au continuat la nivel de miniştrilor de Externe.

În perioada 3-7 iulie 1975 miniştrii de Externe s-au reunit la Helsinki, une au venit şi şefii de stat şi de guvern. La Helsinki a fost semnat actul final la 1 august 1975. Erau prețenți delegații care reprezentau 33 de state, membre din cele două alianțe, neutre şi chiar state mai mici – San Marino, Lechtenstein, Monaco, Vatican. Prin adoptarea Actului final de către *Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa* semnatarii au convenit să recunoască frontierile naționale Est-Europene postbelice ca permanente (propunând astfel un un fel de tratat de pace care punea capăt celui de-al doilea război mondial) şi să respecte şi să protejeze drepturile omului din această regiune. Desfăşurarea conferinței a fost stabilită în cele mai mici detalii: toate statele au fost clasificate în ordine alfabetică, şi fiecare delegație trebuia să reflecteze şi să se pronunțe, în mod independent, cu privire la cele trei mari ansambluri de propuneri, numite «coşuri». Actul final a fost semnat în prezența şefilor de stat şi a principalilor conducători politici.

În anii următori Acordurile de la Helsinki au dat naştere unor grupuri de "supraveghere Helsinki" care monitorizau respectarea drepturilor omului. Astfel, au apărut organizații precum "Carta 77" din Cehoslovacia şi sindicatul "Solidaritatea" în Polonia.

Rezultatele Conferinței de la Helsinki şi întâlnirile ulterioare dintre statele semnatare a Actului Final au avut menirea de a crea un climat de încredere reciprocă. De o importanță deosebită s-a dovedit punerea în relație a drepturilor omului cu procesul de securitate şi cooperare internațională în contextul în care Actul Final a stabilit că un stat care încalcă în mod sistematic libertățile fundamentale ale propriilor cetățeni nu se poate bucura de încredere internațională şi chiar poate fi considerat ca o amenințare pentru alte țări.

9. Noua mentalitate politică promovată de Gorbaciov şi politica sa externă. Reacția Occidentului.

Destinderea în viața internațională spre sfârşitul anilor '70 a fost înlocuită cu o nouă etapă a cursei înarmărilor între cele două supraputeri: Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Conducerea sovietică, ignorând o serie de probleme ce trebuiau rezolvate pe plan interne, s-a lăsat antrenată în politica „descurajării nucleare", care s-a accelerat după anunțarea de către SUA a Inițiativei de Apărare Strategică (SDI), menită să creze un scut de apărare împotriva rachetelor strategice nucleare. Asumarea de către clasa politică a unor noi obligații care presupunea creşterea cheltuielilor pentru înarmare se datora în parte gradului înalt de ideologizare a politicii externe.

Ajuns la conducerea URSS la 11 martie 1985, Mihail Gorbaciov s-a trezit în fruntea unui stat a cărei economie îşi pierduse şi ultima picătură de vlagă şi a cărei societate căzuse pradă corupției. Țara nu mai dispunea de noi resurse, nici de mijloace pentru ambițiile sale internaționale. Conştient şi bine informat despre dificultățile şi limitele structurale care apăsau, din ce în ce mai greu, asupra funcționării mecanismelor politico-instituționale şi economice sovietice, el pune în aplicare o vastă politică de modernizare şi de prefacere, pe care întreaga lume o va cunoaşte sub numele de „perestroika". Politica externă sovietică devine un domeniu prioritar, scopul urmărit de Gorbaciov era de a pune capăt confruntărilor în relațiile internaționale. De altfel, acest domeniu va oferi şi cele mai vizibile rezultate ale politicii de perestroka şi glasnosti. Începând cu anul 1987, îşi face apariția un nou concept, socotit definitoriu pentru avântul internațional, „noua gândire" care este pus la baza politicii externe sovietice. „Noua gândire" viza o serie de probleme pe care liderul de la Kremlin spera să le rezolve: depăşirea confruntării ideologice cu Occidentul; încetarea cursei înarmărilor, lichidarea armelor de distrugere în masă; reducerea armamentelor; integrarea economiei sovietice în economia mondială şi disponibilitatea URSS de a colabora cu toate statele pe baza principiului avantajului reciproc; renunțarea la folosirea forței în relațiile internaționale; recunoaşterea libertății de opțiune a tuturor statelor, inclusiv a aliaților URSS şi a statelor dependente de aceasta, excluderea amestecului în treburile interne ale altor state.

Domeniul internațional a fost cel în care perestroika a condus la rezultate spectaculoase, prin redefinirea echilibrului geostrategic, în vreme ce problemele interne cu care se confruntau cetățenii sovietici au generat un val de constatări al politicii lui Gorbaciov. Realizările în domeniul internațional pot fi grupate în trei categorii: eliberarea politică şi înlăturarea comunismului din țările Europei de Est, care formau acel glacis de securitate între Europa şi URSS; încetarea cursei înarmărilor şi solidarizarea actorilor implicați într-un proces de dezarmare radicală; retragerea sprijinului militar acordat țărilor Lumii a treia. Printre rezultatele spectaculoase se înscrie reunificarea Germaniei, sfrârşitul „războiului rece".

Odată ajuns la putere, Mihail Gorbaciov, la scurt timp invită principalii şefi de stat comunişti est-europeni să inițieze şi ei propria „perestroikă". Cu unele excepții, cum a fot cazul RDG, României, conducătorii din Europa Centrală şi de Est au aderat la „noua gândire" a lui Gorbaciov, deschizând în țările lor calea spre un dialog politic şi social. Libertatea acordată, foarte curând însă, va favoriza destabilizarea echipelor aflate la putere, care rând pe rând, îşi pierd poziția de frunte în beneficiul opoziției democratice.

La summitul de la Malta din decembrie 1989, Mihail Gorbaciov a confirmat ireversibilitatea evoluției democratice a țărilor din Europa Centrală şi de Est: „Fiecare popor are dreptul să-şi aleagă

propriul destin, iar eu nu pot decât să-mi explic atitudinea mea personală: atât în URSS cât şi în Europa Centrală, aceste schimbări au fost pregătite de mersul înainte al istoriei însăşi. Ele sunt strâns legate de dorința populației de a face aceste societăți mai democratice, mai umane, şi de a ține pasul cu lumea. Mă simt încurajat de acest lucru". Astfel, doctrina Brejnev privind suveranitatea limitată, care a justificat invazia Cehoslovaciei în 1968, a fost abandonată definitiv.

Reunificarea Germaniei s-a produs într-un ritm care l-a surprins pe conducătorul sovietic, care intenționa să realizeze doar o restructurare a puterii comuniste Est-germane. „Căderea Zidului" la 9 noiembrie accelerează agonia regimului comunist şi nivelează calea spre reunificarea celor două Germanii. Declarația secretarului de stat James Baker din 12 decembrie 1989, prin care afirma că viitoarea Germanie trebuie să facă parte din NATO a nemulțumit Moscova, care s-a opus unei asemenea perspective ca Germania reunită să fie inclusă în această organizație, pronunțându-se în favoarea unui statut de neutralitate. Situația a fost deblocată abia în iulie 1990, când, după o vizită a cancelarului Kohl în Uniunea Sovietică, în schimbul unei limitări a efectivului armatelor germane, al non-staționării forțelor străine pe teritoriul fostei RDG, al renunțării Germaniei unite la deținerea de arme nucleare şi chimice, URSS a acceptat participarea Germaniei unite la NATO.

Conferința la care s-a decis statutul Germaniei a avut loc la Moscova, la 12 septembrie 1990, în formula „2+4", unde a fost semnat Tratatul asupra reglementării definitive în problema Germaniei", prin care s-a pus capăt drepturilor şi responsabilităților celor patru puteri asupra Germaniei, care îşi redobândea suveranitate deplină şi era eliberată de respectarea prevederilor alianțelor. Aşa cum fusese convenit la mijlocul lui iulie cu Mihail Gorbaciov, Germania a renunțat la armele nucleare, bacteriologice şi chimice. Contingentul militar sovietic avea să fie rechemat în țară până la sfârşitul anului 1994 iar Germania va acorda un credit de 18 miliarde de mărci, destinate să finanțeze, cel puțin parțial, cheltuielile de staționare şi retragere a trupelor sovietice.

Concesiile făcute de Gorbaciov în problema germană au constituit obiectul unor critici din partea membrilor fostei conduceri ai URSS, precum V.Falin, fost secretar al CC al PCUS, unul din experții recunoscuți în problemele germane, precum şi din partea fostului şef al KGB, V.Krucikov. Acesta avea să scrie mai târziu că, predând RDG şi acceptând înghițirea acesteia de către Germania Occidentală, Gorbaciov a „trădat milioane de prieteni ai noştri din acest stat, primul stat muncitoresc-țărănesc german".

În a doua jumătate a anilor '80 sub impactul „noii gândiri" din politica externă, se înregistrează o normalizare rapidă a relațiilor dintre Uniunea Sovietică şi puterile occidentale. Schimbarea se explică pe fundalul unor factori de sorginte internă sau externă. Pe de o parte, economia sovietică se afla în pragul unui colaps, fiind sleită din cauza producției extensive, planificării centralizate, stagnării. Cursa înarmărilor lansată de preşedintele american Ronald Reagan a destabilizat şi mai mult economia şi societatea sovietică. Resursele suplimentare alocate sectorului apărării naționale, constitiiau tot atâtea resurse în minus pentru sfera vieți civile, deja sacrificate. Pe de altă parte, în rândul elitei sovietice se observă o creştere a gradului de conştientizare a faptului că, în caz de conflagrație nucleară, nu vor exista nici învingători, nici învinşi. Se impunea astfel, o percepție mai realistă asupra lumii şi asupra contextului internațional din partea Uniunii Sovietice. Occidentalii nu mai erau „imperialiştii" cei răi din vechea ideologie; ei devin chiar posibili parteneri cu care se poate coopera în interesul tuturor.

Liderul sovietic, fără a renega comunismul şi cuceririle sale, recunoaşte existența unor valori morale şi etice comune întregii omeniri, pacea şi dezvoltarea. Preocupat de vectorul european al diplomației sovietice Gorbaciov a lansat ideea edificării „casei europene comune", o ideea generoasă, primită la început cu înțelegere în Occident, dar care nu a putut fi finalizată. După Conferința pentru Securitate şi Colaborare în Europa din anul 1990, finalizată cu adoptarea Cartei de la Paris, precum şi după unificarea Germaniei, interesul privind crearea unei noi Europe, bazată pe un nou sistem de securitate a scăzut. La aceasta a contribuit şi faptul că, absorbit tot mai mult de rezolvarea problemlor grave care îl solicitau pe plan intern, preşedintele sovietic nu a mai avut timpul şi forța necesară pentru a se afirma cu noi inițiative.

Noul secretar al PCUS, odată ajuns la putere, se va strădui să reînnoade legăturile cu Statele Unite. Dialogul bilateral s-a restabilit în octombrie 1984, dar s-a intensificat semnificativ când devine secretar general. Din aprilie 1985 noul lider de la Kremlin anunță suspendarea utilizării rachetelor SS-20, instituie un moratoriu de optsprezece luni asupra experimentelor nucleare. Urmează prima întâlnire la nivel înalt americano-sovietică de la Geneva, din 12-21 noiembrie 1985, care oferă ambelor puteri ocazia de a proiecta o reducere a armamentului: un acord de principiu cu privire la o reducere de 50 % a arsenalurilor nucleare. Cu acest prilej, preşedinţii sovietic şi american au semnat o declarație în care au proclamat că „războiul niclear este inadmisibil" şi că în acesta „nu pot fi învingători.

Anul 1986 a scos la suprafață o serie de noi probleme care demonstrează că relațiile sovieto-americane nu avansau în direcția la care se aşteaptă conducerea sovietică. Răbdarea Moscovei a fost pusă la încercare de unele momente, cum ar fi intrarea navelor militare americane în apele teritoriale sovietice din Marea Neagră, cererea Administrației americane privind reducerea personalului din cadrul misiunii sovietice la ONU. În cadrul şedinței Biroului Politic din aprilie 1986, consacrată în mod special examinării „măsurilor politice şi de propagandă pentru contracararea liniei antisovietice a SUA", liderul sovietic a subliniat necesitatea desfăşurării unei propagande active, „care să exploateze punctele vulnerabile ale politicii Washingtonului, să demaşte complexul militaro-industrial, să arate cum jefuesc aceştia lumea, cum se poartă cu țările subdezvoltate, folosind datoriile acestora".

Următoarea întâlnire sovieto-americană la nivel înalt s-a desfăşurat în capitala Islandei, la Reykyavik la 11-12 octombrie 1986. În timpul acestei întrevederi cei doi lideri au fost foarte aproape de realizarea unor înțelegeri de mare anvergură în domeniul reducerii armelor nucleare. Uniunea Sovietică era dispusă să accepte o reducere însemnată a număruilui rachetelor sale strategice, în schimbul renunțării de către SUA la programul „războiul stelelor". Convorbirile au eşuat în parte din cauza rezistenței înregistrate de cercurile care repezentau complexul militaro-industrial din Uniunea Sovietică şi opoziția unor membri ai Biroului Politic, aflați în legătură directă cu aceste ceruri. Mihail Gorbaciov a încercat să mențină linia instituiită la Geneva, chiar dacă rezultatele nu au fost spectaculoase.

În anul următor, la 8 decembrie 1987, a fost încheiat Tratatul privind distrugerea rachetelor nucleare cu rază medie şi scurtă de acțiune în Europa, care a contribuit la consolidarea încrederii dintre URSS şi SUA, şi diminuarea pericolului unei amenințări nucleare pe continent. Noul preşedinte american, George Bush s-a dovedit un adept al politicii lui Gorbaciov, fapt ce a permis revenirea la o atmosferă de încredere. Această atmosferă a fost consolidată de rezultatele întâlnirii de la Malta din 2-3 decembrie 1989, care s-a dovedit a fi una crucială, punându-se capăt războiului rece. Conținutul discuțiilor purtate de cei doi rămâne în continuare învăluit de taină, fapt ce a dat naştere la diverse speculații, rezultatele la care au fost înregistrate după finalizarea ei, reliefează unele trăsături ale acordurilor la care s-a ajuns: Moscova nu s-a opus evoluției evenimentelor din fosta sa sferă de influență, îndeosebi din Republica Democratică Germană; a procedat la o reducere „asimetrică" a trupelor şi armamentelor sale în Europa Centrală, continuată ulterior cu retragerea definitivă a acestora. La rândul său, SUA s-a angajat să nu profite de pe urma evoluțiilor din sfera sovietică de hegmonie. Rezultatele înregistrate de Gorbaciov au fost mai târziu criticate de unele cercuri conservatoare, printre care se distinge fostul preşedinte al KGB, V.A.Krucikov, care consideră că la Malta, Gorbaciov „a predat americanilor pozițiile politico-militare, fără să primească nimic în schimb". Alții le-au catalogat drept „concesii" pe care le-a făcut conducerea sovietică pentru care noul aliat trebuia să plătească în viitorul apropiat.

Politica lui Gorbaciov este criticată şi de fostul ambasador sovietic la Washington, Anatolii Dobrânin, care avea să mărturisească mai târziu că, în realizarea ei practică, diplomația lui Gorbaciov „nu a reuşit adesea să aibă din partea SUA şi a aliaților lor rezultate echitabile" pentru Uniunea Sovietică. Diplomatul sovietic se referă în egală măsură la mai multe Tratate care au fost încheiate în această perioadă: Tratatul cu privire la rachetele cu rază medie şi scurtă de acțiune din Europa,

Tratatul referitor la armamentele convenționale şi forțele armate în Europa din 1990, Tratatul sovieto-american din 31 iulie 1991 privind limitarea şi reducerea armamentelor strategice ofensive care prevedea reducerea cu 30-40% a numărului rachetelor balistice intercontinentale ale celor două părți.

De altfel, slăbirea poziției sovietice a fost sesizată şi de partenerii americani, care erau mulțumiți de uşurința cu care obțineau ceea ce îşi propuneau în negocierile cu partea sovietică. Fostul ambasador, Dobrânin, citează un document confidențial din 13 martie 1989 primit la Consiliul Securității Naționale al SUA, în care se indică noii administrații Bush cum să trateze cu Gorbaciov. Documentul preciza în mod clar că scopul politicii americane nu constă în acordarea de ajutor lui Gorbaciov, ci în îndreptarea colaborării cu URSS într-o direcție dorită de partea americană. Astfel, nu este deloc întâmplător faptul că cererea unui ajutor în valoare de 20-30 de milioane de dolari, solicitat insistent de Gorbaciov din partea SUA şi a G7 pentru depăşirea situației economice catastrofale din Uniunea Sovietică nu a fost onorată.

O altă direcție unde s-a înregistrat o dinamizare a politicii externe a URSS în epoca Gorbaciov a fost statele din Asia şi Pacific. Au fost stabilite relații diplomatice între Uniunea Sovietică şi Coreea de Sud, fapt ce a permis o extindere a colaborării economice dintre cele două state. Soluționare problemelor divergente şi relațiilor interguvernamentale bilaterale dintre Uniunea Sovietică şi R.P.Chineza s-a produs în urma vizitei lui Mihail Gorbaciov în vara anului 1989. În februarie 1989 a fost luată decizia de retragerea trupelor din Afganistan, după zece ani de război extrem de costisitor, soldat cu mari pierderi umane. A urmat apoi înțelegerea realizată cu guvernul SUA, în septembrie 1991, privind încetarea livrărilor de armament sovietic şi american în această țară.

În Orientul Mijlociu, s-a ajuns la reluarea contactelor economice şi culturale cu Israelul, precum şi continuarea relațiilor de colaborare cu o serie de state arabe. URSS a modificat radical caracterul relațiilor cu statele lumii a treia, renunțând la sprijinirea în aceste zone a unor partide şi mişcări sau acordarea de ajutor, îndeosebi militar.

Mare mesager al intereselor noii URSS pe scena mondială, Mihail Gorbaciov a ştiut să se folosească de minune de mass-media occidentală. Modul său direct de a vorbi, atitudinea net deosebită de cea a predecesorilor săi l-au făcut o adevărată vedetă în Occident. La 15 octombrie 1990, el obține ***premiul Nobel pentru pace***, drept mărturie a rolului în construirea unei lumi cu o pace mai stabilă.

Există însă voci care nu împărtăşesc entuziasmul opiniei mondiale, în special printre istoricii şi analiştii ruşi, care îi reproşează liderului sovietic modul în care a gestionat politica externă, făcându-l principalul vinovat pentru concesiile şi erorile săvârşite. În acest sens, fostul ambasador, Anatolii Dobrânin, considerat unul dintre diplomații sovietici proeminenți, consideră că „în momentul critic al stadiului final al „războiului rece" Gorbaciov nu a avut o politică externă bine gândită, echilibrată şi fermă". În viziunea lui, Gorbaciov „a cedat practic – cu o grabă explicabilă – poziții geopolitice şi militare importante, care erau extrem de necesare țării noastre nu pentru continuarea „războiului rece", ci tocmai pentru încheierea acestuia, dar într-o formă demnă şi acceptabilă pentru toți".

10. Noua Rusie în fața dilemei - putere regională sau mondială.

Rusia după dezintegrarea Uniunii Sovietice în calitate de țară independentă în următoarea decadă s-a aflat într-un proces continuu de definitivare a strategii de politică externă. De-a lungul celor zece ani n-au încetat discuțiile pe marginea întregului spectru de probleme din domeniul politicii externe, nu s-a înregistrat o scădere a intensității dezbaterilor şi disputelor dintre reprezentanții mediului academic şi politic din Rusia. În perioada 1992-2002 au fost elaborate două concepții ale politicii externe a Federației Ruse- în 1992 şi 2000. Ministerul Afacerilor Externe a fost condus în această perioadă de trei miniştri – A.V.Kozîrev (1992-1996), E.M.Primakov (1996-1998) şi I. S. Ivanov (1998-2001).

Primul ministru de externe al Federației Ruse, A.V.Kozîrev, a rămas în istorie ca un reprezentant al curentului liberal, generat de epoca perestrokăi, orientat spre colaborarea Rusiei cu Occidentul, spre un „parteneriat cordial" cu Statele Unite. Deşi în *Concepția privind politica externă*, elaborată în 1992, primul loc printre priorități îl ocupa Comunitatea Statelor Independente, vectorul americano-centrist şi prooccidental era dominant. Politica regională - relațiile cu țările din Europa Centrală şi de Est, Orientul Apropiat şi Mijlociu, Asia de Sud, America Latină, Africa fie erau ignorate fie erau la un nivel scăzut. În relațiile cu țările membre ale CSI Rusia, de asemenea, avea o atitudine pasivă, ceea ce a determinat o critică dură din partea liderilor țărilor-membre, a dus la o situație de criză în relațiile cu republicile ex-sovietice, la consolidarea tendințelor centrifuge. Astfel, prima *Concepție de politică externă rusă*, de fapt, a rămas doar un document declarativ şi nu unul care să dicteze ordinea de zi a Ministerului Afacerilor Externe.

În poziția oficială a Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse se remarcă ideea că la nivel mondial existau posibilități enorme de dezvoltare a umanității pe calea democrației şi a progresului economic, cât şi amenințări ale haosului şi imprevizibilului în relațiile internaționale, riscul de apariție a noi conflicte şi crize în interiorul unor țări cât şi între țări. În 1994 ministrul afacerilor externe, Andrei Kozîrev a declarat că singura variantă posibilă de a coordona situația actuală spre o evoluție stabilă şi pașnică este parteneriatul multilateral, în care Rusia trebuie să ocupe un rol important, rămânând în continuare unul dintre partenerii strategici de bază ai Statelor Unite.

Această perioadă, catalogată de analiştii ruşi drept „reactivă", şi întemeiată pe dorința de a stabili un parteneriat stategic bazat pe principii egalitariste cu Statele Unite şi cu Occidentul se încadrează în limitele anilor 1992-1995. Începutul unei noi perioade se leagă de numirea lui Evghenii Primakov în postul de ministru al Afacerilor Externe în ianuarie 1996.

În anii 1992-1993, adepții doctrinei liberale considerau că în noile condiții Rusia are nevoie de susținerea Statelor Unite şi de politica ei activă în spațiul fostei Uniuni Sovietice. În viziunea analistului A.Şumihin, în acea perioadă „conducerea rusă era interesată ca americanii să înțeleagă mai bine problemele noastre interne, la fel şi natura relațiilor Rusiei cu alte țări din CSI, cauzele unor eventuale instabilități ce pot apărea".

În politica strategilor liberali de după 1991 se pot distinge mai multe contradicții: pe de o parte ei vorbeau despre limitarea intereselor Rusiei, despre pierderea statutului de supraputere, pe de altă nu erau pregătiți să se dezică de metodele utilizate de Uniunea Sovietică, care avea dreptul de a lua decizii fără a se consulta cu Statele Unite, cu alte țări. Predomina certitudinea că Rusia, în calitate de moştenitoare a Uniunii Sovietice, va păstra şi statul internațional de supraputere, va discuta cu Statele Unite de pe poziții aproape egale.

Perioada 1992-1995 nu a fost una unitară, la fel ca şi comportamentul ministrului Andrei Kozîrev. Se pot identifica două etape: 1992-toamna lui 1993 - etapa proocidentală, şi apoi 1993-1995, trecerea la etapa consolidării statalității şi a unui conservatorism moderat.

Evenimentele din toamna anului 1993, începutul anului 1994: criza politică din octombrie 1993, alegerile pentru Duma de Stat din decembrie 1993, acțiunile Rusiei în Caucaz (conflictul gruzino-abhaz din 1993-1994, bazele militare ruse din Gruzia), precum şi declarația oficială a SUA privind extinderea NATO - a influențat pozițiile elitei politice liberale. Cea mai mare parte a elitei liberale a început să-şi revizuiască atitudinea față de colaborarea multilaterală cu Occidentul, a pledat pentru importanța dezvoltării relațiilor cu alte zone.

Realizând o schimbare în politica externă în 1994, care s-a manifestat în primul rând printr-o activitate intensă în țările CSI, conducerea rusă a încercat să obțină şi sprijinul Occidentului, a Statelor Unite. Ministrul de externe rus a adresat ONU şi OSCE rugămintea de a acorda Rusiei drepturi excepționale şi atribuții ale forțelor de menținerea a păcii în țările din vecinătatea sa. În ianuarie 1994 într-o conferință prezentată ambasadorilor din CSI şi Țările Baltice, a fost pus accentul pe necesitatea menținerii forțelor militare ruse pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Ministrul de externe rus a declarat că în situația retragerii armatei ruse vacumul creat va fi imediat ocupat de alte puteri, interesele cărora nu coincid mereu cu interesele ruseşti şi în multe cazuri sunt contradictorii.

De această dată o susținerea din partea Statelor Unite n-a mai urmat, deoarece consolidarea influenței Rusiei în spațiul ex-sovietic nu corespundea planurilor lor. În documentele oficiale ale administrației Bush din 1992, apoi a administrației Klinton, se menționa clar faptul că apariția unui stat puternic în Eurasia, capabilă să concureze cu Statele Unite, era inacceptabil. De asemenea, aceste documente nu tăinuiau intenția de a împiedica o apropiere dintre Rusia şi alte foste republici sovietice, în primul rând o relație cordială cu Ucraina. Încă domina frica față de posibilitatea renaşterii unei noi uniuni sub orice formă. Experții şi politicienii occidentali identifica astfel o nouă etapă în evoluția politicii externe a Federației Ruse pe care au catalogat-o „neoimperială", vorbeau despre renaşterea planurilor de reconstrucție a „imperiului sovietic".

Analiştii ruşi nu sunt de acord cu această sintagmă - „neoimperialism", ei consideră că mai degrabă este vorba de dezicerea de către conducerea rusă de vectorul „orientat spre un parteneriat strategic cu Occidentul" din cauza refuzului Statelor Unite şi a altor state de a se „achita" pentru concesiile conducerii sovietice din anii 1985-1991, despre căutarea unei strategii coerente de stat, ce ar permite Rusiei să rămână o putere influentă de rang mondial.

Dezintegrarea sistemului politic sovietic s-a produs pe neaşteptate şi cu o viteză uluitoare într-un moment când nici conducerea statului, nici societatea rusă nu aveau o imagine clară a evoluției în perioada următoare, inclusiv în ceea ce priveşte prioritățile în domeniul politicii externe. În 1992, preşedintele Federației Ruse, Boris Elțîn, în fața Sovietului Suprem a evocat direct problemele cu care s-a confruntat tânărul stat: "Starea de convalescență generată de perioada de tranziție nu ne permite pentru moment să distingem clar noua imagine a Rusiei, să obținem un răspuns direct la următoarele întrebări: De ce trebuie sa ne dezicem? Ce trebuie să păstrăm? Ce dorim să renaştem şi să clădim din nou?".

Pe de altă parte, analizând situația după 1991, analiştii ruşi sunt de părerea că deşi războiul rece s-a terminat ar fi prea devreme să se discute despre stabilitate şi despre ireversibilitatea unor transformări care s-au produs la nivel mondial. Academicianul G.Arbatov indică o serie de probleme ce persistă şi menționează că nu trebuie exclusă nici varianta unei evoluții negative la nivel mondial, inclisiv a relațiilor dintre Rusia şi Statele Unite. Aceste probleme se datorează provocărilor ce pot apărea în noua epocă, în special existența unui arsenal enorm de armament nuclear şi pericolul ca el să fie utilizat şi de către alte state. De altfel, sfărşitul războiului rece a demonstrat că nici guvernanții, nici majoritatea specialiştilor nu erau pregătiți pentru pacea ce se contura, nu îşi imaginau problemele şi provocările ce vor apărea, cu care se vor confrunta. În aceste condiții, statele se confruntă cu absența unei politici adecvate, pe termen lung, care să corespundă situației internaționale. Schimbările ce au intervenit în domeniul politicii externe ruse după 1993 se datorează şi activizării dialogului pe problemele securității, generate de perspectivele extinderii NATO.

În 1994 a fost enunțate mai multe critici la adresa strategii politicii externe, unii specialişti catalogând-o drept „catastrofală", iar Ministerul a fost acuzat de lipsă de profesionalism şi orientare națională în promovarea politicii externe. Au fost enumerate o serie de efecte negative ale vectorului occidental: relațiile cu Statele Unite, în calitate de aliați apoi de parteneri stabili în această perioadă nu au dus la rezultate substanțiale nici în plan economic, nici în direcția lichidării barierilor vamale; declarația preşedintelui american Klinton din 5 decembrie 1994 de la Budapesta privind extinderea NATO a demolat eforturile depuse de conducerea rusă în această direcție; Rusia independentă pe plan mondial este şi mai izolată şi mai vulnerabilă decât fosta Uniune Sovietică; după dezintegrarea URSS a fost distrus mecanismul decizional la nivelul politicii externe şi nu a fost elaborat altul, noul Minister nefiind capabil să rezolve o serie de probleme care în trecut erau apanajul unui lanț de instituții ale statului sovietic; continuarea acestei politici este păguboasă pentru Rusia şi trebuie să fie revizuit atât rolul cât şi prioritățile în domeniul politicii externe etc.

Printre criticile evocate se distinge o singură apreciere pozitivă a situației create şi anume faptul că Rusia era liberă să acționeze după bunul plac atât în Occident cât şi în Orient, poate promova o politică externă independentă fără a ține cont de Statele Unite sau Occident.

Specialiştii în domeniul politicii externe au încercat să identifice priorităţile şi natura politicii externe a Rusiei în perioada următoare. Astfel, după cum menţionează analistul A.Bogaturov, în viitor politica externă a Rusiei nu trebuie să fie nici euro-centristă, nici aziato-centristă, iar prin promovarea unei politici combinate euroasiatice să urmărească în primul rând interesele naţionale ale Rusiei. În viziunea lui, începând cu 1994 etapa politicii globale a fost depăşită, urmează altă etapă, cea a politicii continentale, determinată de resursele limitate şi de diminuarea capacităţii de valorificare a acestor resurse în condiţiile unei crize complexe la nivel naţional. Limitarea responsabilităţii la nivel mondial şi schimbarea priorităţilor vor fi factorii determinaţi ai politicii externe ai Federaţiei Ruse în viitor, consideră A.Bogaturov.

Rusia se află în perioada definirii concepţiei unei noi politici externe, cristalizării de noi relaţii cu marile puteri, dar şi cu statele vecine. În ianuarie 1996 Evghenii Primakov a fost desemnat să ocupe postul de ministru al Afacerilor Externe. Noul ministru avea legături strânse cu KGB, a condus Serviciul de informaţii externe de la sfărşitul anului 1991. Specialist în Orientul Apropiat, Primakov cunoştea personal pe majoritatea conducătorilor din regiune, situându-se astfel în categoria „orientaliştilor", care se aflau în opoziţie cu „occidentaliştii" lui Kozîrev. Odată cu instalarea lui în funcţia de ministru de Externe, Rusia renunţa la perspectivele apusene ale politicii externe şi se angaja pe un traiect euroasiatic ce avea sprijinul majorităţii deputaţilor din Duma de Stat. În termeni diplomatici, noul ministru de Externe era favorabil unei lumi multipolare, în care Rusia, China şi alte puteri asiatice să constituie o contrapondere la puterea tot mai mare a Statelor Unite, cu sprijinul unor ţări europene. El a prezentat un program de acţiuni care reflecta ideile adepţilor politicii care urmărea „interesele naţionale". Printre domeniile prioritare ale politicii externe au fost incluse următoarele obiective: să nu permită crearea unor noi zone de demarcaţie, o atitudine negativă faţă de extinderea NATO în direcţia sferei deţinute de defunctul Tratat de la Varşovia şi întenţiei de a transforma această alianţă în axa sistemului securităţii europene; eliberarea politicii externe de sub dominaţia unor stereotipuri de genul „învinşi" şi „învingători", cortina de fier s-a prăbuşit datorită eforturilor depuse de naţiunile de pe ambele scene politice; democratizarea relaţiilor economice internaţionale; instaurarea unei păci stabile pe baza cooperării comunităţii internaţionale în domenii prioritare: soluţionarea conflictelor; reducerea arsenalului şi consolidarea încrederii în domeniul militar; consolidarea componentelor umanitare şi juridice ale securităţii; sprijin şi ajutor ţărilor care se confuntă cu probleme.

Strategia bazată pe „interesele naţionale„ prezentată de E. Primakov îmbina obiectivele din domeniul politicii interne cu cele externe. Noul ministru de externe a declarat că Rusia în viitor este obligată să gestioneze corect resursele sale la nivel internaţional, totodată trebuie să se străduie să dezvolte relaţiile cu acele ţări care sunt dispuse să colaboreze. Conform „doctrinei Primakov", economia în domeniul resurselor externe, renunţarea la participarea diplomatică de formă, fără fond, trebuie să fie îmbinată cu o politică multivectorială, care să utilizeze toate resursele în direcţii ce pot contribui real la dezvoltarea internă a ţării. Ministrul de externe menţiona faptul că fără o politică externă activă este dificil, chiar imposibil de a realiză transformări radicale în ţară, de a menţine integritatea teritorială. Rusia nu trebuia să fie indiferentă faţă de modul în care va păşi pe scena mondială, într-un rol secundar de furnizor de materie primă, care deţine resurse, sau un jucător care are drepturi egale cu ceilalţi participanţi. Printre realizările înregistrate pe lan extern de noul minstru se înscrie primirea Rusiei în Consiliul Europei la 25 ianuarie 1996.

Schimbarea care a survenit la nivelul politicii externe a fost sesizată atât în Rusia cât şi la nivel mondial. În Rusia unii specialişti de orientare liberală au criticat noua strategie a politicii externe, în Statele Unite aceste schimbări au fost catalogate drept o „revenire la politica imperială": „în realitate Primakov relua linia tradiţională a diplomaţiei sovietice: dialog cu Statele Unite bazat pe reciprocitate şi echilibru în domeniul controlului înarmărilor; prudenţă în toate celelalte domenii".

Numirea lui Primakov la Externe s-a făcut într-un moment când puterea de la Moscova se angajase deja într-o înfruntare latentă cu Statele Unite pe două „câmpuri de luptă" din perioada „păcii reci": criza bosniacă şi disputa cu privire la lărgirea NATO. Pe de altă parte, se ducea o altă bătălie,

discret şi departe de mediatizarea excesivă la care erau supuse problemele menționate mai sus, pentru controlul zăcămintelor de petrol din bazinul Mării Caspice.

Noul antagonism avea fațete multiple şi se baza în principal pe unele aparențe înşelătoare. Astfel, opoziția dintre Kremlin şi opinia publică rusă în această perioadă devenise chiar mai acidă decât confruntarea din perioada războiului rece, o expresie a jocului dublu al echipei lui Elțîn. Pe de o parte, preşedintele Elțîn, pentru a calma orgoliul rănit al compatrioților săi, permitea anumitor colaboratori şi unor personalități importante din echipa sa să se dedea la declarații marțiale şi furibunde la adresa Statelor Unite, pe de altă parte, de îndată ce lucrurile deveneau mai serioase, se abținea de la orice gest ce ar fi putut compromite o anumită acțiune occidentală, plasându-se uneori chiar pe pozițiile apărate de Washington.

Politica Rusiei în spațiul fostei Iugoslavii avea la bază mai multe interese, unele dintre ele moştenite din epoca imperială, precum solidaritatea față de un alt popor slav şi ortodox, altele erau generate de noua configurație strategică din Europa Centrală şi de Est, creată după prăbuşirea Uniunii Sovietice. În viziunea lui Pierre Lorrain anume cea de-a doua categorie de interese au determinat Rusia să se implice activ în această zonă. În căutarea de noi parteneri strategici după dispariția Pactului de la Varşovia, Serbia părea un fie un aliat potențial şi un element stabilizator în Balcani. Astfel, obiectivul Moscovei nu era doar susținerea regimului lui Miloşevici, ci mai degrabă crearea unei Serbii stabile care să fie un centru de echilibru politic şi strategic în sudul Germaniei. Începând cu anul 1994, Rusia şi-a radicalizat discursul în problema sârbă, voci din Duma de Stat pronunțându-se chiar pentru un sprijin armat în favoarea Serbiei.

Situația economică a Rusiei a cunoscut în anii 1998-1999 o deteriorare dramatică; criza financiară izbucnită în august 1998 are ca urmare pierderea doar în câteva zile la jumătate a valorii rublei în raport cu dolarul. Criza a determinat şi o schimbare la nivelul conducerii ministerului de Externe, Primakov fiind numit şef al guvernului, iar în funcția de ministru a fost desemnat Igor Ivanov. Rusia se confruntă cu o criză şi la nivelul guvernamental, în decurs de 18 luni fiind desemnați cinci şefi de executiv. Evghenii Primakov a fost desemnat în funcția de premier în perioada crizei din august 1998, validat de Duma de Stat la 11 septembrie.

În calitate de ministru Primakov a avut o poziție divergentă în problema conflictului din Kosovo din primăvara lui 1999. În momentul când au fost anunțate atacurile occidentale împotriva Serbiei din 24 martie Primakov se deplasa spre Washington pentru o vizită oficială. Fără a se consulta cu Elțîn, el a ordonat întoarcerea avionului. După anularea călătoriei, ceea ce constituia o ofensă diplomatică la adresa Statelor Unite, Primakov a plecat la Belgrad, pe 30 martie, într-o tentativă de mediere. La întoarcere a lăsat impresia că adoptă poziția sârbă, aruncând asupra NATO toată responsabilitatea exodului masiv al kosovarilor albanezi. O parte a opiniei publice, nu numai cea din Rusia, a văzut în această atitudine un sprijin implicit acordat dictatorului de la Belgrad. Unii occidentali, îndeosebi vicepreşedintele american Al Gore, considerau că Primakov putea juca un rol de mediere, determinându-l pe Miloşevici să cedeze fiindcă avea încredere în el. Elțin nu era de acord, fiind decis, de altfel, să-i retragă premierului controlul asupra dosarului iugoslav. De altfel, el deja prevăzuse destituirea lui din funcție. Divergențele dintre preşedintele Elțîn şi Primakov, care s-au înregistrat din perioada când era ministru al Afacerilor Externe au contribuit la înlocuirea sa în mai 1999, frâiele executivului fiind încredințate lui Serghei Stepaşin, fost ministru de Interne.

În momentul când Primakov se afla la Belgrad pentru negocieri, la Moscova se produc unele schimbări la nivelul superior, prin numirea lui Vladimir Putin, directorul FCB într-o funcție importantă, cea de secretar al Consiliului de Securitate al Federației Ruse, post care îi asigura controlul asupra ansamblului „structurilor de forță" ale țării. Pe lângă motivațiile de ordin intern, şi anume declanşarea ofensivei de a se debarasa de Primakov, această mişcare părea şi un mijloc de a linişti Occidentul în privința intențiilor Rusiei: serviciile de informații ale țărilor membre NATO nu ignorau faptul că prospătul funcționar superior era un apropiat al cercurilor liberale din Sankt Petersburg care se arătaseră favorabili unei înțelegeri cu Vestul.

Primele declarații ale lui Putin urmăreau liniştirea spiritelor: ”Este limpede pentru orice persoană cu scaun la cap că protejarea intereselor aliaților noştri, oameni ca noi, care ne sunt apropiați prin religie şi spiritualitate, constituie o datorie. Rusia nu trebuie să fie implicată într-un schimb de lovituri. Rusia nu poate angaja acțiuni militare, mai ales în starea ei prezentă. Simt că suntem împinşi spre aşa ceva. Dar nimeni nu va reuşi acest lucru”.

Debutul era unul promițător, iar la scurt timp după această promovare, Vladimir Putin este desemnat să ocupe funcția de prim-ministru la 9 august 1999. În declarația televizată din 31 decembrie, preşedintele Boris Elțîn, cu şase luni înainte de expirarea mandatului, îşi anunță oficial demisia din această funcție, desemnându-l pe Valdimir Putin ca preşedinte interimar al Rusiei. În alegerile prezidențiale organizate la 26 martie Vladimir Putin iese victorios din primul tur de scrutin, devenind astfel al doilea preşedinte ales al Federației Ruse.

În plan internațional, Rusia preşedintelui Putin încearcă să se alinieze la marile mutații care s-au produs la sfârşitul secolului XX şi să reocupe treptat locul respectat de mare putere. La 28 iunie 2000 a fost adoptată de către preşedintele Putin noua redactare a *Concepției de politică externă a Rusiei.* Concepția înglobează ideologia activității statului rus în sfera relațiilor externe. Ea defineşte orientările de bază, căile şi metodele de apărare a intereselor naționale de lungă durată ale Federației Ruse în problemele internaționale. În viziunea lui Igor Ivanov, ministru al Afacerilor Externe, noua *Concepție* avea menirea să ofere politicii externe ruse transparență şi predictibilitate suplimentare. Ea reprezintă o încununare a procesului de căutare de către Rusia a locului şi rolului său în chestiunile internaționale şi în relațiile cu lumea exterioară, proces care s-a desfăşurat activ în ultimul deceniu. Elaborarea şi definitivarea acestei concepții la începutul anului, la începutul unui nou mandat prezidențial avea o semnificație deosebită. *Concepția* nu urmărea să producă o reorientare cardinală a politicii externe ruse, nu conținea anumite surprize menite să intimideze opinia mondială; sunt înglobate într-un sistem abordările principiale ale Rusiei, rezultatul activității în domeniul politicii externe din ultimii ani, sunt trase concluziile din greşelile şi ezitările din trecut.

Din punct de vedere teoretic, politica externă rusă îşi propunea să fie dominată de *realism*: în aprecierea situației internaționale, în stabilirea scopurilor concrete, în aprecierea posibilităților proprii. Spre deosebire de precedenta redactare a *Concepției de politică externă din 1993*, când statul rus făcea primii paşi pe arena mondială, realismul şi pragmatismul vor lua locul romantismului şi aşteptărilor supralicitate. În analiza realizată de către Igor Ivanov se arată care sunt criteriile pe care le urmăreşte Rusia în domeniul politicii externe: „Noi nu dorim o prezență diplomatică de dragul acesteia. Vom aborda echilibrat şi calculat diferitele proiecte şi inițiative globale, urmărind realizarea lor cu luarea în considerare a necesităților ruseşti, ne vom abține de la participarea la ele dacă nu corespund posibilităților noastre şi nu aduc un beneficiu direct pentru interesele țării. Gradul de implicare a Rusiei în astfel de proiecte şi inițiative va depinde de foloasele pe care le va aduce priorităților noastre. ... Politica externă a Rusiei va fi orientată tot mai la obiect pentru realizarea intereselor naționale. Ele vor fi apărate consecvent, iar unde trebuie cu fermitate”.

Atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 contribuie decsiv la redefinirea relațiilor ruso-americane, Vladimir Putn fiind primul lider mondial care îi telefonează preşedintelui SUA G.Bush şi îl asigură de sprijinul Rusiei în lupta împotriva terorismului. Începând cu anul 2002 Rusia face paşi rapizi în direcția apropierii de lumea occidentală. La 24 mai, la Moscova, preşedinții Rusiei şi SUA semnează un tratat de dezarmare, considerat istoric de către analiştii politici. El prevedea reducerea arsenaleleor nucleare ale celor două mari puteri şi este completat de o declarație de parteneriat strategic. Noul tratat lichidează, potrivit declarațiilor preşedintelui G. Bush, moştenirea războiului rece şi ostilitatea nucleară dintre cele două state. Patru zile mai târziu, la 28 mai, la Roma, liderii celor 19 state membre NATO şi Vladimir Putin au semnat actul de constitzire a consiliului comun NATO-Rusia, care stipulează că Alianța Nord-Atlantică nu mai poate lua decizii în probleme precum lupta împotriva terorismului, gestionarea crizelor internaționale, neproliferarea armeolor de distrugere în masă, controlul asupra armamentului fără a avea acordul Moscovei. Rusia devine astfel un

membru cu drepturi egale cu cele 19 state ale Alianței, cea mai radicală modificare în structura Alianței de la înființarea ei în 1949.

Alegerile generale din 2003-2004, lipsite de surprize, sancționează poziția atotputernică a preşedintelui Putin şi a Partidului prezidențial *Rusia Unită*, constituit cu puțin timp înainte de scrutin. „Noua Rusie" a lui Vladimir Putin Este privită ca un fenomen care necesită un studiu aparte din partea specialiştilor. În viziunea ministrului american al Apărării, Robert Gates, „Vladimir Putin încearcă să-i redea Rusiei statutul de mare putere" şi să „facă să renască mândria națională". Ezitarea la începutul primului mandat prezidențial între ultraliberalism şi etatism a fost urmată de opțiunea pentru un compromis, care avea menirea să-i liniştească atât pe cei din interiorul țării precum și Occidentul: restaurarea statului şi a suveranității, supunerea oligarhilor, dar şi respectul față de economia de piață.

Bibliografie :

Andrew Christopher, Gordievski Oleg, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov,* Editura All, Bucureşti, 1994.

Andrianov Vladimir, *Rusia în economia mondială. Potențial economic şi investigațional,* Editura Argument Mp, Bucureşti, 2002.

D'Encausse Helene Carrere, *Blestemul ruşilor. Eseu despre asasinatul politic,* Editura Polirom, Iaşi, 2000.

Hoffmann Stanley, *Ianus şi Minerva. Eseu asupra teoriei şi practicii politicii internaționale,* Editura Știința, Chişinău, 1999.

Iacovlev Alexandr, *Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică. Convorbiri cu Lilly Marcou,*Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Ivanov Igor, *Politica externă a Rusiei în epoca globalizării,* Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2003.

Lorrain Pierre, *Incredibila alianță Rusia-Statele Unite,* Editura ştiințelor sociale şi politice, Bucureşti, f.a.

Riasanovsky Nicholas V., *O istorie a Rusiei,* Institutul European, Iaşi, f.a.

Şevarnadze Eduard, *Opțiunea mea,* Editura Presa Națională, Bucureşti, 2003